

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KLASİK DÖNEM TEFSİR  
MUKADDİMELERİNDE ULÛMU'L KUR'ÂN  
(KURTUBÎ VE İBN CÜZEYY ÖRNEĞİ)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Tahsin PEKER**

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri  
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhammed AYDIN**

**ŞUBAT 2010**

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KLASİK DÖNEM TEFSİR  
MUKADDİMELERİNDE ULÛMU'L KUR'ÂN  
(KURTUBÎ VE İBN CÜZEYY ÖRNEĞİ)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Tahsin PEKER**

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri**  
**Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

**Bu tez 03/02/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir**

<b>Prof. Dr. Muhammed AYDIN</b>	<b>Doç. Dr. Ahmet Faruk KILIÇ</b>	<b>Yrd. Doç. Dr. İhsan KAHVECİ</b>
<input type="checkbox"/> Kabul	<input type="checkbox"/> Kabul	<input type="checkbox"/> Kabul
<input type="checkbox"/> Red	<input type="checkbox"/> Red	<input type="checkbox"/> Red
<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Düzeltme

## **BEYAN**

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

**Tahsin PEKER**

**03.02.2010**

## ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, bütün insanlık için ilahi bir mesaj, hidayet rehberi ve rahmettir. Bundan dolayı tarih boyunca Kur'ân kadar ilgiye mazhar olmuş bir kitap yoktur.

Kur'ân ilk vahyolduğu günden beri ilim adamlarının ilgi odağı olmuştur. Kur'ân hakkında günümüze kadar birçok araştırma yapılmıştır. Ulûmu'l-Kur'ân çalışmaları da Kur'ân hakkında yapılan çalışmalarındandır.

Ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olan ilimlerdir. Ulûmu'l-Kur'ân konularını bazı eserler müstakil olarak ele alırken bazıları tek bir Kur'ân ilmi hakkında eser telif etmiştir. Bazı tefsir kitaplarının mukaddimelerinde geniş veya kısa bir şekilde Ulûmu'l-Kur'ân konuları incelenmiştir.

Bu çalışma Ulûmu'l-Kur'ân konularını mukaddimelerinde ele alan iki Endülüslü müfessir Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in mukaddimelerini incelemek üzere yapılmıştır.

Çalışma sırasında görüşlerine başvurup düzeltme ve değerlendirmelerinden istifade ettiğim tezin her safhasında yönlendirici ve teşvik edici düşünce ve tavsiyelerini esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Muhammed AYDIN'a teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca bu çalışma ve bütün eğitim hayatım boyunca fikir ve düşüncelerinden istifade ettiğim diğer bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Tahsin PEKER  
SAKARYA 2010

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	xi
ÖZET.....	xii
SUMMARY.....	xiii
<b>GİRİŞ.....</b>	<b>1</b>
<b>BÖLÜM 1: ULÛMU'L KUR'AN VE MUKADDİME GELENEĞİ .....</b>	<b>5</b>
1.1. Ulûmu'l-Kur'an Kavramı.....	5
1.1.1. Ulûmu'l-Kur'an'ın Tanımı.....	5
1.1.2. Ulûmu'l-Kur'an'ın Doğuşu ve Tarihi Gelişimi.....	7
1.1.3. Ulumu'l-Kur'an ve Usûlü't-Tefsîr Kavramları ile İlgili Bir Değerlendirme.....	12
1.2. Tefsirde Mukaddime Geleneği.....	14
1.2.1. Mukaddimenin Tanımı.....	14
1.2.2. Mukaddime Geleneğinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi.....	15
1.2.3. Tefsirde Mukaddime Geleneği.....	17
<b>BÖLÜM 2: BAZI KLASİK DÖNEM TEFSİR MUKADDİMELERİNDE ELE ALINAN ULÛMU'L KUR'ÂN KONULARI.....</b>	<b>21</b>
2.1.Huvvârî'ye ait Tefsîru Kitâbillahi'l-Azîz'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân...23	
2.2.Taberî'ye ait Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	24
2.3.Tabersî'ye ait Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	25
2.4.Begavî'ye ait Meâlimü't-Tenzîl'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	25
2.5.İbn Atiyye'ye ait el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsiri Kitâbi'l-Azîz'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	25
2.6.İbnü'l-Cevzi'ye ait Zadü'l-Mesir fî İlmi't-Tefsir'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	26
2.7.Fahrudin Râzî'ye ait Mefâtihu'l-Gayb'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	27

2.8.Nisâbü'rî'ye ait Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	27
2.9.İbn Teymiyye'ye ait Dekâiku't-Tefsîr'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'an.....	28
2.10.Hâzin'e ait Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	29
2.11.Ebu Hayyân'a ait Bahru'l-Muhî't'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	29
2.12.İbn Kesîr'e ait Tefsîru Kur'âni'l-Azîm'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	30
2.13.Feyrûzâbâdî'ye ait Basâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l- Azîz'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	30
2.14.Alûsî'ye ait Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Azîm ve's-Seb'i'l- Mesânî'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân.....	31

### **BÖLÜM 3: KURTUBİ VE İBN CÜZEYY'İN TEFSİRLERİNİN MUKADDİMELERİNDE ULÛMU'L-KUR'AN.....32**

3.1. Kurtubi ve İbn Cüzeyy'in Kısaca Hayatı.....	32
3.1.1. Kurtubî'nin Hayatı.....	32
3.1.1.1. Doğumu.....	32
3.1.1.2. Öğrenim Hayatı.....	33
3.1.1.3. Ölümü.....	37
3.1.1.4. Yaşadığı Dönemin İlmî ve Siyasi Özellikleri.....	37
3.1.2. İbn Cüzeyy'in Hayatı.....	38
3.1.2.1. Doğumu.....	38
3.1.2.2. Öğrenim Hayatı.....	39
3.1.2.3. Ölümü.....	41
3.1.2.4. Yaşadığı Dönemin İlmî ve Siyasi Özellikleri .....	42
3.2. Kurtubi ve İbn Cüzeyy Tefsirlerinin Mukaddimelerinde Ulûmu'l Kur'an.....	42
3.2.1. Kurtubi Tefsirinin Mukaddimesinde Ulûmu'l Kur'an.....	42
3.2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri.....	42
3.2.1.2. Kur'an Tilavetiyle İlgili Bazı Temel Esaslar .....	46
3.2.1.3. Kur'ân-ı Kerîm'in İ'rabı.....	55
3.2.1.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri.....	56
3.2.1.5. Kur'ân ve Sünneti Öğrenmenin Metodu.....	63

3.2.1.6. Müfessirlerin Mertebeleri.....	64
3.2.1.7. Yedi Harf.....	65
3.2.1.8. Kıraat.....	69
3.2.1.9. Kur'an'ı Kerîm'in Kitaplaşma Süreci.....	70
3.2.1.10. Kur'ân-ı Kerîm Sûrelerinin ve Ayetlerinin Tertibi.....	75
3.2.1.11. Kur'an'ı Kerîm'in Sureleri, Ayetleri, Kelimeleri ve Harfleri....	77
3.2.1.12. Kur'an-ı Kerîm'de Arapça Olmayan Kelimeler.....	82
3.2.1.13. Kur'an-ı Kerîm'in İ'cazı.....	83
3.2.1.14. Kur'ân'a İftiranın Ve Hz. Osman'ın Mushafına Muhalefetin Yanlılığı.....	88
3.2.1.15. İstiaze ve Besmele.....	89
3.2.1.16. Kurtubî Mukaddimesinin Genel Değerlendirmesi.....	100
3.2.2. İbn Cüzeyy Tefsirinin Mukaddimesinde Ulûmu'l Kur'an.....	104
3.2.2.1. Kur'an'ı Kerîm'in Nüzulü.....	104
3.2.2.2. Kur'an'ı Kerîm'in Kitaplaşma Süreci.....	106
3.2.2.3. Surelerin Tertibi.....	107
3.2.2.4. Kur'an'ın İsimleri .....	108
3.2.2.5. Mekki ve Medeni Sureler.....	108
3.2.2.6. Kur'an'ı Kerîm'in İhtiva Ettiği İlimler.....	110
3.2.2.7. Kur'an-ı Kerîm ile İlgili İlimler.....	112
3.2.2.8. Müfessirler Arasındaki İhtilaflar ve Tercih Sebepleri.....	118
3.2.2.9. Müfessirin Mertebeleri.....	120
3.2.2.10. Kur'an'ı Kerîm'de Nâsîh ve Mensuh.....	122
3.2.2.11. Kıraat.....	123
3.2.2.12. Kur'an'ı Kerîm'de Vakf.....	124
3.2.2.13. Kur'an'ı Kerîm'de Fesahat, Belağat ve Beyan Edatları.....	125
3.2.2.14. Kur'an-ı Kerîm'in İ'cazı.....	127
3.2.2.15. Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri.....	128
3.2.2.16. Garîbu'l-Kur'ân.....	130
3.2.2.17. İstiaze ve Besmele.....	134
3.2.2.18. İbn Cüzeyy Mukaddimesinin Genel Değerlendirilmesi.....	138
3.3. Kurtubî Tefsirinin Mukaddimesi ile İbn Cüzeyy Tefsirinin Mukaddimesinin	

Ulûmu'l Kur'an açısından mukayesesi.....	142
3.3.1. Kur'ân'ın Faziletleri.....	143
3.3.2. Müfessirin Mertebeleri.....	143
3.3.3. Kıraat.....	144
3.3.4. Kur'ân'ın Cem'i ve Tertibi.....	144
3.3.5. Surelerin Tertibi.....	144
3.3.6. Mushafın Harekelenmesi, Noktalanması ve Kur'ân'ın Ta'sîri.....	145
3.3.7. Mekkî ve Medenî Sureler.....	145
3.3.8. Kur'ân'ın İ'cazı.....	146
<b>SONUÇ.....</b>	<b>147</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>149</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>155</b>



## KISALTMALAR

<b>Ans.</b>	: Ansiklopedisi
<b>AÜİF</b>	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>AÜİFD</b>	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<b>b.</b>	: Bin (İbn)
<b>bkz.</b>	: Bakınız
<b>by.</b>	: Basım yeri yok
<b>çev.</b>	: Çeviren
<b>DİA</b>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
<b>h.</b>	: Hicri
<b>Hz.</b>	: Hazreti
<b>İFAV</b>	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
<b>İSAV</b>	: İslami Araştırmalar Vakfı
<b>m.</b>	: Miladi
<b>MEB</b>	: Milli Eğitim Bakanlığı
<b>Nşr.</b>	: Neşreden
<b>s.</b>	: sayfa
<b>SAÜ</b>	: Sakarya Üniversitesi
<b>thk.</b>	: tahkik eden
<b>Ty.</b>	: Tarih yok
<b>v.</b>	: vefat tarihi
<b>vb</b>	: ve benzeri
<b>vs</b>	: ve saire
<b>yay.</b>	: Yayınevi
<b>yy.</b>	: Yayın yeri yok

## Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

**Tezin Başlığı:** Klasik Dönem Tefsir Mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân "Kurtubî ve İbn Cüzeyy Örneği"

**Tezin Yazarı:** Tahsin PEKER

**Danışman:** Prof. Dr. Muhammed AYDIN

**Kabul Tarihi:** 03.02.2010

**Sayfa Sayısı:** xi (ön kısım)+ 155 (tez)

**Anabilimdalı:** Temel İslam Bilimleri **Bilimdalı:** Tefsir

Bu çalışma Endülüs ilim geleneğinde yetişip tefsirinin mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân konularını işleyen iki müfessirin bu konulara mukaddimelerinde ne ölçüde yer verdiğini ortaya koymayı ve bu konulardaki görüşlerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Tez giriş, onu takip eden üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve metodu üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde mukaddime geleneği ve tarihi gelişimi ile Ulûmu'l-Kur'ân kavramı doğuşu ve tarihi gelişimi incelenmiştir.

İkinci bölümde klasik dönem tefsirlerinin mukaddimelerinde Kur'ân ilimlerini inceleyen müfessirlerin işledikleri konular tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in kısaca hayatı işlendikten sonra mukaddimelerinde ele aldıkları Kur'ân ilimleri incelenmiş, değerlendirme yapılmış ve iki müfessirin görüş birliği içinde oldukları yerler ve görüş farklılıkları mukayese edilmiştir.

Sonuç kısmında iki müfessirin mukaddimesi hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kurtubî, İbn Cüzeyy, Ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân.

**Sakarya University Insitute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis**

<b>Title of the Thesis:</b> Qur'anic Sciences at Commantery on Qur'an in Classical period (an Example of Qurtubî and Ibn Juzay)	
<b>Author:</b> Tahsin PEKER	<b>Supervisor:</b> Prof. Dr. Muhammed
<b>Date:</b> 03.02.2010	<b>Nu. of pages:</b> xi (pre text)+155 (main body)
<b>Department:</b> The Basic Islamic Sciences <b>Subfield:</b> The Exegesis	
<p>The aim of this study is to investigate how the Qur'anic Sciences (Ulumu'l-Qur'an) were treated in the preamble (muqaddima) sections of the Qur'anic Commentaries written by Qurtubî and Ibn Juzay who belonged the Andalusian School.</p> <p>The thesis consists of introduction, three body and conclusion parts. Introduction part emphasizes the topic, importance, purpose, and methods of the study.</p> <p>In the first body part: the formation of the Qur'anic Sciences concept and its development throughout history are presented.</p> <p>In the second body part: the formation of the Qur'anic Sciences concept and its development throughout history are determined.</p> <p>In the third body part: the subject matter of preambles written by the Qur'anic commentators of the classical period is discussed. The fourth part contains the brief biographies of Qurtubî and Ibn Juzay and the Qur'anic Sciences that these scholars were involved. A comparison and a contrast of the subject matter of their preambles are presented.</p> <p>An evaluation of the two preambles is given in the final part of this dissertation.</p>	
<b>Keywords:</b> Qurtubî, Ibn Juzay, Quranic Sciences (Ulumu'l-Quran) and Quran	

# GİRİŞ

## Çalışmanın Konusu

Allah Teâlâ'nın inanan topluma yol gösterici ve rahmet<sup>1</sup> olarak gönderdiği Kur'ân, içinde barındırdığı ilimler konusunda birçok araştırmaya konu olmuş ve bu araştırmalar halen devam etmektedir. Kur'ân'ın bünyesinde bulunan bu ilimler Ulûmu'l-Kur'ân/Kur'ân ilimleri olarak anılmaktadır. Tefsir, kıraat, resm-i Osmânî, i'câzu'l-Kur'ân, esbâbu'n-nüzûl, nâsîh-mensûh, i'râbu'l-Kur'ân, garîbu'l-Kur'ân, din ve lügat ilimleri ve diğerleri bu kavramın kapsamı içerisine girmektedir.<sup>2</sup>

Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkışını, bu alana özgü kavramın ortaya çıkışına bağlamaksızın, Kur'ân vahyinin başladığı ilk günlere kadar geriye götürmek mümkündür. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde her ne kadar bu ilimlere dair sistematik bir bilgidен bahsedemesek de bu ilmin inceleme konusu olan Kur'ân'ın nüzûlü ve esbâb-ı nüzûl konuları bu dönemde zuhur etmiştir.<sup>3</sup> Sahabe döneminde de yine aynı şekilde sistematik olmasa da Kur'ân ilimleri mevcuttur. Kur'ân'ın cem'i ve çoğaltılması bu dönemde zuhur eden Kur'ân ilimlerine örnek olarak verilebilir.<sup>4</sup> Tedvin döneminin başlamasıyla hicri II. asırda, tefsir mustakil bir ilim olmadığı için, tefsire dair rivayetlerin hadis kitaplarında işlendiği görülmektedir.<sup>5</sup> Hicri III. asırda tefsir mustakil bir ilim olmuş ve bundan sonra Kur'ân ilimlerinin çeşitli dallarına dair mustakil eserler verilmeye başlanmıştır.<sup>6</sup>

Teknik anlamda bir bütün olarak Ulûmu'l-Kur'ân tabirinin ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bazıları, bu tabirin ilk olarak Muhammed b. Halef b. Merzûbân'a (v.309/921) nispet edilen "*el-Hâvî fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*" adlı eserde geçtiğini söylerken<sup>7</sup>, bazıları da bu terimin terim anlamıyla ilk defa Ali b. İbrahim b. Saîd el-Hûfî'nin (v.430/1038) "*el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*"

---

<sup>1</sup> A'râf 7/52

<sup>2</sup> Zûrkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kurân*, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1362/1943, I, 20.

<sup>3</sup> Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV, İstanbul 2001, s. 140.

<sup>4</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 141-142.

<sup>5</sup> Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1978, s. 12.

<sup>6</sup> Baş, Erdoğan, "Kur'ân İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi (I-IV. Asır)", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, İSAV, İstanbul 2002, s. 37.

<sup>7</sup> Sâlih, Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986, s. 122.

adlı eserinde yer aldığını ileri sürmüşlerdir.<sup>8</sup> Abdülazîm ez-Zürkânî (v.1368/1948) ve Subhi Sâlih'in Ulûmu'l-Kur'ân sahasında ilk mustakil ve kapsamlı eserin kim tarafından yazıldığına dair görüşleri bu şekilde olsa da yapılan inceleme ve araştırmalar, bu alanda telif edilen ilk eserin, Hâris el-Muhâsibî (v.243/857)'nin "*Fehmu'l-Kur'ân*"ı olduğunu göstermektedir.<sup>9</sup>

Müfessirlerin tefsirlerinin girişinde, gerek kendi tefsirlerinde uyacağı ilkeleri ve gerekse genel olarak tefsirde uyulması gereken esasları belirtmek amacıyla kaleme aldıkları mukaddimeler, Kur'ân ilimlerinin gelişimini sağlayan en önemli kaynaklar olduğu gibi, aynı zamanda, bu ilimlerin tarihi seyrini ve gelişimini izlememize yarayan belgelerdir. Bunu ilk tefsirlerden itibaren görmek mümkündür. Hicrî üçüncü asırdaki bazı tefsir çalışmaları hariç, hemen hemen bütün tefsirlerde uzun ya da kısa bir mukaddimenin bulunduğunu söyleyebiliriz; ancak bu mukaddimelerin bazıları sadece birkaç sayfalık giriş kısmından ibaretken bazıları daha geniş bir şekilde Kur'ân ilimlerine dair bilgiler ihtiva etmektedir.

Kurtubî (v.671/1273) ve İbn Cüzeyy (v.741/1340) tefsirlerinin mukaddimelerinde Kur'ân ilimlerine dair geniş ve faydalı bilgiler ele almışlardır. İşte bu iki müfessirin mukaddimelerinde ele aldıkları Kur'ân ilimleri çalışmamızın ana konusudur.

Tezimizin birinci bölümünü mukaddimenin tanımı doğuşu ve tarihi gelişimiyle Ulûmu'l-Kur'ân kavramının tanımı, doğuşu ve tarihi gelişimi oluşturmaktadır.

Ayrıca çalışmamızın isminden de anlaşılacağı üzere tezimizin ikinci bölümünde klasik dönemde telif edilen tefsirlerin mukaddimelerinde ele alınan Ulûmu'l-Kur'ân konuları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in tefsirlerinin mukaddimelerinde ele aldıkları Kur'ân ilimleri ise tezimizin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bununla beraber bu iki müfessirin hayatları ve iki müfessirin mukaddimelerinin mukayeseli değerlendirmesi de tezimizde ele aldığımız konulardandır.

Kur'ân ilimlerine dair çalışmalar, gerek mustakil olarak bu ilimlerden birini konu edinmek şeklinde, gerek bazı Kur'ân ilimlerini bir eser içerisinde inceleme şeklinde gerekse tefsir çalışmaları içinde günümüzde de devam etmektedir.

### **Çalışmanın Önemi**

<sup>8</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 27-28.

<sup>9</sup> Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İFAV., İstanbul 1991, s. 13.

Kur'ân ilimleri Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım eden ilimler olması açısından büyük önem arz etmektedir.

Endülüs, ilmî geleneği ile İslamî literatüre çok büyük katkıları olmuş bir medeniyettir. Bu geleneğin zirveye ulaştığı bir dönemde yaşamış ve bu geleneği tefsirlerine de yansıtmış ve Ulûmu'l-Kur'ân konularına tefsirinin mukaddimesinde büyük ölçüde yer vermiş olan Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in Ulûmu'l-Kur'ân anlayışını ortaya koymak, Endülüs'ün Kur'ân ilimlerine bakış tarzını anlama adına oldukça önem arz etmektedir.

### **Çalışmanın Amacı**

Bu çalışma, İslam'ın batıda ulaştığı en uç nokta olan Endülüs'ün ilim geleneğiyle yetişmiş son âlimlerden Kurtubî'nin "*el-Câmîu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*"<sup>10</sup> isimli tefsirinin mukaddimesi ile İbn Cüzeyy'in "*et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl*"<sup>11</sup> isimli tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân ilimlerini ne şekilde ele aldığını ve kullandığını, bunlardan hangi oranda yararlanmaya çalıştığını araştırmayı hedefleyen bir çalışmadır.

### **Çalışmanın Yöntemi**

Çalışmamıza başlamadan önce Kur'ân ilimleri hakkında araştırma yaptık. Bu konuda pek çok eserden yararlanmakla beraber çalışmamızda Bedruddîn ez-Zerkeşî (v.794/1392)<sup>12</sup>, Celâlüddin es-Suyûtî (v.911/1506)<sup>13</sup>, Abdülazîm ez-Zürkânî<sup>14</sup>, İsmail Cerrahoğlu<sup>15</sup> ve Muhsin Demirci<sup>16</sup>'nin eserlerini esas olarak aldık.

Bundan sonra klasik dönemde yazılan tefsirlerden ulaşabildiklerimizin mukaddimelerini incelemeye çalıştık. Mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân konularını

---

<sup>10</sup> Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmîu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tedammenehû Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Abdullah b. Abdülhasen et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006.

<sup>11</sup> İbn Cüzeyy, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî, *et-Teshîl li Ulûmu't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995

<sup>12</sup> Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1391/1972.

<sup>13</sup> Suyutî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru't-Türâs, Kahire 1985.

<sup>14</sup> Zürkânî, *Menâhil*.

<sup>15</sup> Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, by., Ankara 1979.

<sup>16</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*.

yer verenleri tesbit ettik ve yer verdikleri konuları ayrıntıya girmeden sadece başlıklar halinde zikrettik.

Daha sonra üzerinde çalıştığımız tefsirlerin mukaddimelerini okuduk. Ayrıca Muhammed Safâ'nın "*Ulûmu'l-Kur'ân min Hilâl-i Mukaddimeti't-Tefâsir*"<sup>17</sup> isimli çalışmasının metodundan istifade ettik. Muhammed Safâ, tefsirlerinin mukaddimelerinde Kur'ân ilimlerini işleyen müfessirleri ana hatlarıyla ele alırken biz Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in tefsirlerinin mukaddimelerini geniş bir şekilde inceledik. Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in mukaddimelerini işlerken, gerekli gördüğümüz yerlerde, Kur'ân ilimlerine dair belirttiğimiz kaynaklardan bilgiler aktardık. Bu bilgileri verirken çalışmamızın amacını aşmayacak biçimde konulara dair genel bilgiler vermekle yetindik. Müfessirin konuya bakışını verirken mümkün olduğunca yorum yapmaktan kaçınarak düşünce ve değerlendirmelerimizi değerlendirme başlığı altında ortaya koyduk.

Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in mukaddimelerinde ele aldıkları Ulûmu'l-Kur'ân konularını incelerken iki müfessirin mukaddimelerinde takip ettikleri konu sıralamasını bozmamaya çalıştık.

Eserlerde geçen hadisleri temel hadis kaynaklarından bularak karşılaştırdık ve bunların yerlerini dipnotlarda belirttik.

Başvurduğumuz eserleri metinde ilk geçtikleri yerde tam künyeleriyle dipnotta belirttiğimiz gibi bibliyografya bölümünde de ayrıca zikrettik. Ayrıca çalışmamızda ismi geçen şahıslardan ölüm tarihlerine ulaşabildiklerimizin ölüm tarihlerini ilk geçtikleri yerde hicri ve miladi olarak zikrettik.

---

<sup>17</sup> Safâ, Muhammed, *Ulûmu'l-Kur'ân min Hilâl-i Mukaddimeti't-Tefâsir*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.

# BÖLÜM 1: ULÛMU'L KUR'ÂN VE MUKADDİME GELENEĞİ

## 1.1. Ulûmu'l-Kur'ân Kavramı

Kur'ân ve onun anlaşılması ile alakalı olarak kullanılan ıstılahlara baktığımız zaman Usûlu't-Tefsîr/Tefsir usûlü kavramının kullanılmasının, Ulûmu'l-Kur'ân kavramının kullanılmasından daha sonraki dönemlere rastladığını görmekteyiz. Dolayısıyla Kur'ân ve tefsir ile ilgili olarak ortaya konulan çalışmaları ele alırken öncelikle Ulûmu'l-Kur'ân kavramının ele alınması ve bu alanda yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

### 1.1.1. Ulûmu'l-Kur'ân'ın Tanımı

Ulûmu'l-Kur'ân ifadesi, ulûm ve Kur'ân kelimelerinden oluşan bir izafet terkibi olup ulûm, sözlükte “anlamak, bilmek, kesin görüş sahibi olmak”<sup>18</sup> gibi anlamlara gelen, ıstılahta ise “meseleleri delilleriyle idrak etmek”<sup>19</sup> manasını taşıyan ilm kelimesinin çoğuludur. Kur'ân ise, meşhur görüşe göre, okumak anlamına gelen kıraat<sup>20</sup> kelimesinden türemiş bir isim olup en genel tanımıyla, “Allah Teâlâ'nın melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yirmi üç senede peyderpey indirdiği kitab”ın adıdır.<sup>21</sup>

Terkip olarak Ulûmu'l-Kur'ân kavramı, Kur'ân'la alakası olan bütün ilimler anlamını ifade etmektedir. Kavramda yer alan ilm kelimesinin çoğulu olan ulûm kelimesi ile Kur'ân'la alakası olan tek bir ilim değil, Kur'ân'a hizmet eden ve ona dayanan bütün ilimler kastedilmiştir. Dolayısıyla tefsir, kıraat, resm-i Osmânî, i'câzu'l-Kur'ân, esbâbu'n-nüzûl, nâsih-mensûh, i'râbu'l-Kur'ân, garîbu'l-Kur'ân, din ve lügat ilimleri ve diğerleri bu kavramın kapsamı içerisine girmektedir.<sup>22</sup> En geniş anlamıyla Ulûmu'l-Kur'ân'ı, “Kur'ân'ın nüzûlü, tertibi, yazılması, cem'i, istinsâhı, nâsih-mensûhu, sebebi nüzûlü, müşkili, müteşâbihi vb. itibarı ile doğrudan kendisini ilgilendiren ilimleri ihtiva etmesi ve o ilimlerin metodlarını belirlemesi ile kalamî, fikhî vb. ilimlere kaynaklık etmesi, hatta zaman zaman kozmoloji/astronomi, psikoloji, biyoloji gibi

<sup>18</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, XII, 417.

<sup>19</sup> Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, s. 155.

<sup>20</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, I, 169.

<sup>21</sup> Çelik, Ömer, “Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, İSAV, İstanbul 2002, s. 48.

<sup>22</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 20.



bilimlere ışık tutması itibarı ile de kendisini dolaylı olarak ilgilendiren mevzularla tarihin akışı içerisinde ortaya konmuş olan İslâmî ve ilmî mirasın bir araya toplanmış şekli”<sup>23</sup> olarak tarif etmek mümkündür.

Taberî’ye göre Kur’ân üç ilmi içerir.

1- Tevhid

2- Ahbar

3- Diyânât.

Bu nedenle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), “İhlâs” Suresinin, Kur’ân’ın üçte birine eşit olduğunu zikretmiştir.<sup>24</sup> Bu sure tevhidin tamamını kapsamaktadır.<sup>25</sup> Ali b. İsa er-Rummânî (v.384/994)’ye göre ise Kur’ân 30 ilmi içerir.<sup>26</sup>

İbn Arabî (v.546/1151)’ye göre Kur’ân ilimlerinin aslı üçtür. Bunlar; tevhid, tezkir ve ahkâm’dır.

Tevhid; Yaratıcı ve yaratılanları, isimleri, sıfatları ve fiilleri bilmektir.

Tezkir: Va’d, vaîd, cennet, cehennem, zahiri ve batını arındırmaktır.

Ahkâm: Şer’î yükümlülükler, haram ve helâlin açıklanması, emirler, nehiyeler, mendup amellerdir.<sup>27</sup>

İbn Teymiyye “Kur’ân ilimleri”ni Kur’ân’ın anlaşılmasına yardımcı olan külli kurallar olarak tanımlamaktadır.<sup>28</sup>

Bazı âlimler Kur’ân’ın dört ilmi içerdiğini söylemişlerdir, bunlar: Emir, nehiy, haber, istihbar. Bu dört ilme iki tane daha ilave edenler olmuştur. Bu âlimlerin eklediği iki ilim ise va’d ve vaîd’dir.<sup>29</sup>

Zerkeşî, “*el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’ân*” isimli eserinde 47 Kur’ân ilmini ele alıp incelemekte, bu ilimlerin belli bir rakamla sınırlandırılmayacağını söylemektedir.<sup>30</sup>

Suyûtî, “*el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*” isimli eserinde Kur’ân ilimleri çeşitlerini 80 rakamına ulaştırıp incelemeye tabi tutar.<sup>31</sup>

<sup>23</sup> Baş, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 22.

<sup>24</sup> Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahîh*, el-Matbaatü’s-Selefiyye, Kahire 1400, “Fedâilü’l-Kur’ân”, Hadis no: 5013, III, 343.

<sup>25</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 17.

<sup>26</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 17.

<sup>27</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 17.

<sup>28</sup> İbn Teymiyye, *Tefsir Üzerine*, çev. Harun Ünal, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s. 23.

<sup>29</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 17.

<sup>30</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 9-12

<sup>31</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, I, 14-17.

Netice itibariyle Ulumu'l-Kur'ân; konusu her yönüyle Kur'ân olan, Kur'ân ile ilgili araştırmalardan oluşan, Kur'ân'ın en doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı gaye edinen bir ilimdir.<sup>32</sup>

### 1.1.2. Ulûmu'l-Kur'ân'ın Doğuşu ve Tarihi Gelişimi

“Ulûmu'l-Kur'ân” tabirinin ilk olarak ne zaman ve kim tarafından kullanılmaya başlandığı hep tartışılmıştır. Zürkânî'ye göre, hicrî beşinci asırdan önce, bugünkü anlaşıldığı şekliyle tefsir usûlü veya Ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili yazılmış bir eser yoktur.<sup>33</sup> Çünkü o zamana kadar böyle bir eserin yazılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun sebebiyse, İslam bilginlerinin Kur'ân ilimlerini hafızalarına kaydetmeleri ve devam eden şifahî kültürün, yazılı belgeleri aratmayacak kadar sağlam bir şekilde duruyor olmasıdır. Ayrıca, tedvin edilinceye kadar rivayet yoluyla aktarılan tefsir ilmi, ilk asırlarda hadis ilminin bir koluydu. Yani her ne kadar hicretin ikinci asrıdan itibaren tedvin dönemi başlamış, rivayetler kitaplara aktarılarak telif ve tasnifler gerçekleştirilmişse de bu dönemde tefsir ilmi, hadis mecmualarının tefsir bölümünde yer almaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde henüz mustakil ve kapsamlı bir tefsir usûlü çalışmasının var olduğunu söyleyemesek de hadis kitaplarının içerisinde bulunan ve tefsir usûlünün bazı konularını ele alan konulu tefsir usûlü çalışmalarının varlığından söz edebiliriz. Bu durumda karşımıza, birisi konulu diğeri ise mustakil ve kapsamlı olmak üzere iki çeşit tefsir usûlü çalışması çıkmaktadır. Tefsir usûlünde konularına göre gerçekleştirilmiş olan çalışmalar, mustakil ve kapsamlı çalışmalardan daha önceki dönemlerde başlamıştır. Geçmiş dönem âlimleri her ne kadar Kur'ân ilimleri ile ilgili bilgilere sahipseler de, bu döneme kadar Kur'ân ilimleri tek bir kitapta toplanmamıştır.<sup>34</sup> Dolayısıyla Zürkânî, mustakil ve kapsamlı Ulûmu'l-Kur'ân çalışmalarını, hicrî beşinci asır âlimlerinden Ali b. İbrahim b. Saîd el-Hûfi'nin “*el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*” adlı çalışmasıyla başlatır.<sup>35</sup>

Subhi Sâlih ise bu konuda Zürkânî'nin görüşlerine katılmadığını ifade ederek, bu alanda ilk eser veren müellifin, “*el-Hâvî fî Ulûmi'l-Kur'ân*” isimli eseriyle hicrî

<sup>32</sup> Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'ün Rolü*, Şûle Yayınları, İstanbul 1994, s. 54

<sup>33</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 32.

<sup>34</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 21-27.

<sup>35</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 28.

dördüncü asır âlimlerinden Muhammed b. Halef el-Merzûbân olduğunu ifade etmektedir.<sup>36</sup>

Zürkânî ve Subhî Sâlih'in Ulûmu'l-Kur'ân sahasında ilk mustakil ve kapsamlı eserin kim tarafından yazıldığına dair görüşleri bu şekilde olsa da yapılan inceleme ve araştırmalar, bu alanda telif edilen ilk eserin, Hâris el-Muhâsibî'nin "*Fehmu'l-Kur'ân*"ı olduğunu göstermektedir.<sup>37</sup> Ali Turgut ve Suat Yıldırım'ın görüşlerine göre Hâris el-Muhâsibî'nin bu eseri, Kur'ân ilimleri sahasında ilk kitap olmayı hak edecek nitelikleri taşımaktadır.<sup>38</sup>

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Ulûmu'l-Kur'ân tabirini ıstılah olarak ilk defa kimin kullandığını tespit etmek oldukça güçtür. Çünkü yazma eser kataloglarına göre tertip edilip tarihi sıralamada en önde yer alacak olan Ulûmu'l-Kur'ân başlıklı eser, gerçek manada bu alanda yazılmış ilk eseri belirlemede yeterli değildir. Bunun sebebi, ilk dönem âlimlerinin Ulûmu'l-Kur'ân lafzını usûlu't-tefsîr anlamında kullanmış olmalarıdır. Yani ilk devir âlimlerinin bazıları tefsir yazarken, eserlerine bir mukaddime ile başlamayı ilke edinmişler ve bu mukaddimedeki Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım edecek konularla ilgili bilgiler vermişlerdir. Bazıları ise bu bilgileri, konuyla ilgili ayetin tefsiri esnasında kaydetmişlerdir. İşte bu bilgiler Ulûmu'l-Kur'ân veya usûlu't-tefsîr olarak isimlendirilmektedir.

"Ulûmu'l-Kur'ân" tabirinin lafız olarak hicrî üçüncü, dördüncü veya beşinci asırlarda kullanılmaya başlanmış olması, Kur'ân ilimlerinin ancak bu asırlarda ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. İlk dönemlerde, özellikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve sahabe devrinde Ulûmu'l-Kur'ân adı altında eserler ortaya konmamışsa da vahiy, esbâb-ı nüzûl, kıraat, Kur'ân'ın kitâbeti, cem'i, istinsâhı gibi Kur'ân ilimlerini ilgilendiren konular konuşulmuş, tartışılmış ve bu mevzularda belli sonuçlara ulaşılmıştır. Kur'ân ilimleri ilk dönemlerde metodolojik ve sistemli bir ilim olarak ortaya çıkmamış ve bu konuda eser verilmemişse de, Kur'ân'ın indirilmeye başlanmasıyla birlikte Ulûmu'l-Kur'ân'ı ilgilendiren konular gündeme gelmiş ve konuşulmuştur. Dolayısıyla Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkışını, bu alana özgü kavramın

---

<sup>36</sup> Sâlih, *Mebâhis*, s. 122.

<sup>37</sup> Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 13.

<sup>38</sup> Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 95.

ortaya çıkışına bağlamaksızın, Kur'ân vahyinin başladığı ilk günlere kadar geriye götürmek mümkündür.<sup>39</sup>

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı, Kur'ân'ı ve ona dair bilgileri bilmekteydiler. Fakat o dönemde bu bilgiler henüz tedvin edilip bir kitapta toplanmış değildi ve dolayısıyla sistematik bir bilgiye dönüşmemişti. Bunun nedeni ise o dönemde, Kur'ân'ı anlamak için gerekli olan yöntem ve kaideler ile ilgili telif çalışmalarına ihtiyaç duyulmamasıdır.<sup>40</sup>

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayatta olduğu dönemde Kur'ân ilimlerinin, Kur'ân'ın vahyedilişi, vahyin geliş şekilleri, gelen vahiylerin yazılması, ezberlenmesi ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından açıklanması ile esbâb-ı nüzûl hâdiselerinin hafızalarda saklanmasından ibaret olduğu söylenebilir. Bu dönemde sahabe, dillerinin Arapça olması, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamadaki istekleri ve katıksız iman ve teslimiyetleri sayesinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in aktardığı bilgileri kavramada pek fazla zorluk çekmemişlerdir. Dolayısıyla böyle bir ortamda Kur'ân ilimleri ile ilgili telif çalışmalarına ihtiyaç duyulmamıştır. Kur'ân ayetleri nazil olmaya devam ederken, Kur'ân'dan olmayan şeylerin de ona karışabileceği endişesiyle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Kur'ân ayetlerinin dışındaki şeylerin yazılmasını yasaklaması da Kur'ân ilimlerine ilişkin telif çalışmalarını bir sonraki döneme ertelemiştir. Bu sebeple bu dönemde Kur'ân dışında, ne Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisleri ne de Kur'ân ilimleri yazılabilmektedir.<sup>41</sup>

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatıyla birlikte, Kur'ân ilimleri için, artık vahiy tarafından kontrol edilemeyen yeni bir süreç başlamış, Kur'ân, hata yapmaktan masum olmayan insanın bir nevi kontrolü altına girmiş, o dönemden bu yana Kur'ân ve onun anlaşılması hususunda sayılamayacak kadar eser ve görüş ortaya çıkmıştır.

Hz. Ebubekir (v.13/634) döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i, Hz. Osman (v.35/656) döneminde istinsahı Hz. Ali (v.40/661) döneminde nokta ve harekeleme işine adım atılması, sahabe döneminde Kur'ân ilimlerine dair gelişmeler olarak zikredilebilir.<sup>42</sup>

---

<sup>39</sup> Baş, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 23.

<sup>40</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 21-22.

<sup>41</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 140.

<sup>42</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 141-142.

Tabiin dönemindeyse Kur'ân'ın nüzûlü, manaların izahı ile ilgili olarak sahabeden öğrenilen bilgiler sözlü olarak nakledilmeye devam etmiştir. Ayrıca ayetlerin izahında dilbilginlerine müracaat edilmiştir.<sup>43</sup>

Hicri II. asırda Kur'ân'ın izahına yönelik olarak Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahabe ve tabiûndan nakledilen rivayetler, hadislerin tedvin edilmesi ile birlikte hadis kitaplarında tefsire ait bölümler olarak yer almıştır.<sup>44</sup> Bu rivayetler, sadece dar alanda tefsire dair bilgileri ihtiva etmekle kalmamış, aynı zamanda, esbâbu'n-nüzûl, nâsih-mensûh, mekkî-medenî, garîbu'l-Kur'ân gibi daha birçok konuyu da ihtiva etmektedir.<sup>45</sup>

Hicri III. asrın Kur'ân ilimleri açısından önemli bir dönem olduğu görülmektedir. Tefsir ilminin hadisten ayrılarak bağımsız bir disipline dönüşmesinin bu asırda büyük bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Bu dönemde Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik tedvin ve telif çalışmaları hız kazanmış, Kur'ân ilimlerinin çeşitli dalları hakkında eserler verilmeye başlanmıştır. Hâris el-Muhâsibî'nin "*Fehmu'l-Kur'ân*"<sup>46</sup> bu dönemde yazılan eserlerden biridir.

Hicri IV. asır Kur'ân ilimleri ve Kur'ân çalışmalarının, diğer asırlara göre daha fazla yoğunluk kazandığı bir dönemdir.<sup>47</sup> Bu dönemde başta tefsir ve i'câzu'l-Kur'ân olmak üzere, i'râbu'l-Kur'ân ve kıraat gibi alanlarda değişik eserler telif edilmiştir. Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın "*I'râbu'l-Kur'ân*" adlı eseri, bu dönemde Kur'ân ilimlerine dair yazılan eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>48</sup>

Hicri V. asırda ise Kur'ân ilimlerinin çeşitli dallarında birçok eser telif edilmiştir. Bunlardan bazıları tek bir Kur'ân ilmi ile ilgili telif edilen, diğer bazıları ise birkaç farklı Kur'ân ilmini bir araya toplamak üzere telif edilen eserlerdir. Ali b. İbrahim b.

---

<sup>43</sup> Kattân, *Mebâhis*, s. 12

<sup>44</sup> Kattân, *Mebâhis*, s. 12; Kahveci, İhsan, *Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Ğayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*, Basılmamış Doktora Tezi SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001, s. 55; Baş, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 31.

<sup>45</sup> Kattân, *Mebâhis*, s. 12; Baş, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 30; Kahveci, *Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Ğayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 55.

<sup>46</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Baş, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 35-38.

<sup>47</sup> Baş, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 38.

<sup>48</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Baş, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 39-41.

Saîd el-Hûfî'nin "*el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*" adlı eseri bu dönemde kaleme alınmış, bazı Kur'ân ilimlerini konu alan bir eserdir.<sup>49</sup>

Hicrî VI. asrın Kur'ân ilimleri çalışmaları açısından beşinci asra oranla daha zengin olduğu görülmektedir. Ulûmu'l-Kur'ân konularında mustakil eserler ve çeşitli Kur'ân ilimlerini ihtiva eden eserler telif edilmiştir. Râgıp el-İsfahânî'nin, "*el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*" adlı eseri bu dönemde telif edilmiş Kur'ân ilimleri eserlerindedir.<sup>50</sup>

Hicrî VII. asırda ise daha çok Kur'ân ilimlerinin belirli konularında mustakil eserler telif edilmiş olup; çeşitli Kur'ân ilimlerini bir arada toplayacak nitelikte eserlere rastlanmamaktadır. Râzî'nin "*Nihayetü'l-Îcâz fî Dirayeti'l-Îcâz*" adlı eseri bu dönemde yazılmış eserlerdendir. Bununla birlikte tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân ilimlerine yer veren müfessirler de mevcuttur. Kurtubî "*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*" isimli eserinin mukaddimesine Kur'ân ilimlerine yer vermiştir.<sup>51</sup>

Hicri VIII. asırda da Kur'ân ilimlerinin belirli konuları hakkında mustakil eserler telif edilmiş ve tefsir mukaddimelerinde Kur'ân ilimlerinin ele alındığı tefsirler yazılmaya devam etmiştir. Bunun yanında, bu dönemde Kur'ân ilimlerini mustakil, sistematik ve kapsamlı bir şekilde ele alan eserler de telif edilmiştir.<sup>52</sup>

Hicrî sekizinci asrı Kur'ân ilimleri bakımından önemli kılan özelliklerin başında, konu hakkında mustakil ve kapsamlı eserlerin telif edildiği veya daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan birçok esere zemin teşkil eden eserlerin bu dönemde telif edilmiş olmasıdır. Bu dönemde tefsir ilimleri de denilen Kur'ân ilimleri hakkında üç eser dikkati çekmektedir. Bu eserler Süleyman b. Abdülkavî et-Tûfî (v.716/1316)'ye ait "*el-İksîr fî ilmi't-Tefsîr*"<sup>53</sup>, İbn Teymiyye'ye ait "*Mukaddime fî Usuli't-Tefsîr*"<sup>54</sup> ve Zerkeşî'ye ait "*Burhan*"<sup>55</sup> isimli eserlerdir.

Hicrî IX. asırda da Kur'ân ilimlerinin değişik konularında mustakil olarak ve bu konuları toplu bir şekilde bir arada sunan eserler telif edilmiştir. Muhyiddin Ebû

<sup>49</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 53-54.

<sup>50</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 55-56.

<sup>51</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Kahveci, *Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l Gayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 61.

<sup>52</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 57-58; Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 31-38.

<sup>53</sup> Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 31-32.

<sup>54</sup> Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 57.

<sup>55</sup> Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 57.

Abdillah Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci (v.879/1478)'nin “*et-Teysîr fî Kavâ'idî İlmi't-Tefsîr*” adlı eseri bu dönemde telif edilmiş eserlerdendir.<sup>56</sup>

Hicrî X. asırda da Kur'ân ilmine dair birçok eser telif edilmiştir. Bu asrın Kur'ân ilimleri açısından en önemli özelliği, Kur'ân ilimlerine dair en kapsamlı eserin telif edilmiş olmasıdır. Bu dönemde Suyûtî'nin “*İtkân*” adlı eserinin dışında Kur'ân ilimlerinin belli başlı konularında münferit çalışmalar telif edilmeye devam etmiştir.<sup>57</sup>

Yakın dönemdeyse Kur'ân ilimlerini ele alan en önemli eserlerden biri Zürkânî'nin “*Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*” adlı eseridir. Eserin kendisinden önce konu ile ilgili yazılan eserlerden farkı, Ulûmu'l-Kur'ân konularına yer vermekle birlikte konu hakkındaki şüphe ve itirazları da zikredip cevaplar vermesidir.<sup>58</sup>

Asrımızda Kur'ân ilimleri hakkında zikrettiğimiz eser dışında daha birçok eser mevcuttur.<sup>59</sup>

### 1.1.3. Ulûmu'l-Kur'ân ve Usûlü't-Tefsîr Kavramları ile İlgili Bir Değerlendirme

Kur'ân'la ilgili çalışmalar, tefsir tarihi de dâhil olmak üzere Ulûmu'l-Kur'ân adı altında incelenmektedir. Ülkemizde Kur'ân ilimleri sahasında yürütülen bu çalışmalar Tefsir Usûlü adıyla takdim edilmektedir.

Kur'ân ilimleri, kapsamı çok geniş olan bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerîm'le alakalı ilimlerden ve araştırmalardan oluşur. Bundan dolayı Ulûmu'l-Kur'ân'ın konusu her yönüyle Kur'ân-ı Kerîm'dir.

“Usûl” lafzı, lügat itibarıyla “başkasına muhtaç olan değil, kendisine muhtaç olunan şey” manasına gelen “asl”ın çoğulu olup, ıstılahta: “kendisi başkasının üzerine değil, kendi üzerine bina edilen şey, yani temel” diye tarif edilmektedir.<sup>60</sup> Tefsir usulü kavramına: “Allah Teâlâ'nın muradına delalet etmesi bakımından, Kur'ân metninin ihtiva ettiği manaları açıklayıp ortaya koymada kullanılması gereken esaslar ve metotlar” şeklinde bir tanım getirmek mümkündür.<sup>61</sup>

<sup>56</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 38-41.

<sup>57</sup> Bu asırda telif edilen Kur'ân ilimleri eserleri için bkz. Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 59-60; Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 42-43; Kahveci, *Fahreddin er-Râzi'nin Mefâtîhu'l-Ğayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 69,70.

<sup>58</sup> Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 50-51.

<sup>59</sup> Eserler için bkz. Çiçek, Halil, *Yirminci Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, s. 30-45.

<sup>60</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, XI, 16.

<sup>61</sup> Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 51-52.

Usûlü't -Tefsîr, Kur'ân-ı Kerîm'in izahını amaçlayan bir ilimdir, Kur'ân-ı Kerîm'i her yönden (gramer, belâgat, tarih vb) tetkik edip açıklamaya ve bildirmeye yarayan ilimdir. Bu ilmin konusunu da Kur'ân-ı Kerîm teşkil eder.<sup>62</sup>

Kur'ân ilimleri, ilk asırlarda Kur'ân'la ilgili belli başlı konular için kullanılmış bir isim iken, zamanla Kur'ân'la ilgili meselelerin tümünü içine alan bir isim halini almıştır. Böylece başlangıçtan günümüze kadar Kur'an ile alakalı çalışmalar, Ulûmu'l-Kur'ân tabiriyle ifade edilmiştir. Tefsir usulü ise başta tefsirle ilgili nakilleri değerlendirme ve reyle tefsir için metot ve kaideler üretme gayesiyle ortaya çıkmışken, zamanın geçmesiyle genişleyerek Ulûmu'l-Kur'ân yerine de kullanılmış, böylece Kur'ân tarihi, Kur'ân ilimleri ve Tefsir tarihini ihtiva eden kapsamlı bir kavram haline gelmiştir. Buna göre Tefsir usulü kavramının, kapsamlı ve mustakil Ulûmu'l-Kur'ân çalışmalarını karşılayan bir tabir yerine de kullanıldığı bir gerçektir. Zaman içinde benzerlik veya ayrılık gösteren bu iki kavramın, birbirinin yerine kullanıldığını da söylemek gerekir.<sup>63</sup>

Bir başka değerlendirmeye göre ise tefsir usulü özel, Kur'ân ilimleriye geneldir. Çünkü Kur'ân ilimleri, Kur'ân ve Kur'ân'ın tefsiriyle ilgili tüm bilgi dallarını içerisinde toplayan geniş bir yapıya sahipken, tefsir usulü, tefsirle ilgili kural, kaide ve izahları içinde bulundurmaktadır. Tefsirin çeşitleri, şartları ve kuralları, sakıncaları, delaletin çeşitleri ve tercüme gibi tefsirle yakın ilişkisi olan konular, tefsir usulünün konularıdır. Kur'ân ilimlerinin ise, bunlardan çok daha geniş bir muhtevası vardır. Nehyin çeşitlerinden edebî sanatlara, Kur'ân'ın yazılışına kadar Kur'ân'la ilgili birçok ilim dalını ihtiva etmektedir. Tefsir usulü metodolojik bir ilim dalı olup, Kur'ân'ın anlaşılmasında doğrudan etkili olduğu halde, Kur'ân ilimleri daha ziyade pratik olup Kur'ân'ın anlaşılmasında dolaylı olarak etkilidir.<sup>64</sup>

Günümüzde bazı Arap araştırmacıları Usûlü't-Tefsîr deyimini muhteva yönünden Ulûmu'l-Kur'ân'dan ayrı bir formda kullanmaktadır. Muhteva yönünden görülen bu farklılık Usûlü't-Tefsîr deyiminin Ulûmu'l-Kur'ân'la eş anlamlı olmadığını göstermektedir.<sup>65</sup>

<sup>62</sup> Okiç, Tayyib, *Tefsir Notları*, AÜİF, Ankara 1965, s. 1.

<sup>63</sup> Turgut, *Tefsir Usûlü*, s. 5.

<sup>64</sup> Çiçek, *Yirminci Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 27-28; Çelik, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 52.

<sup>65</sup> Çiçek, *Yirminci Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 27.



Kur'ân ilimlerinin çoğu tefsir ilmine yardımcı ilimlerdir. Yani bu ilimlerin amacı Kur'ân'ın tefsirini ve anlaşılmasının yollarını kolaylaştırmaktır. Bundan dolayı tedvin döneminin başlarında ve sonraları yazılan tefsirlerde bu ilimleri ele alan mukaddimeler mevcuttur. Bu mukaddimelerde ulemanın bir kısmı Ulûmu'l-Kur'ân manasına Usûlü't-Tefsîr ibaresini kullanmışlardır.<sup>66</sup> Dolayısıyla bu mukaddimeler tefsirin muhtaç olduğu ilimlerden bahsetmiştir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Tefsir ilimleri müfessirin Kur'ân tefsirine yöneldiğinde bilmesi gereken ilimleri kavram olarak ifade ederken, Kur'ân ilimleri daha kapsamlı bir mefhum olarak Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili bütün ilimleri ve bu ilimlerle ilgili umumî kaideleri içine alan bir kavramı ifade etmektedir.<sup>67</sup>

## 1.2. Tefsirde Mukaddime Geleneği

### 1.2.1. Mukaddimenin Tanımı

Lügatte alın, ön cephede ve önde bulunan demek olan mukaddime, (قدم) kökünden türemiş tef'îl babında ism-i faildir. Dal harfi kesreli olmak suretiyle “mukaddimetü'l ceys” denildiği zaman ordunun öncü birliği kastedilmiş olur.<sup>68</sup> Bu şekilde, istiare yoluyla kitapların ve ilmi bahislerin başında yer alan önsöz, sunuş ve giriş yazılarına da mukaddime denilmiştir.<sup>69</sup> İbn Manzûr (v.711/1311), zayıf bir görüşe göre, dal harfi fethalı olmak kaydıyla “mukaddeme” şeklinde söylenilebileceğini de kaydetmiştir.<sup>70</sup>

Mukaddimenin ıstılah manası hakkında âlimlerimiz değişik tanımlamalarda bulunmuşlardır.

Seyyid Şerif (v.816/1413), “Bir kitapta anlatılanların faydalarının kısa ve öz bir şekilde bahsedildiği bölümdür.”<sup>71</sup> şeklinde tarif etmiştir. Ebu'l Bekâ (v.1095/1683),

<sup>66</sup> Zarzur, Adnan, *Ulûmu'l-Kur'ân medhal ilâ Tefsiri'l-Kur'ân ve Beyân-i İ'câzih*, Mektebetü'l-İslâmî, Dimaşk 1401/1981 s. 123-124.

<sup>67</sup> Zarzur, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 124-125.

<sup>68</sup> Ezheri, *Mu'cemü Tehzîbi'l-Luga*, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1396/1976, IX, 47; Zemahşeri, *Esâsü'l-Belağa*, Dâru ve Metâbiu's-Şuub, yy. ty., s. 748; İbn Fâris, Ebû Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l Luga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, yy. 1399/1979, V, 65-66.

<sup>69</sup> Durmuş, İsmail, “mukaddime”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 115.

<sup>70</sup> İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısrî, *Lisanü'l Arab*, Daru Sâder, Beyrut, ty., XII, 468.

<sup>71</sup> Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983, s. 225.

“Mukaddime, kitabın içinde bulunmayan bilgilerin bulunduğu bölümdür.”<sup>72</sup> demiştir. Tahanevi (v.1158/1745) ise “Mukaddime, kitabın içinde anlatılanlardan maksadın neler olduğunu ve kitabın içinde anlatılanların faydalarını, kitaba başlamadan önce kitabın başında anlatan bir söz grubudur.”<sup>73</sup> şeklinde tarif etmiştir.

Her şeyin mukaddimesi, başlangıcıdır. “Mukaddimetü’l ceşş” te olduğu gibi mukaddimetü’l kitab, mukaddimetü’l kelim, mukaddimetü’l ibil şeklinde, mukaddime kelimesi her şeyde kullanılabilir.<sup>74</sup>

Klasik kaynaklarda mukaddimenin “mukaddimetü’l-kitab” ve “mukaddimetü’l-ilim” şeklinde iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Mukaddimetü’l-kitab mahiyetindeki girişlerde eserin adı, yazılış sebebi, konusu, amacı, önemi, başlıca bölümleri ve muhtevası tanıtılır. Kitabın kime ithaf edildiği belirtilir. Telifte izlenen yöntemden ve karşılaşılan güçlüklerden söz edilir. Bazı mukaddimelerde aynı konuda daha önce yazılmış eser ve kaynakların adları ile bunların eleştirileri de yer alır. Mukaddimetü’l-ilimde ise telifin ait olduğu ilim dalının tanımı, konusu, amacı, yararı gibi temel bilgiler verilir. Bu tür mukaddimeler bazen mustakil bir kitap olacak hacme ulaşabildiği gibi, bazen bir kitabın ana bölümlerine ve alt başlıklarına “mukaddimetü’l-bab” ve “mukaddimetü’l-fasl” diye adlandırılan girişler de yazılmıştır.<sup>75</sup>

### 1.2.2. Mukaddime Geleneğinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi

Arap dilinde mukaddime terimi ilk defa “Kıyas ve istidlalde bir çıkarımın veya sonuç önermesinin kendisine dayandığı öncül önermeler kümesinden her biri” karşılığında mantık ilminde ortaya çıkmış, daha sonra kelim ilminde ve fıkıh usulünde kullanılmaya başlanmıştır. Kelimenin “önsöz” veya “giriş” anlamını kazanması bu süreçten sonradır.

Hicri III. yüzyıldan önce telif edilen bazı eserlerdeki mukaddimelerin, bu eserlerin sahiplerine ait olup olmadığı meselesi tartışmalıdır. Nitekim hicri II. asrın ilk yarısında yaşayan müelliflerin çoğunun eserlerine baktığımızda mukaddime

<sup>72</sup> Ebû’l Bekâ, el-Huseynî el-Kefevî, *Külliyât*, by., yy. h.1287, s. 636.

<sup>73</sup> Tahânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfü Istılahâti’l-Fünûn*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, II, 1630.

<sup>74</sup> İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, XII, 469.

<sup>75</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 115.

göremeyiz.<sup>76</sup> Hicri II. asrın ikinci yarısından itibaren “mukaddime” adıyla, bir ilmin ana konularını özet halinde ele alan eserlerin yazıldığı görülmektedir.<sup>77</sup>

Mukaddime, Arap edebiyatında Hicri III. asrın ortalarına doğru Câhiz (v.255/869)’in ve İbn Kuteybe (v.276/889)’nin eserleriyle şekillenmiş Hicri IV. yüzyılda olgunlaşarak bağımsız edebi bir tür haline gelmiştir. Mukaddime üslubunun gelişmesinde İbnü’l-Mukaffa’ (v.140/757), Cahiz ve İbnü’l-Mu’tez (v.296/908) gibi ediplerle edebiyat ve belagat âlimlerinin yazılı ve sözlü kompozisyonlarının başlangıç kısımlarının nasıl olması gerektiğine dair verdikleri teorik bilgilerin etkisi olmuştur.<sup>78</sup> İslami literatüre baktığımızda mukaddime geleneğini başlatan Cessâs (v.370/981), “*Ahkâmu’l-Kur’ân*”ına mukaddime olarak iki eser yazdığını; bunlardan birinin “*Mukaddime fî usûli’t-tevhid*”, diğerinin ise “*Tavtı’e fî usûli’l-fikh*” adını taşıdığını zikreder.<sup>79</sup>

Mukaddime geleneğinde İbn Haldun (v.808/1406)’un “Mukaddime”sinin özel bir yeri vardır. “*Kitabu’l-İber*” isimli kitabının birinci bölümü olarak ele aldığı mukaddime, mustakil bir eser gibi kabul edilmiştir.<sup>80</sup>

Fatihâtü’l-Kitab’ın kısaltılmış şekli olan “Fatiha” kelimesi, Kur’ân’ın bir bakıma mukaddimesi mahiyetindeki Fatiha suresi için ilk defa Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından kullanılmıştır.<sup>81</sup> Fatiha suresinin besmele ile başlaması, ardından hamd, tevhid, ahiret inancı, ibadet gibi temel dini konuların besmele, hamd ve dua cümleleri arasına mükemmel bir uyumla yerleştirilmesi, Müslüman yazarlara bu konuda ilham kaynağı olmuştur. Mukaddimelerin baş tarafındaki besmele ve hamdele ifadeleri Fatiha suresinin; salvele ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e salât ve selam getirilmesini emreden ayet ve hadislerin etkisiyle şekillenmiştir.<sup>82</sup>

Geleneksel manada mukaddime; başlangıç kısmı, asıl kısım ve bitiş olmak üzere üç bölümden meydana gelir. Başlangıç kısmı besmele, hamdele ve salveleden oluşur.

---

<sup>76</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116; Mesela bkz. Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, el-Hey’etü’l-Mısriyye, Kahire 1979.

<sup>77</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116.

<sup>78</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116

<sup>79</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116.

<sup>80</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116.

<sup>81</sup> Mesela bkz. Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, 1418/1997, “Tıb”, Hadis no: 3897,3901, IV, 143, 144.

<sup>82</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116.

Hamdele veya salvele cümleleriyle ithaf ifadeleri arasına eserin konusuna ve gayesine işaret eden uygun ifadelerin yerleştirilmesi usta yazarların âdetidir.

Mukaddimenin asıl kısmına “وبعد/أما بعد” şeklinde bir ibareyle geçilir. Mukaddimenin asıl kısmında müellif, telif sebebini açıklar, eserin adıyla muhtevasına ve bazen kaynaklarına ilişkin bilgilere yer verir. Bitiş kısmında hamdele ve salveleden sonra ilahi yardım ve başarı talebinde bulunmak adettir. Mukaddimelerin özellikle birinci ve üçüncü bölümleri olan dua kısımlarında seçili kelimeler kullanılarak sanatlı nesrin en güzel örnekleri ortaya koyulmuştur.<sup>83</sup>

### 1.2.3. Tefsirde Mukaddime Geleneği

Başlangıcından günümüze kadar İslam âleminde telif edilen birçok tefsirin giriş kısmında mukaddimeler yer almaktadır. Müelliflerin, eserlerini kaleme alırken esas konuya geçmeden önce, böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duyduğu ve bu çalışmanın ne gibi yenilikler getirdiğine dair bir ön bilgi vererek eserlerine giriş yapmaları yaygın bir gelenektir. Genellikle mukaddime olarak adlandırılan bu girişler, ayrıca, eserin yazılış amacı ve metoduna dair özlü bilgiler içermelerinden dolayı, ilgili ilim dalının tarihi gelişimi açısından oldukça önem arz etmektedirler. Mukaddimeler sadece bireysel bir kurallar demeti olarak görülmemelidir. Esasında onlar, ait oldukları ilim dalının metodolojisinin gelişimini sağlayan en önemli kaynaklardır. Zira bu girişler, eserin o sahada hangi yeniliği getirdiği, bu ilmin meraklılarına hangi kapıları araladığı veya ne gibi açılımları onlara sağladığına dair bilgiler vermektedir.<sup>84</sup>

Hicrî üçüncü asırdaki bazı tefsir çalışmaları hariç, hemen hemen bütün tefsirlerde uzun ya da kısa bir mukaddimenin bulunduğunu söyleyebiliriz. Boyutları tefsirden tefsire farklılık arz eden bu mukaddimelerin uzun ya da kısa olmasında belirleyici olan en önemli hususlardan birisi, genel olarak tefsirin hacmidir. Yani tefsirin genişliğine göre mukaddimenin boyutu değişebilmektedir. Bu konuda bir diğer önemli faktör de, tefsir usulü ve Kur’ân ilimleri alanında kaydedilen gelişmelerdir. Tarihi süreç içerisinde tefsir usulü ve Kur’ân ilimlerine dair bilgiler genişledikçe mukaddimelerde sunulan bilgi miktarında da bir artış olmuştur. Bu bilgiler, ilk dönem tefsirlerinde neredeyse tamamen nakil ve rivayet tarzında verilirken, daha sonraları,

<sup>83</sup> Durmuş, *DİA*, XXXI, 116.

<sup>84</sup> Karşlı, İbrahim Hilmi, “Tarihsel Gelişimleri İtibariyle Tefsir Mukaddimelerine Dair Bir İnceleme”, *AÜİFD*, Sayı 20, Erzurum 2003, s. 224

Kur'ân tarihi ve ilimlerine dair seleften nakledilen söz konusu bilgilerin, belirli bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutularak aktarıldığı görülmektedir.<sup>85</sup>

Tarihi süreç içerisinde kaleme alınan tefsir mukaddimelerine baktığımızda, bu alanda telif edilen ve dilsel tahlili esas alan ilk eserlerin Ferrâ (v.207/822)<sup>86</sup> ve Ebû Ubeyde (v.210/825)'ye<sup>87</sup> ait olduğunu söyleyebiliriz.<sup>88</sup>

Huvvârî (v.280-290/893-903)<sup>89</sup>'nin tefsirinde ele aldığı mukaddime ise, dönemindeki ilim geleneğinin bir sonucu olarak sadece rivayetlere dayalı bilgiler ihtiva etmektedir. Taberî (v.310/922)<sup>90</sup>, kendi asrından önceye ait olan lügavî tahlil verilerini ve tefsire dair rivayetleri isnad yöntemiyle bir araya getirmiş ve böylece bu iki eğilimi eserinde cem etmiştir.

Beş, altı ve yedinci asırlarda İslam dünyasının yaşadığı istilâ neticesinde meydana gelen sosyal ve siyasî çalkantılar, tefsir edebiyatı üzerinde kalıcı tesirler meydana getirmiş ve âlimler, bütün gayretleriyle geçmişten devraldıkları mirası korumaya ve onu tekrarlamaya yönelmişlerdir.

Altıncı asırda yaşamış müfessirlerden Tabersî (v.502/1108)<sup>91</sup> ve Begavî (v.516/1122)<sup>92</sup> mukaddimelerinde Kur'ân ilimlerine kısaca değinirken İbn Atıyye (v.541/1146)<sup>93</sup> mukaddimesinde bu konuları ayrıntılı olarak incelemiştir. İbnü'l-Cevzî (v.597/1201)<sup>94</sup> çok kısa bir şekilde birkaç konuyu ele alırken Fahrüddin Râzî (v.606/1209)<sup>95</sup> mukaddimesinde diğer müfessirlerden farklı Kur'ân ilimlerini ele almıştır.

---

<sup>85</sup> Karslı, *AÜİFD*, s. 226.

<sup>86</sup> Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullâh ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1980.

<sup>87</sup> Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, *Mecâzü'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire ty.

<sup>88</sup> Karslı, *AÜİFD*, s. 252.

<sup>89</sup> Huvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1990.

<sup>90</sup> Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1415/1995.

<sup>91</sup> Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1406/1986.

<sup>92</sup> Begavî, İmam Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mesud, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Osman Selman, Dâru't-Tayyibe, Riyad 1997.

<sup>93</sup> İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Kitâbillâhi'l-Azîz*, thk. komisyon, Katar, 1977

<sup>94</sup> İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *Zadü'l-Mesir fî İlmi't-Tefsir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994

<sup>95</sup> Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyin el-Kuresî et-Taberistânî Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Akçağ yay., Ankara 1988.

Hicri sekizinci asırda yaşamış müfessirlerden Nîsâbûrî (v.728/1327)<sup>96</sup> ve İbn Teymiyye (v.728/1327)<sup>97</sup> Kur'ân ilimlerine genişçe yer verirken Hâzin (v.741/1341)<sup>98</sup> ve Ebu Hayyân (v.754/1353)<sup>99</sup> Kur'ân ilimlerine daha kısa yer vermişlerdir. Bu asırda yaşamış en önemli müfessirlerden İbn Kesîr (v.774/1372)<sup>100</sup> birkaç Kur'ân ilmine kısaca değinmiştir.

Daha sonraki dönemlerde yaşamış müfessirlerden Feyruzâbâdî (v.817/1414)<sup>101</sup> ve Âlûsî (v.1217/1802)<sup>102</sup> Kur'ân ilimlerini mukaddimelerinde sistematik olarak ele alan müfessirlerdendir. Bu döneme kadar ele alınan tefsir mukaddimelerindeki gelişmeleri selefîn yolundan gitmek, onların aktardıkları bilgi birikimini yeni bir formla sunmak veya öteden beri bu sahada tartışılan konulara yeni bir yaklaşım denemesi yapmak şeklinde özetlenebilir.

Muhammed Reşid Rıza (v.1354/1935)'nin<sup>103</sup> öncülüğünü yaptığı Menâr ekolünün tefsir tarihinde bir kırılma noktasına işaret ettiği ve buna bağlı olarak mukaddimelerin de gözle görülür şekilde yeni bir içeriğe sahip olmaya başladıkları müşahede edilmektedir. Bu değişikliğin en açık göstergesi, İslam dünyasının bu asırda yaşadığı sosyal ve siyasî krize, Kur'ân'ın yegâne çözüm olarak sunulması, tefsirin de bunun gerçekleştirildiği bir zemin olarak takdim edilmesidir. Bu anlamda Menâr ekolünün, tefsir tarihinde bir kırılma noktasına işaret ettiğini söylemek mümkündür.<sup>104</sup>

Reşid Rıza ile mukaddimelerde kaydedilen bu değişimin farklı bir boyutunu da Mısır'lı müellif Tantavî Cevherî (v.1358/1940)'de<sup>105</sup> görmekteyiz. Eserinin girişinde tefsirin amacını, Allah Teâlâ'nın yaratma konusundaki yüce kudretini hatırlatmak, Müslümanları izzet, şan ve şöhretin dayanağı olan tahsile teşvik etmek, tabiat ve diğer

<sup>96</sup> Nîsâbûrî, Nizâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Huseyin el-Kummî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*, thk. Zekerîya Umeyrân, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1996.

<sup>97</sup> İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhâlim, *Dekâiku't-Tefsir*, thk. Muhammed es-Seyyid el-Cüleynd, Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1404/1984

<sup>98</sup> Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bagdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, neşr: Muhammed Emin Ramc ve şirketi, Beyrut ty.

<sup>99</sup> Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993

<sup>100</sup> İbn Kesîr, Imâdü'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsiru Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Beyrut 1969

<sup>101</sup> Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub, *Basâiru zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut ty..

<sup>102</sup> Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şihabüddin es-Seyyid Mahmud el-Bagdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.

<sup>103</sup> Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty..

<sup>104</sup> Karşlı, *AÜİFD*, s. 257.

<sup>105</sup> Tantavî Cevherî, Tantavî b. Cevherî el-Mısırî, *el-Cevâhir fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, ty.

ilimleri öğrenmeleri konusunda onları yönlendirmek şeklinde belirtmektedir. Bunun için tefsirinde Müslümanları, Allah Teâlâ'nın apaçık ayetlerindeki hakikatleri öğrenmeye teşvik etmek amacıyla ahkâm ve ahlakın yanında yaratılış harikuladeliğini de içeren bir kitap telif ettiğini söylemektedir.<sup>106</sup>

Uzun süre devam eden bir fetret döneminin ardından yirminci asırdaki bu gelişmeler, Kur'ân ilimleri açısından parlak birer değişim olarak nitelendirilebilir. Çünkü hem Resid Rıza hem de Tantavî Cevherî, her ne kadar metodlarıyla birbirlerinden ayrılırlar da, neticede İslam ümmetinin içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasî buhrandan kurtuluşunun tek çaresinin, teklif ettikleri okuma ve yorumlama biçimiyle gerçekleşeceğini açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Dolayısıyla Kur'ân tefsirinde nihaî amaç her ne kadar Allah Teâlâ'nın kelamını açıklamak, onun içerdiği hakikat ve esrarı ortaya koymaksa da, yaşanan siyasî, sosyal ve kültürel şartlara bağlı olarak, müfessirleri Kur'ân'ı tefsir etmeye götüren sebep ve amaçlar değişebilmektedir.<sup>107</sup>

Tefsir mukaddimelerini içerik itibarıyla iki gruba ayırabiliriz. Birinci grupta, bir iki sayfayı geçmeyecek şekilde önsöz mahiyetinde olup, hamdele ve salveleden sonra İlahî Kelâm'ın yüceliği ve tefsirin neden yazıldığına dair kısa bilgiler veren mukaddimeler yer almaktadır. Bu tür mukaddimelerde müfessir, çalışmasında izlediği yorum metoduyla ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. İkinci grupta ise, bu bilgilere ilaveten müellifin, Kur'ân tarihi, Kur'ân ilimleri, Kur'ân'ı öğrenmenin fazilet ve adabı gibi konularda geniş bilgiler sunduğu mukaddimeler yer almaktadır.<sup>108</sup>

---

<sup>106</sup> Tantavî Cevherî, *el-Cevâhir*, I. 3.

<sup>107</sup> Karşlı, *AÜİFD*, s. 249.

<sup>108</sup> Karşlı, *AÜİFD*, s. 252-253.

## **BÖLÜM 2: BAZI KLASİK DÖNEM TEFSİRLERİNİN MUKADDİMELERİNDE ELE ALINAN ULÛMU'L KUR'ÂN KONULARI**

Mukaddimelerin uzunluğu veya kısalığı, tefsirden tefsire değişebilmektedir. Mukaddimelerin uzunluğu veya kısalığını belirleyen unsurlardan birisinin, genellikle tefsirin hacmi olduğunu söyleyebiliriz. Yani tefsirin genişliğine göre mukaddimenin uzunluk veya kısalığı değişebilmektedir. Başka bir unsur da, tarihi süreçte tefsir usûlu ve Kur'ân ilimlerine dair bilgiler genişledikçe mukaddimelerde sunulan bilgi miktarında artış olmasıdır. Bu bilgiler, ilk dönem tefsirlerinde neredeyse tamamen nakil ve rivayet tarzında verilirken sonraki tefsirlerde, Kur'ân tarihi ve ilimlerine dair seleften nakledilen söz konusu bilgilerin, belirli bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutularak aktarıldığı görülmektedir.

Son ilahi ve evrensel mesaj olan Kur'ân'ın nüzûlünden günümüze kadar, Onu anlama ve anlamlandırma çabalarının bir neticesi olarak sayısız eser telif edilmiştir. İslam âlimleri Ulûmu'l-Kur'ân konuları hakkında mustakil eserler yanında, tefsirlerin giriş kısmında Ulûmu'l-Kur'ân konularını ihtiva eden mukaddimeler yazmıştır. Tezimizin konusu gereği Ulumu'l-Kur'ân konularını tefsirlerinin mukaddimelerinde işleyen, ulaşabildiğimiz klasik dönem tefsirlerinin mukaddimleri hakkında kısa ve tanıtıcı bilgi vermeyi gerekli gördük.

Ayrıca bu mukaddimleri ele alırken, her mukaddimede, Ulûmu'l-Kur'ân konularının tamamının bulunduğu vehmine de kapılmamız gerekmektedir. Çünkü incelediğimiz mukaddimelerden edindiğimiz izlenim, her müfessirin kendi zihninde önemli gördüğü konuları ele almış olmasıdır.

Kurtubî'nin “*el-Câmiu li Ahkami'l Kur'ân*” ve İbn Cüzeyy'in “*et-Teshîl li Ulumi't-Tenzîl*” isimli eserlerinin mukaddimelerini geniş bir şekilde daha sonraki bölümde ele alacağımız için bu bölümde değinmeyi gerekli görmedik.

Ulaşabildiğimiz tefsirlerden, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs (v.338/949)'ın, “*İ'râbü'l-Kur'ân*”<sup>109</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Cemâlülislâm

---

<sup>109</sup> Ebû Ca'fer, Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nahhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, thk. Züheyr Gazi Zahid, Mektebetü Nahdati'l-Arabiyye, 3. baskı, 1988.



Ebu'l-Kâsım İmam Kuşeyrî (v.465/1072)'nin, “*Letâifü'l-İşârât*”<sup>110</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Ebü'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî (v.538/1144)'nin, “*el- Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*”<sup>111</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Kadı Nasîruddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el- Beydâvî (v.685/1286)'nin, “*Env'aru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*”<sup>112</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında<sup>113</sup>, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî (v.710/1310)'nin, “*Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*”<sup>114</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Ahmed b. Yusuf es-Semîn el-Halebî (v.756/1355)'nin, “*ed-Dürrü'l-Mesûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*”<sup>115</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti'nin, “*ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*”<sup>116</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Şirbini (v.977/1570)'nin, “*es-Sirâcü'l-Münîr*”<sup>117</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad Ebu's Suud Efendi (v.982/1574)'nin, “*İrşadü'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l-Kur'âni'l-Kerîm*”<sup>118</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, İsmail Hakkı el-Bursevî (v.1137/1724)'nin, “*Ruhu'l-Beyân*”<sup>119</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında, Ulûmu'l-Kur'ân'a dair bir araştırma bulunmamaktadır.

Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî es-Semarkandî (v.333/944), “*Te'vilâtü Ehli's-Sünne*”<sup>120</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında kısaca te'vil ve tefsirin tanımını yapmış<sup>121</sup>, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî

<sup>110</sup> İmam Kuşeyrî, Cemâlülislâm Ebü'l-Kâsım, *Letâifü'l-İşârât*, thk. İbrahim Buyûnî, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Kahire ty..

<sup>111</sup> Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Ragıb, *el- Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.

<sup>112</sup> Beydâvî, Kadı Nasîruddîn Ebü Said Abdüllah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Env'aru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996.

<sup>113</sup> Beydâvî giriş kısmında sadece tefsirin yararlandığı ilimleri ismen zikretmiştir. Bkz. Beydâvî, *Env'aru't-Tenzil*, I, 10-11.

<sup>114</sup> Neseî, Ebü'l-Berekât Abdüllah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye, ty..

<sup>115</sup> Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1986.

<sup>116</sup> Suyûtî, Celâlüddin, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ty..

<sup>117</sup> Şirbini, Muhammed Ebü Yahya el-Hatîb, *es-Sirâcü'l-Münîr*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ty..

<sup>118</sup> Ebu's-Suud Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad, *İrşadü'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, D'arul-Mushaf, Kahire ty..

<sup>119</sup> Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyân*, el-matbaatü'l-Osmaniyye, yy. 1330.

<sup>120</sup> Mâturîdî, Ebü Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semarkandî el-Hanefî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, nşr. Ahmet Vanlıoğlu, Mizan yayınevi, İstanbul 2005.

<sup>121</sup> Bkz. Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 3-4.

(v.1250/1834) de, “*Fethu’l-Kadîr*”<sup>122</sup> isimli tefsirinin giriş kısmında Kur’ân ahkâmını, manalarını ve irabını bilmenin fazileti hakkında bir sayfa kadar bilgi vermiştir.<sup>123</sup>

Mukaddimesinde Ulûmu’l-Kur’ân konularını işleyen bazı klasik dönem tefsirleri ve ele aldıkları Kur’ân ilimleri şunlardır:

## **2.1. Huvvârî’ye ait Tefsîru Kitâbillahi’l-Azîz’in Mukaddimesinde Ulûmu’l-Kur’ân**

Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî’nin “*Tefsîru Kitâbillahi’l-Azîz*” tefsirinde ele aldığı mukaddime, dönemdeki ilim geleneğinin bir sonucu olarak, sadece rivayetlere dayalı bazı bilgiler vermektedir. Bunları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Kur’ân’ın ilk ve son nazil olan ayet ve sureleri.<sup>124</sup>

2-Kur’ân’ın yedi harfle okunmasına dair rivayetler.<sup>125</sup>

3-Kur’ân’ın toplanması ve çoğaltılması.<sup>126</sup>

4-Sahabeden Kur’ân’ı en fazla okuyanlar.<sup>127</sup>

5-Özel mushaflar arasında sure sayılarının farklılığı ve surelerin ayet sayısı açısından tasnifi.<sup>128</sup>

6-Mushaflara nokta konulmaması ve süslenmemesi.<sup>129</sup>

7-Nazil olan ayetlerin, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından surelerin ilgili yerlerine yerleştirilmesi.<sup>130</sup>

8-Gerekli ilme sahip olmadan Kur’ân’ı tefsir etmenin vebali.<sup>131</sup>

9-Anlaşılmaları açısından Kur’ân ayetlerinin tasnifi ve bu ayetlerin kimler tarafından anlaşılacağı.<sup>132</sup>

10- Kur’ân tefsirinde mekkî-medenî, nâsîh-mensûh, takdim-tehir vb. konuları bilmenin önemi.<sup>133</sup>

---

<sup>122</sup> Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh, *Fethu’l-Kadîr*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1964.

<sup>123</sup> Bkz. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 13-14.

<sup>124</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 61.

<sup>125</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 62.

<sup>126</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 64.

<sup>127</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 65.

<sup>128</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 67.

<sup>129</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 68.

<sup>130</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 69.

<sup>131</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 70.

<sup>132</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 70.

<sup>133</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 71.

11-Ashabın Kur'ân öğrenmedeki metodu ve onu öğrenmenin fazileti.<sup>134</sup>

## 2.2. Taberî'ye ait Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Önceki müfessirlerin Kur'ân'ı tefsir şekillerini de bünyesinde toplayan Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin "*Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*" adlı Kur'ân tefsiri ise bu geleneği daha da genişletmiştir. Taberî bu mukaddimesinde sırasıyla şu konuları işlemiştir:

- 1- Ayetlere verilen manaların, Arapların ilgili kelime ve terkiplere yükledikleri manalarla uyuşması.<sup>135</sup>
- 2- Kur'ân'a diğer dillerden geçen kelimeler.<sup>136</sup>
- 3- Kur'ân'ın nazil olduğu lehçe.<sup>137</sup>
- 4- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Kur'ân'ın, cennetin yedi kapısından nazil olduğuna dair sözünün açıklanması.<sup>138</sup>
- 5- Kur'ân tevîlini bilmeye yardımcı olan vecihler.<sup>139</sup>
- 6- Kur'ân-ı Kerîm'in re'y ile tefsiri.<sup>140</sup>
- 7- Kur'ân'ı tefsir etmeye teşvik ve sahabeden onu tefsir edenler.<sup>141</sup>
- 8- Kur'ân'ı tefsir etmeyi kabul etmeyenlerin, konuyla alâkalı bazı haberleri anlamada aşırıya gitmeleri.<sup>142</sup>
- 9- Müfessirin mertebeleri.<sup>143</sup>
- 10- Kur'ân'ın isimleri, sureleri ve ayetlerinin tevîli.<sup>144</sup>
- 11- Fâtihatü'l-Kitâb'ın isimlerinin tevîli.<sup>145</sup>
- 12- İstiâze'nin te'vîli<sup>146</sup>

---

<sup>134</sup> Huvvârî, *Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz*, I, 71.

<sup>135</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 16.

<sup>136</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 20.

<sup>137</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 24.

<sup>138</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 49.

<sup>139</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 52.

<sup>140</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 54.

<sup>141</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 56.

<sup>142</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 58.

<sup>143</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 61.

<sup>144</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 64.

<sup>145</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 73.

<sup>146</sup> Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 75.

### 2.3. Tabersî'ye ait Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Ebu Ali el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî “*Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*” adlı eserindeki mukaddimesinde Kur'ân öğrenmenin faziletinden bahsettikten sonra “fen” başlığı altında sırasıyla şu konuları işlediği görülmektedir:

Birinci fen: Kur'ân ayetlerinin sayısı ve bunu bilmenin faydası.<sup>147</sup>

İkinci fen: Kurrâ ve ravilerinin isimleri.<sup>148</sup>

Üçüncü fen: Tefsir, tevil ve mana.<sup>149</sup>

Dördüncü fen: Kur'ân'ın isimleri ve manaları.<sup>150</sup>

Beşinci fen: Açıklama ve hakkında daha çok söz etme hususunda has kılındığı yerlere ve hakkında yazılan esere müracaat edilen Kur'ân ilimlerinden bazı şeyler.<sup>151</sup>

Altıncı fen: Kur'ân ve ehlinin fazileti.<sup>152</sup>

Yedinci fen: Kur'ân okuyucusunun lafzı tahsin ve sesi tezyin ile okumasını mubah kılan haberler.<sup>153</sup>

### 2.4. Begavî'ye ait Meâlimü't-Tenzîl'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

İmam Ebu Muhammed el-Huseyin b. Mesud el-Begavî'nin “*Meâlimü't-Tenzîl*” adlı eserinin mukaddime kısmında yer verdiği konular şunlardır:

1- Kaynak olarak kullandığı tefsirlerin rivayet zincirleri hakkında bilgi.<sup>154</sup>

2- Kur'ân ve öğretiminin fazileti.<sup>155</sup>

3- Kur'ân tilavetinin fazileti.<sup>156</sup>

4- Kur'ân-ı Kerîm'in re'y ile tefsiri.<sup>157</sup>

### 2.5. İbn Atiyye'ye ait el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

<sup>147</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 77.

<sup>148</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 78.

<sup>149</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 80.

<sup>150</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 82.

<sup>151</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 83.

<sup>152</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 84.

<sup>153</sup> Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, I, 86.

<sup>154</sup> Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 34.

<sup>155</sup> Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 38.

<sup>156</sup> Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 41.

<sup>157</sup> Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 45.

Kâdı Ebu Muhammed Abdülhâk b. Gâlib İbn Atiyye el-Endelûsî, “*el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Azîz*” adlı Kur’ân tefsirinin giriş kısmında sırasıyla şu konuları işlemiştir.

- 1- Kur’ân’ın faziletleri.<sup>158</sup>
- 2- Kur’ân’ı tefsir etme, Kur’ân’ın lugati üzerine kalam etme, i’rab ve ince manalarını araştırmanın fazileti.<sup>159</sup>
- 3- Kur’ân’ın tefsiri ve müfessirlerin mertebeleri.<sup>160</sup>
- 4- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in “Şüphesiz bu Kur’ân yedi harf üzere indirildi. Bundan kolay gelenini okuyun” sözünün manası.<sup>161</sup>
- 5- Kur’ân’ın cem’i, şekli, noktaları, hizip ve aşırlara ayrılmasının izahı.<sup>162</sup>
- 6- Kitabullâhtaki lafızlar ve bunların alakalı olduğu yabancı dillerin izahı.<sup>163</sup>
- 7- İ’câzü’l-kur’ân.<sup>164</sup>
- 8- Allah Teâlâ’nın Kitab’ını tefsir etmede kullanımı icazı iktiza eden lafızlar.<sup>165</sup>
- 9- Kur’ân’ın isimlerini tefsir ile sure ve ayetin izahı.<sup>166</sup>
- 10- İstiâze.<sup>167</sup>

## **2.6. İbnü'l-Cevzi’ye ait Zadü'l-Mesir fi İlmi’t-Tefsîr’in Mukaddimesinde Ulûmu’l-Kur’ân**

Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzi’nin “*Zadü'l-Mesir fi İlmi’t-Tefsîr*” adlı eserinin mukaddime kısmında kısa bir biçimde değindiği konular şunlardır:

- 1- Tefsir ilminin fazileti.<sup>168</sup>
- 2- Tefsir ve tevilin farkı.<sup>169</sup>
- 3- Kur’ân-ı Kerîm’in nüzul süresi<sup>170</sup>
- 4- Kur’ân’ın ilk inen ayeti.<sup>171</sup>

---

<sup>158</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 13.

<sup>159</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 25.

<sup>160</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 28.

<sup>161</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 33.

<sup>162</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 50.

<sup>163</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 57.

<sup>164</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 59.

<sup>165</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 63.

<sup>166</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 68.

<sup>167</sup> İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 73.

<sup>168</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 4.

<sup>169</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 4.

<sup>170</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 4.

- 5- Kur'ân'ın en son inen ayeti.<sup>172</sup>
- 6- Önceki tefsirlerin genel değerlendirmesi<sup>173</sup>
- 7- İstiâze ve besmele.<sup>174</sup>

## 2.7. Fahrüddin Râzî'ye ait Mefâtîhu'l-Gayb'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyin el-Kureşî et-Taberistânî Fahrüddin Râzî'nin “*Mefâtîhu'l-Gayb*” adlı tefsirinin girişinde yer alan konular şunlardır:

- 1- Kelime ile ilgili bahisler.<sup>175</sup>
- 2- Ses ve harflerden çıkarılan konular.<sup>176</sup>
- 3- İsim, fiil ve harflerle ilgili konular.<sup>177</sup>
- 4- İsmi'nin Çeşitleri.<sup>178</sup>
- 5- Cins ve Müştâk isimler.<sup>179</sup>
- 6- Mu'reb ve mebni isimler ile bunların hükümleri.<sup>180</sup>
- 7-Fiilin irabı<sup>181</sup>
- 8- İstiâze.<sup>182</sup>
- 9- Besmele.<sup>183</sup>

## 2.8. Nîsâbü'rî'ye ait Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân'ın Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Nizâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hüseyn en-Nîsâbü'rî el-Kummî'nin “*Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*” adlı tefsirinin girişinde yer verdiği mukaddimeler de usûl açısından büyük önem arz etmektedir. Nîsâbü'rî burada işlediği konuları mukaddime şeklinde taksim etmiştir. Bu mukaddimelerin konuları sırasıyla şunlardır:

---

<sup>171</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 4.

<sup>172</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 5.

<sup>173</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 5.

<sup>174</sup> İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 6.

<sup>175</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 15.

<sup>176</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 35.

<sup>177</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 41.

<sup>178</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 51.

<sup>179</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 57.

<sup>180</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 59.

<sup>181</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 72.

<sup>182</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 79.

<sup>183</sup> Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I, 139.

Birinci mukaddime: Kıraat.<sup>184</sup>

İkinci mukaddime: İstiaze.<sup>185</sup>

Üçüncü mukaddime: Önemli meseleler.<sup>186</sup>

Dördüncü mukaddime: Kur'ân'ın cem'i.<sup>187</sup>

Beşinci mukaddime: Mushaf, Kitab, Kur'ân, Sure, Ayet, Kelime, Harf vb. manaları.<sup>188</sup>

Altıncı mukaddime: Seb'i't-tival, mesânî, mi'ûn, tavâsîm, havâmîm, mufassal, müşebbehât vs. zikri.<sup>189</sup>

Yedinci mukaddime: Mushaf'ta aynı olmasına rağmen bazısı diğer bazısının tersine yazılan harflerin zikri.<sup>190</sup>

Sekizinci mukaddime: Vakf.<sup>191</sup>

Dokuzuncu mukaddime: Sayesinde mühim ıstılahların bilindiği taksimler.<sup>192</sup>

Onuncu mukaddime: Allah Teâlâ'nın kelamının kadîm olup olmadığı meselesi.<sup>193</sup>

On birinci mukaddime: Az lafızlardan birçok meselenin istinbat keyfiyeti.<sup>194</sup>

## 2.9. İbn Teymiyye'ye ait Dekâiku't-Tefsîr'in Mukaddimesinde Ulumu'l-Kur'ân

Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhâlim İbn Teymiyye “*Dekâiku't-Tefsîr*” adlı tefsirinde mukaddime ile başlama geleneğini izlemiştir. Bu tefsirin girişinde yedi mukaddimelik usul konuları işlenmiştir. Bu konular şunlardır:

Birinci mukaddime: Yedi harf.<sup>195</sup>

İkinci mukaddime: Kur'ân'ın hizblere ayrılması<sup>196</sup> ve tefsir ilminde sahabenin yeri.<sup>197</sup>

Üçüncü mukaddime: Tefsir kitaplarının en sahihi.<sup>198</sup>

Dördüncü mukaddime: Tefsirde genel kaideler.<sup>199</sup>

<sup>184</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 8.

<sup>185</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 14.

<sup>186</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 23.

<sup>187</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 27.

<sup>188</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 29.

<sup>189</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 33.

<sup>190</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 35.

<sup>191</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 44.

<sup>192</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 46.

<sup>193</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 54.

<sup>194</sup> Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, I, 55.

<sup>195</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsîr*, I, 67.

<sup>196</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsîr*, I, 78.

<sup>197</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsîr*, I, 81.

<sup>198</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsîr*, I, 85.

<sup>199</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsîr*, I, 89.

Beşinci mukaddime: Müteşabih ve tevil.<sup>200</sup>

Altıncı mukaddime: Kur'ân mucizeleri.<sup>201</sup>

Yedinci mukaddime: Kur'ân'ın tercümesi.<sup>202</sup>

## 2.10. Hâzin'e ait Lübbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bagdâdî el-Hâzin'in de “*Lübbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*” adlı tefsirinin giriş kısmına bu tür konuları işleyen bir mukaddime ile başladığı görülmektedir. Burada işlenen konuları sırasıyla şu şekilde zikredebiliriz:

- 1- Kur'ân'ı tilavet ve anlamının fazileti.<sup>203</sup>
- 2- Kur'ân-ı Kerîm'in re'y ile tefsiri.<sup>204</sup>
- 3- Kur'ân'ın cem'i, nüzulünün tertibi ve yedi harf üzere inmiş olması.<sup>205</sup>
- 4- Tefsir ve tevilin manası.<sup>206</sup>
- 5- İstiâze.<sup>207</sup>

## 2.11. Ebu Hayyân'a ait Bahru'l-Muhît'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyân el-Endelûsî el-Girnâtî de aynı şekilde “*Bahru'l-Muhît*” adlı tefsirine bu tür bazı konularla başlamıştır. Ebu Hayyân'ın mukaddimesinde işlediği konuları şu başlıklar altında zikredebiliriz:

- 1- Müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler.<sup>208</sup>
- 2- Müfessirde bulunması gereken şartlar.<sup>209</sup>
- 3- Zemahşerî ile İbn Atiyye'nin mukayesesi.<sup>210</sup>
- 4- Kur'ân'ın faziletleri.<sup>211</sup>
- 5- Kur'ân tefsirine duyulan ihtiyaç<sup>212</sup>

---

<sup>200</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsir*, I, 120.

<sup>201</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsir*, I, 145.

<sup>202</sup> İbn Teymiyye, *Dekâiku't-Tefsir*, I, 165.

<sup>203</sup> Hâzin, *Lübbü't-Te'vîl*, I, 3.

<sup>204</sup> Hâzin, *Lübbü't-Te'vîl*, I, 5.

<sup>205</sup> Hâzin, *Lübbü't-Te'vîl*, I, 9.

<sup>206</sup> Hâzin, *Lübbü't-Te'vîl*, I, 10.

<sup>207</sup> Hâzin, *Lübbü't-Te'vîl*, I, 10.

<sup>208</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 105.

<sup>209</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 111.

<sup>210</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 112.

<sup>211</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 116.

<sup>212</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 118.



- 6- Sahabe döneminden müfessirler.<sup>213</sup>
- 7- Tabiin döneminden müfessirler.<sup>214</sup>
- 8- Mütেকaddimîn ve mütעהahirîn döneminde tefsirin durumu<sup>215</sup>
- 9- Tefsir kelimesinin lugat ve ıstılah manaları<sup>216</sup>

## 2.12. İbn Kesîr'e ait Tefsiru Kur'âni'l-Azîm'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

İmâdü'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr ed-Dımeşkî İbn Kesîr de “*Tefsiru Kur'âni'l-Azîm*” adlı tefsirinin giriş kısmında bazı konulara kısaca değinmiştir. Bunlar sırasıyla şu konulardır:

- 1- Tefsirin en güzel metotları.<sup>217</sup>
- 2- Rey ile tefsir.<sup>218</sup>

## 2.13. Feyrûzâbâdî'ye ait Basâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân

Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub el-Feyrûzâbâdî “*Basâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*” adlı tefsirinin giriş kısmında şu konulara yer vermiştir:

Birinci fasıl: Kur'ân'ın faziletleri.<sup>219</sup>

İkinci fasıl: Kur'ân'ın i'câzı.<sup>220</sup>

Üçüncü fasıl: Tefsir vecihlerini şerhe girmeden önce bilinmesi kaçınılmaz olan kelimelerin şerhi.<sup>221</sup>

Dördüncü fasıl: Kur'ân'ın isimleri.<sup>222</sup>

Beşinci fasıl: Kur'ân surelerinin nüzul tertibi.<sup>223</sup>

Altıncı fasıl: Nüzulü'l-Kur'ân.<sup>224</sup>

Yedinci fasıl: Kur'ân'ın ihtiva ettiği hitap ve cevap sınıfları.<sup>225</sup>

---

<sup>213</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 119.

<sup>214</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 119.

<sup>215</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 120.

<sup>216</sup> Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 121.

<sup>217</sup> İbn Kesîr, *Tefsiru Kur'âni'l-Azîm*, I, 3.

<sup>218</sup> İbn Kesîr, *Tefsiru Kur'âni'l-Azîm*, I, 5.

<sup>219</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 57.

<sup>220</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 65.

<sup>221</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 78.

<sup>222</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 88.

<sup>223</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 97.

<sup>224</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 100.

<sup>225</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 108.

Sekizinci fasıl: Nasih ve mensuh.<sup>226</sup>

#### **2.14. Âlûsî'ye ait Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî'in Mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'ân**

Ebu's-Senâ Şihabüddin es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî el-Bagdâdî de “*Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*” adını verdiği tefsirinin giriş kısmında Ulumu'l-Kur'ân'la ilgili bazı konuları işlediği gözlenmektedir. O bu konuları “Faide” başlıklarıyla ele almıştır. Bu girişte yer alan yararlı bilgiler şunlardır:

Birincisi: Tefsir ve tevil.<sup>227</sup>

İkincisi: Tefsirin muhtaç olduğu ilimler ve reyle tefsir.<sup>228</sup>

Üçüncüsü: Kur'ân'ın isimleri.<sup>229</sup>

Dördüncüsü: Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın gayr-i mahlûk kelamı oluşunun manasını tahkik.<sup>230</sup>

Beşincisi: Yedi Harf.<sup>231</sup>

Altıncısı: Kur'ân'ın cem'i ve tertibi.<sup>232</sup>

Yedincisi: Kur'ân'ın i'câzı.<sup>233</sup>

---

<sup>226</sup> Feyrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-Temyîz*, I, 117.

<sup>227</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 4.

<sup>228</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 5.

<sup>229</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 8.

<sup>230</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 10.

<sup>231</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 20.

<sup>232</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 21.

<sup>233</sup> Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 27.

## BÖLÜM 3: KURTUBÎ VE İBN CÜZEYY'İN TEFSİRLERİNİN MUKADDİMELERİNDE ULÛMU'L KUR'ÂN

### 3.1. Kurtubî Ve İbn Cüzeyy'in Kısaca Hayatı

#### 3.1.1. Kurtubî'nin Hayatı

##### 3.1.1.1. Doğumu

Kurtubî'nin doğum tarihini tespit eden ve buna işaret eden herhangi bir kaynak bulunmamakla beraber, başta tefsiri olmak üzere eserlerinde de buna işaret eden herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.<sup>234</sup>

##### 3.1.1.1.1. İsmi ve Künyesi

Kurtubî'nin asıl ismi Muhammed, künyesi ise Ebû Abdillâh'dır. Babasının ismi Ahmed, dedesinin ismi Ebû Bekir, dedesinin babasının ismi ise Ferh'dir. Kurtubî'nin soyu Ensara ve Hazrec kabilesine dayanmaktadır. Kurtuba'da doğduğu kaynakların ittifakı ile sabittir.<sup>235</sup> Kurtubî, Hazrec kabilesine mensup olduğu için “el-Hazrecî”, Ensar neslinden olduğu için “el-Ensârî”, Kurtuba'da doğduğu için “el-Kurtubî”, yaşadığı yer göz önüne alınarak “el-Endelûsî”, Malikî mezhebine mensup olduğu için “el-Malikî” nisbelerini almıştır.<sup>236</sup> Buna göre Kurtubî'nin tam ismi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Hazrecî el-Ensârî el-Kurtubî el-Mâlikî el-Endelûsî'dir.

##### 3.1.1.1.2. Ailesi

Kurtubî, tefsirinde, babasının, 3 Ramazan 627 senesinde, harman yerine saldıran eşkiyalar tarafından katledildiğini nakletmektedir.<sup>237</sup>

---

<sup>234</sup> Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Kahire 1396/1976, s. 92; Davûdî, Şemsu'd-Din Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebet-ü Vehbe, Kahire, 1396/1976, II, 65-66; Makkârî, *Nefhu't-Tîb Min Ğusni'l-Endelûsi'r-Ratîb*, thk. İhsan Abbas Dâr-u Sâder, Beyrut 1408/1988, II, 210-212, Çelebi, Katib, *Keşfu'z-Zunun an Esâmi'l-Kütubi ve'l-Fünûn*, MEB, İstanbul, 1941, I, 390; Ziriklî, Hayru'd-Dîn, *el-A'lâm*, by., yy. ty., VI, 217-218; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr yay., Ankara 1996, II, 103-115.

<sup>235</sup> Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, I, 390.

<sup>236</sup> Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, s. 92.

<sup>237</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 412-413.

Tabakat kitaplarında Kurtubî'nin ailesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Abdullah isminde ve Şihâbüddîn Ahmed isminde kendinden rivayette bulunan iki oğlunun olduğu anlaşılmaktadır.<sup>238</sup>

### 3.1.1.2. Öğrenim Hayatı

Kurtubî'nin tefsir, fıkıh, hadis ve diğer alanlarda elde ettiği ilmi birikimin temellerini, sahalarında otorite Endülüs'lü meşhur âlimlerin ilim halkalarında attığını tefsirinde aktardığı bilgilerden öğrenmekteyiz.<sup>239</sup>

Kurtubî ilmi tahsiline, Kurtuba'nın Hıristiyanların eline geçtiği 29 Ağustos 633/1236 tarihine kadar Kurtuba'da devam etmiştir. Kurtuba'nın Hıristiyanların eline geçmesinden sonra Endülüs'ten ayrılıp Mısır'a göç etmiş ve Munyetu İbn Hasîb'e yerleşmiş, ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmiştir. Kurtubî, Mısır'da ilim halkalarına katılarak ilim hayatına devam etmiştir.<sup>240</sup>

Kurtubî, gerek Endülüs'te bulunduğu dönemlerde, gerekse de Mısır'a intikal ettikten sonra çağının ilim adamlarından istifade etmiş, onlardan ders almış, ilim nakletmiş, istifade etmiş bir kimsedir. Bununla da yetinmeyerek Kurtubî, zamanına kadar yazılmış ilgisini çeken eserleri de çok mükemmel bir şekilde tetkik etmiş, bunlardan yararlanmıştı. Kurtubî, bir taraftan bizzat görüştüğü ulemadan yararlanmış, diğer taraftan da kendisinden önce yaşamış âlimlerin eserlerinden istifade etmiştir.<sup>241</sup>

#### 3.1.1.2.1. Hocaları ve Talebeleri

Kurtubî ilim hayatına Endülüs'te başlamış, Endülüs'ün Hıristiyanların eline geçmesiyle Mısır'a göç etmiş ve ilim hayatına burada devam etmiştir. Endülüs'te ilim halkalarına katıldığı hocaları; Rebî b. Abdurrahman b. Ahmed el-Eşarî (v.633/1235)<sup>242</sup>, Ebû Âmir Yahya b. Âmir b. Ahmed b. Menî' el-Eşarî (v.639/1241)<sup>243</sup>,

<sup>238</sup> Suyutî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, s. 92.

<sup>239</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 412-413.

<sup>240</sup> Endülüs hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, *DİA*, İstanbul 1995 "Endülüs", XI, 211-225.

<sup>241</sup> Kasabî, Mahmud Zalet, *el-Kurtubî ve Menhecühû fi't-Tefsir*, Daru'l-Ensar, Mısır 1399/1979, s. 20-21.

<sup>242</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 413.

<sup>243</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 220.

İbn Ebî Hucce Ahmed b. Muhammed el-Kaysî (v.643/1245)<sup>244</sup>, Ebu'l Hasen Ali b. Kutrâl (v.651/1253)<sup>245</sup>, dir.

Mısır'da da birçok ilim halkasına katılmış ve birçok âlimden dersler okumuştur. Mısır'daki hocaları; İbn Revâc (v.648/1250)<sup>246</sup>, Ebu'l-Hasen İbnü'l-Cümmezyî (v.649/1251)<sup>247</sup>, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî (v.656/1258)<sup>248</sup> Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî (v.656/1258)<sup>249</sup>, Ebû Muhammed Abdü'l-Mu'dî b. Mahmûd el-İskenderânî el-Mekkî el-Lahmî (v.638/1241)<sup>250</sup>, Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ali b. Halef el-Kumî et-Tilmisânî<sup>251</sup>, İbn Veddâh<sup>252</sup>, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kasrî<sup>253</sup>, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. Hafs el-Yahsubî<sup>254</sup>, Ebu Muhammed Hafız Abdu'l-Azîm el-Münzirî (v.656/1258)<sup>255</sup>, Ebu'l-Gût el-Arabî<sup>256</sup>, dir.

Kurtubî'nin hocaları yukarıda ismi zikredilenlerle sınırlı değildir. Bunların yanında bir de tefsirinde ismini zikretmediği hocaları mevcuttur.<sup>257</sup>

Tabakat kitapları Kurtubî'nin, talebelerinden sadece bir kaçının ismini zikretmiştir. Bunlar; Şihâbüddin Ahmed b. Ebî Abdillâh el-Kurtubî (v.731/1330)<sup>258</sup>, Ebu Cafer, Ahmed b. İbrahim es-Sakafî el-Âsımî el-Gırnâtî (v.708/1307)<sup>259</sup>, dir.

### 3.1.1.2.2. Eserleri

1- *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tadammenehu mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*: Bu eser, geniş hacimli olmasının yanında ilim çevrelerinde büyük ilgi görmüş ve bu eserden övgüyle söz edilmiştir. Kurtubî Tefsiri, kendisinden sonra

<sup>244</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 412.

<sup>245</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 413

<sup>246</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 66.

<sup>247</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 66.

<sup>248</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, II, 211.

<sup>249</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, II, 211.

<sup>250</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 329.

<sup>251</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 180.

<sup>252</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 58.

<sup>253</sup> Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Ferh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelûsî, *Kitabu't-Tezkira bi'l-Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhire*, thk. Muhammed b. İbrahim, Mektebetü Dâru'l-Minhâc, Riyad 1425, s. 273.

<sup>254</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, II, 211.

<sup>255</sup> Kurtubî, *Tezkira*, s. 37.

<sup>256</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 517.

<sup>257</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 66; XXII, 224.

<sup>258</sup> Suyutî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, s. 92.

<sup>259</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, I, 26.

yazılan birçok tefsire kaynaklık etmiştir. Şevkânî, İbn Kesîr, Alûsî ve Ebu's-Suud gibi müfessirler, kaleme aldıkları tefsirlerinde ondan nakillerde bulunmuşlardır.<sup>260</sup>

Kurtubî'nin en önemli eseri olup geniş hacmine rağmen ilim çevrelerinde büyük ilgi görmüştür.

2- *el-Esnâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsna*: Kurtubî, bu eserinde bazı hadis kitaplarında ismi geçen Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarını vererek ve Ehl-i sünnet üzere şerh ederek bu konuda oluşan şüphe ve yaklaşımları reddeder.<sup>261</sup>

3- *el-İ'lâm bimâ fî Dîni'n-Nasârâ mine'l-Fesâd ve'l-Evhâm ve İhzâri Mehâsini Dîni'l-İslâm ve İsbâti Nübüvveti Nebiyyinâ Muhammed Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm*: Kurtubî'nin bu eserini, Hıristiyanların bozuk akidelerine karşı bir reddiye olarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır.<sup>262</sup>

4- *et-Tezkira fî Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhira*: Eser ölüm ve ahiret hakkındadır.<sup>263</sup>

5- *el-İ'lâm fî ma'rifeti mevlîdi'l-Mustafâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm*: Bu eserin içeriğinin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sîreti olduğu anlaşılmaktadır. Tayyar Altıkulaç *el-İ'lâm bimevlîdi'n-Nebiyyi aleyhisselâm* adıyla Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde 443 numara ile kayıtlı olduğunu ifade etmektedir.<sup>264</sup>

6- *Urcûze fî esmâi'n-Nebiyyi sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem*<sup>265</sup>: Kurtubî bu eserinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in 300'den fazla ismini şerh etmektedir.

7- *Kamu'l-Hırs bi'z-Zühdi ve'l-Kanâa ve Reddi Züllî's-Suâli bi'l-Kesbi ve's-Sinâa*: Kitap dünya hayatını devam ettirebilmek için çalışmanın ve helal kazancın önemine işaret etmektedir.<sup>266</sup>

8- *Et-Tizkâr fî Efdâli'l-Ezkâr*: Kurtubî bu eserinde Kur'ân'ın faziletinden, onu okuyan, dinleyen ve gereğince amel edenlerin üstünlüklerinden ve tilavetinin keyfiyetinden bahsetmektedir.<sup>267</sup>

<sup>260</sup> Bkz. Kasabî, *el-Kurtubî*, s. 418-426.

<sup>261</sup> Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebubekr Ferh el-Ensârî, *el-Esnâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Husna*, Dâru's-sahâbeti li't-turâs, Tanta 1416/1995.

<sup>262</sup> Kurtubî, *el-İ'lâm bimâ fî dîni'n-nasârâ mine'l-fesâd ve'l-evhâm*, thk. Faiz Saîd Salih, Câmiatü ummü'l-kura, Mekke 1985.

<sup>263</sup> Kurtubî, *et-Tezkira*.

<sup>264</sup> Altıkulaç, Tayyar, "KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XX, 456.

<sup>265</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 66.

<sup>266</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 273.

<sup>267</sup> Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ferh el-Endelûsî, *et-Tizkâr fî Efdali'l-Ezkâr*, Dâru'l-Beyân, yy. 1407/1987

9- *et-Takrîb li-Kitâbi't-Temhîd*: et-Takrîb, Malikî mezhebinin önde gelen fakihlerinden İbn Abdi'lber en-Nemerî'nin (v.463/1071), İmam Malik (v.179/795)'in Muvatta'sı üzerine çalışması olan "*et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' Mine'l-Me'ânî vel-Esânîd*"i üzerine yapılmış bir çalışmadır.<sup>268</sup>

10- *el-Misbâh fi'l-Cem'i Beyne'l-Efâ'li ve's-Sihâh*: Lügat sahasında yazılmıştır. El-Katta (v.515/1122)'in "*el-Efâ'l*"i ile Cevherî'nin "*es-Sihâh*"ının ihtisarıdır.<sup>269</sup>

11- *Şerhu't-Takassî*: Kurtubî'ye nisbet edilen bir eserdir.<sup>270</sup>

12- *A'lâmu'n-Nübüvve*: Kurtubî bu eserinde peygamberlik ve görevlerini konu alır.<sup>271</sup>

Kurtubî'nin bu eserler dışında kitaplarında atıfta bulunduğu fakat günümüze ulaşmayan eserleri de vardır. Bunlar;

1- *el-Lüma'u'l-Lü'lüyye fi şerhi'l-ısrinati'n-Nebeviyye*<sup>272</sup>

2- *Menhecü'l-'ubbâd ve mahaccetü's-Sâlikîne ve'z-Zühhâd*<sup>273</sup>

3- *el-Muktebes fi şerhi Muvattâ'i Malik b. Enes*<sup>274</sup>

4- *el-İntihâz fi Kurrâ'i ehli'l-Kûfe ve'l-Basra ve'ş-Şâm ve ehli'l-Hicâz*.<sup>275</sup>

### 3.1.1.2.3. İlmi ve Ahlâkî Kişiliği

Tabakat kitapları Kurtubî'nin vaktini ibadet, zikir ve kitap telif etmekle geçirdiğini ifade etmektedirler.<sup>276</sup>

Kurtubî'nin lisanı nezih, sözleri yumuşak, tartışması hoştur. Bunu tefsirinde açık bir şekilde görmek mümkündür.

Kurtubî'nin bir diğer özelliği dini hüküm verirken genellikle kolay olanı gaye edinmesidir. Araştırma metodlarında ilmî kriterlere uyar. Kurtubî fikhî bir meseleyi incelerken, Malikî mezhebine mensup olmasına rağmen, taassuptan uzak davranmıştır.

Kurtubî, Tefsir ilmine yoğunlaşmasının yanında Fıkıh, Kıraat, Hadis, Tarih, Lügat, Usûl-i Fıkh, Akâid, Şiir vb. ilimlerde de bilgi ve beceri sahibi olduğu tefsirindeki bilgilerden anlaşılmaktadır.

<sup>268</sup> Altıkulaç, *DİA*, XXII, 456.

<sup>269</sup> Kasabî, *el-Kurtubî*, s. 48.

<sup>270</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tib*, II, 211; Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 66.

<sup>271</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 66.

<sup>272</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 91.

<sup>273</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 222.

<sup>274</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 267.

<sup>275</sup> Kurtubî, *et-Tizkâr*, s. 33.

<sup>276</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 65.

Kurtubî, Endülüs ve Mısır'da asrının ilim ehlinden en güzel şekilde faydalanmıştır. Bununla beraber zamanına kadar telif edilen eserlerden de faydalanmıştır.<sup>277</sup>

Kurtubî, Allah Teâlâ'nın salih kullarından, dünyaya karşı zahid, vera' sahibi, âhiret işlerinden kendilerini ilgilendiren şeylerle meşgul olan âlimlerdendir. Zamanını Allah Teâlâ'ya yönelmek, ibadet etmek ve tasnif ile değerlendirenlerdendir. Bununla birlikte dış görünüşüne itina göstermek için kendisini zorlamadığı bunun bir belirtisi olmak üzere de başında bir takke ve bir kat elbise ile dolaştığı hususu Kurtubî'nin hayatına dair açıklamalarda bulunan bütün kaynakların ittifak ile belirttikleri ve Kurtubî'nin ahlâkî şahsiyetini büyük ölçüde yansıtan ifadelerdir.<sup>278</sup>

Kurtubî'nin özellikle ölüm ve âhiretle ilgili “*et-Tezkira*” adlı bir eser yazdığını, diğer taraftan zühd ve kanaatin önemine dair bir eser de yazmış olduğunu hatırlayacak olursak, Kurtubî'nin insanların hayatında zühd ve takvaya ne kadar önem verdiğini daha iyi kavrarız. Yani Kurtubî, insanlara yaşadığı ve faziletine inandığı bir hayatı tavsiye etmekle kalmamış, bu hayatı bizzat yaşamıştır.

### 3.1.1.3 Ölümü

Kurtubî, Mısır'a gittiğinde yerleştiği şehir olan Munyetu İbn Hasîb'de 9 Şevval 671 (30 Nisan 1273) pazartesi gecesi vefat etmiştir. Kabri, Minyetü İbn Hasîb şehrinin Arzusultan semtinde 1971 yılında inşa edilen Kurtubî Mescidi adı verilen büyük bir caminin bahçesinde bulunan türbededir.<sup>279</sup>

### 3.1.1.4. Yaşadığı Dönemin İlmî ve Siyasi Özellikleri

Kurtubî'nin yaşadığı asırda Müslüman âlimler, Kurtuba ve Bağdat'ta yok edilen kültürel mirası telafi etmek için kendilerini ilme vermişler, devlet yöneticileri de mektep ve medrese inşa ederek bu ilmî çalışmalara destek vermişlerdir.

Bu dönemde Memluk sultanları, Eyyûbîlerden kalma medreselerin sayısını daha da çoğaltarak kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, nahiv, tarih ve coğrafya gibi muhtelif ilimlerde her zamankinden fazla ilim adamı yetişmesini sağlamışlardır.

---

<sup>277</sup> Gülşen, Ekrem, *Kurtubî Tefsirinde Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, Basılmamış Doktora Tezi SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2002, s. 25-26.

<sup>278</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 65-66.

<sup>279</sup> Kasabî, *el-Kurtubî*, s. 30.



Bu dönemde tefsir ilminde büyük atılımlar olmuş ve bu dönem hadis çalışmalarının altın devirlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kurtubî'nin “*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*”ı ve Muhyiddîn Nevevî (v.676/1277)'nin “*el-Minhâc*”ı bu alanlara örnek olarak verilebilir.

Kurtubî'nin yaşadığı dönem, siyasi bakımdan İslam dünyasının çalkantılar içinde bulunduğu bir dönemdir. Kurtubî hayatının çoğunu Muvahhidler (1146-1248) döneminde Endülüs'ün başkenti Kurtuba'da geçirmiştir. Endülüs'ten ayrılmasından sonra Mısır'a geçen Kurtubî, Mısır'da Memluk devletinin hâkimiyetinde hayatını idame ettirmiştir.<sup>280</sup>

Kurtubî'nin yaşadığı dönemde Muvahhidler ile Hıristiyanlar arasında Endülüs'ün hâkimiyeti için savaşlar meydana gelmiştir. 599 yılında Arak hadisesi vuku bulmuş bu olayda Müslümanlar galip gelmiştir. 609 yılında meydana gelen ve Hıristiyanların, Müslümanları hezimete uğrattığı el-İ'kâb savaşına kadar geçen on yıl Müslümanlar refah içinde yaşamışlardır.<sup>281</sup>

Bu savaştan sonra, Muvahhidler tarafından engellenen, Endülüs'te İslam varlığına son verip Hıristiyanlığı ülkenin yegâne dini haline getirme isteği, yeniden, hızlı bir şekilde gelişme sürecine girmiştir.<sup>282</sup>

Kurtubî, Endülüsten Mısır'a göç ettiğinde Mısır'da Eyyubî Devleti son dönemlerini yaşamaktaydı. Bir süre sonra Eyyubî Devleti yıkılmış, Memlûklüler Mısır'da yeni bir devlet kurmuşlardı. Kurtubî Mısır'da Eyyubî ve Memlûk hâkimiyetinde yaşamıştır.<sup>283</sup>

### 3.1.2. İbn Cüzeyy'in Hayatı

#### 3.1.2.1. Doğumu

İbn Cüzeyy 9 Rabiulahir 693/9 Mart 1294'te Endülüs'ün Gırnata şehrinde Perşembe günü dünyaya gelmiştir.<sup>284</sup>

<sup>280</sup> Muvahhdiler hakkında bilgi için bkz. Altundağ, Şinasi, *MEB İslam Ans.*, “Muvahhidler”, VIII, 765-773.

<sup>281</sup> Kurtubî, *Tezkira*, s. 1222.

<sup>282</sup> İnan, Muhammed Abdullah, *Nihayetü'l-Enddelüs*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1408/1987, s. 19-20.

<sup>283</sup> Gülşen, *Kurtubî Tefsirinde Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, s. 7.

<sup>284</sup> Hayatı için Bkz. İbnu'l-Hatîb, Muhammed Lisânü'd-Dîn, *el-İhâta fî Ahbâri Gırnata*, Tab'u'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır ty., s. 48-52; Askalânî, Şehabü'd-Dîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni'l Mieti's-Sâmine*, Dâru'l-Cil, Beyrut ty., III, 356; Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, V, 514-541; Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, s. 81-82; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI,

### 3.1.2.1.1. İsmi ve Künyesi

İbn Cüzeyy'in asıl ismi; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Yahya b. Abdurrahman b. Yusuf b. Cüzeyy el-Kelbî el-Gırnatî'dir. Künyesi Ebu'l-Kasım'dır.<sup>285</sup>

İbn Cüzeyy el-Kelbî el-Gırnatî diye tanınmaktadır. Makkârî, İbn Cüzeyy'in İşbiliye'nin (Sevilla) güneybatısında bulunan Velbe'den (Huelva) olduğunu ifade etmektedir.<sup>286</sup>

### 3.1.2.1.2. Ailesi

İbn Cüzeyy, Endülüs'e sonradan gelen Yemen asıllı Kelb kabilesindedir. Ataları ilk fetihler sırasında Endülüs'e gelerek Gırnata'nın güneyindeki Velbe'ye yerleşmişlerdir.<sup>287</sup> Ailesi Gırnata'nın asil ailelerindedir. İbn Cüzeyy'in ailesi ilimle iç içe olmuş bir ailedir. İbn Cüzeyy'in babası Ahmed, asalet ve zekâ sahibi bir insan olup memleketinde kendisine ganimetler konusunda yetki verilmiştir.<sup>288</sup>

İbn Cüzeyy'in üç tane oğlu vardır. Bunlar, Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed b. Cüzeyy, (v.785/1383), Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Cüzeyy (v.758/1356), Ebu Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Cüzeyy'dir.<sup>289</sup>

### 3.1.2.2. Öğrenim Hayatı

İbn Cüzeyy, genç yaşta Gırnata'nın Ulu Camiinde hatiplik görevine getirilmiştir. Kaynaklar, İbn Cüzeyy'in ömrünü tedris, ilmi meseleleri tetkik ve kitap telifiyle geçirdiğini, çok kitap topladığını, hükümdarların kütüphanesine benzer bir kütüphaneye sahip olduğunu kaydederler.<sup>290</sup>

İbn Cüzeyy'in yaşadığı sırada Gırnata'nın ilmi durumunu göz önünde bulunduracak olursak onun çocukluk, gençlik ve sonraki dönemlerini ilme vererek geçirdiği fikrine sahip olabiliriz.<sup>291</sup>

---

221; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993, III, 103-104.

<sup>285</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tib*, V, 514.

<sup>286</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tib*, V, 514.

<sup>287</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tib*, V, 514.

<sup>288</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356.

<sup>289</sup> Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 282-283.

<sup>290</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356, Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 81.

<sup>291</sup> Elmalî, Abdurrahman, *İbn Cüzeyy el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitabu't-Teshîl li Ulumi't-Tenzil Adlı Tefsirinin Tahlili*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1998, s. 5.

### 3.1.2.2.1. Hocaları ve Talebeleri

İbn Cüzeyy pek çok hocadan ders almıştır. O, bunların bazılarını tefsirinde atıfta bulunmuş, bazılarını ise temas etmemiştir. İbn Cüzeyy; Ebu Cafer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî (v.708/1308)<sup>292</sup>, Ebu Abdillâh b. El-Kimad (v.712/1312)<sup>293</sup>, Ebu Abdillâh İbnü'r-Ruşeyd (v.721/1320)<sup>294</sup>, Ebu'l-Kasım İbnü'ş-Şât (v.723/1322)<sup>295</sup>, Ebu Abdillâh İbn Bertâl<sup>296</sup>, Ebu'l-Hasan İbn Sem'ûn<sup>297</sup>, Ebu Abdillâh İbn Amir b. Rebi<sup>298</sup>, Ebu'l-Mecd İbn Ebi Ali b. Ebi'l-Ahvas<sup>299</sup> isimli hocalardan ders almıştır.

İbn Cüzeyy'den başta oğulları Ahmed, Muhammed ve Abdullah olmak üzere Ebu Abdillâh Lisanüddin İbnü'l-Hatib (v.776/1313)<sup>300</sup>, Ebu Abdillâh Muhammed b. Kasım b. Ahmed eş-Şedîd (v.776/1313)<sup>301</sup> ders almışlardır.

### 3.1.2.2.2. Eserleri

1- *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*: Özlü bir tefsir diyebileceğimiz *et-Teshîl*'de, müellifin, naklettiği rivayet ve görüşleri tenkit ve tahlil ederek kendi görüşünü ortaya koyması, bu eseri özgün bir eser kılmaktadır.

2- *el-Muhtasaru'l-Bâri' fi Kırâet-i Nafi'*: Tunus'ta el-Mektebetü'l-Vataniyye'de bir nüshası mevcuttur.

3- *Usûlü'l-Kurrâi's-Sitte Gayr-i Nâfi'*: Kitap tefsir ve Kur'ân ilimleriyle ilgilidir. Günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığı tespit edilememiştir.

4- *Vesîletü'l-Müslim fi Tehzîb-i Sahîh-i Müslim*: Hadis ilmi ile ilgili bir kitaptır. Günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığı tespit edilememiştir.

5- *el-Envâru's-Seniyye fi'l-Elfâzi's-Sünniyye*: İbadetler, muamelat ve adaba dair sahih hadislerin toplandığı muhtasar bir eserdir.

6- *ed-De'avat ve'l-Ezkâr el-Muharrace min Sahîhi'l-Ahbâr*: Kitap hadis ilmi ile ilgilidir. Günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığı tespit edilememiştir.

<sup>292</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, II, 583; hayatı için bkz. Davûdî *Tabakatü'l-Müfessirîn*, I, 26-27.

<sup>293</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, II, 432.

<sup>294</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 260; hayatı için bkz. Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 217.

<sup>295</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 82.

<sup>296</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 82.

<sup>297</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356

<sup>298</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356

<sup>299</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356

<sup>300</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 469.

<sup>301</sup> Zübeyr, Ali Muhammed, *İbn Cüzeyy ve Menhecühü fi't-Tefsir*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1407/1987, I, 211.

7- *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye fî Telhîs-i Mezhebi'l-Malikiyye ve't-Tenbîh alâ Mezhebi'ş-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye*: Mukayeseli fıkıh kitabıdır.

8- *Takribü'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl*: Fıkıh usulüne dair muhtasar bir eserdir.

9- *es-Salâh*: Kitap fıkıh ilmi ile ilgilidir

9- *el-Fevâidü'l-Âmme fî Lahni'l-Âmme*: Kitap nahivle ilgilidir. Günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığı tespit edilememiştir.

10- *Fihrist*: Kitap doğuda ve batıda yetişmiş büyük âlimler ile ilgilidir. Günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığı tespit edilememiştir.

11- *en-Nûru'l-Mubîn fî Kavâid-i Akâidi'd-Din*:

12- *ve'd-Daruriyyü min İlmi'd-Dîn*.

Ayrıca İbn Cüzeyy'e ait bazı kaside ve şiir parçaları da bazı kişiler tarafından kaydedilmiştir.<sup>302</sup>

### 3.1.2.2.3. İlmi ve Ahlaki Kişiliği

İbn Cüzeyy, sohbeti hoş, dersinden istifade edilebilen, itikadı düzgün ve sağlam inanca sahip bir insandı. Fazilet sahibi bir kişi olduğu konusunda ittifak edilmiştir.<sup>303</sup>

İbn Cüzeyy, fakih ve hafızdı, ömrünün çoğunu ilim tedrisatıyla geçirmişti. Arapça, usûl, kıraat, hadis, edebiyat gibi ilimlerde söz sahibiydi. Tefsire karşı özel bir ilgisi vardı.<sup>304</sup> Selefin yolundan giden bir şahsiyetti.<sup>305</sup>

İbn Cüzeyy'in eserlerine bakıldığında temel İslamî ilimlerde kendisini yetiştirdiği, Arapça, Kur'ân, hadis, fıkıh ve fıkıh usulünde derin bir bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Amelde Malikî mezhebine mensuptur. Diğer mezheplerin görüş ve delillerine yer vererek onlara saygılı davranmış ve delile önem vermiştir. İtikatta ise selefi salihin düşüncesine sahiptir ve ehl-i sünnet mezhebindedir.

### 3.1.2.3. Ölümü

Gırnata'da hüküm süren Nasrîlerin en parlak döneminde yaşayan İbn Cüzeyy, Nasrîlerin, Merînîler ile birlikte İspanyol ve Portekiz kuvvetlerine karşı Cebelitarık

<sup>302</sup> Eserleri için Bkz. Elmalı, *İbn Cüzey*, s. 12-13; Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356, Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 83.

<sup>303</sup> Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 81,82.

<sup>304</sup> Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 356, Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 82.

<sup>305</sup> İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, s. 49.

yakınlarındaki Tarif denilen bölgede 7 Cemaziyelevvel 741/ 30 Ekim 1340 tarihinde Tarif savaşında şehid olmuştur.<sup>306</sup>

#### **3.1.2.4. Yaşadığı Dönemin İlmî ve Siyasi Özellikleri**

İbn Cüzeyy hicri VII. asrın sonları ile VIII. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Hicri VII. asrın başlarında Endülüs'ün büyük bir kısmı düşmüş bunun neticesinde Endülüs tarihinin pek çok eser ve vesikası yok olmuştur. Böylece Endülüs devleti sona erdi. Fakat bir kargaşa döneminin ardından Gırnata ve çevresinde kurulan Benî Ahmer devletinin kuvvet bulmasıyla Endülüs fikri hayatı yeniden canlanmaya ve istikrara kavuşmaya başlamıştı. Gırnata hükümdarlığında fikri ve edebi hareket Ebu'l-Haccâc Yusuf b. İsmail el-Nasrî (v.755/1354) ve oğlu sultan Muhammed el-Gani Billâh (v.793/1390) döneminde zirveye ulaşmıştı. Fikri hayat üzerinde bu dönemde Malikiğin tesiri hâkimdi.<sup>307</sup>

Benî Ahmer dönemindeki Endülüs fikri hareketi daha çok edebi sahalara yönelik olmuştur. İki yüz elli sene süren bu dönemin fikri hareketlerini üç döneme ayırmak mümkündür. Gelişme, olgunlaşma ve çöküş dönemi. Bunlardan birinci dönem İbn Cüzeyy'in yaşadığı döneme tekabül etmektedir. Birçok edip, şair ve âlim İbn Cüzeyy'inde yaşadığı hicri VII. asrın sonu, VIII. asrın başlarında yetişmişlerdir.<sup>308</sup>

### **3.2. Kurtubî Ve İbn Cüzeyy Tefsirlerinin Mukaddimelerinde Ulûmu'l Kur'ân**

#### **3.2.1. Kurtubî Tefsirinin Mukaddimesinde Ulûmu'l Kur'ân**

##### **3.2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri**

Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri hakkında İslamî eserlerde geniş bilgiler verilmiş, özellikle hadis kitaplarında bu konuya özel kitap ve bablar tahsis edilmiştir. Bu rivayetler Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe dair rivayetler ve surelerin faziletlerine dair rivayetler şeklinde sınıflandırılmıştır.<sup>309</sup>

Fazilet; üstünlük, meziyet ve şeref gibi manaları ifade etmektedir.<sup>310</sup> Bu bakımdan Kur'ân'ın faziletleri terkibi, Kur'ân'ın yüceliği, üstünlüğü ve şerefi anlamına

<sup>306</sup> Makkârî, *Nefhu't-Tib*, V, 516; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 221.

<sup>307</sup> Bu dönemin siyasi özellikleri için bkz. İmadüddîn, S. Muhammed, *Endelüs Siyasî Tarihi*, s. 334, 336.

<sup>308</sup> Elmalî, *İbn Cüzey*, s. 2.

<sup>309</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 201.

<sup>310</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, XI, 524.

gelmektedir.<sup>311</sup> Başka bir ifadeyle Kur'ân'ın fazîletleri, “Kur'ân-ı Kerîm'in üstünlüklerini, onun tamamını veya bazı sure ya da ayetlerini öğrenip okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı sevapları ifâde etmek üzere İslâmî kaynaklarda”<sup>312</sup> kullanılmıştır.

Nitekim Kur'ân kendisini “çok hikmetli”<sup>313</sup>, “çok şerefli”<sup>314</sup>, “çok değerli”<sup>315</sup>, “çok yüce”<sup>316</sup>, “ayetleri apaçık olan kitap”<sup>317</sup>, “en doğru yola ileten ve salih amel işleyen, mü'münlere büyük bir ecir olduğunu müjdeleyen”<sup>318</sup>, “müminlere şifâ ve rahmet kaynağı olan”<sup>319</sup>, “manevi ağırlığından dağların bile paramparça olduğu”<sup>320</sup> ve “bütün insanlar ve cinler bir araya gelse yine bir benzerini getiremeyeceği”<sup>321</sup> hatta bir suresinin bile benzerini ortaya koyamayacağı bir kitap”<sup>322</sup> şeklinde tanıtmaktadır. Bunun yanında hadislerde de bu konuya dair bilgiler bulunmaktadır. Hadislerde geçen bilgiler Kur'ân'ın tamamı için olduğu gibi bir surenin fazileti için de geçmektedir. Bazı ayetlerin faziletini bildiren rivayetlerin de mevcut olduğunu buna ilâve etmek gerekir. Diğer taraftan Kur'ân'ın tamamınının faziletine dair rivayetlerin, surelerin fazileti hakkındaki rivayetlerden daha az olduğu kaynaklarda bildirilmektedir.<sup>323</sup>

Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'i “Allah Teâlâ'nın yaratılmamış sözü, eşi ve benzeri bulunmayan kelamı, dengi ve benzeri olmayan sıfatıdır.”<sup>324</sup> şeklinde tanımlayarak ehl-i sünnetin Kelamullah'ın mahlûk olmadığı görüşünü yansıtmıştır. Bir başka yerde Kurtubî Kur'ân-ı Kerîm'i “Şanı Yüce Allah'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından kendisine mucize olmak üzere getirilen, kalplerde ezberlenip dillerde okunan, mushaflarda yazılı bulunan sure ve ayetleri kesin olarak bilinen, harf

<sup>311</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 263.

<sup>312</sup> Aydemir, Abdullah, “Fezâilü'l-Kurân”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 532-533.

<sup>313</sup> Yâsîn, 36/2.

<sup>314</sup> Kâf, 50/1; Burûc, 85/21.

<sup>315</sup> Vâkıa, 56/77.

<sup>316</sup> Hicr, 15/87.

<sup>317</sup> Neml, 27/1.

<sup>318</sup> İsrâ, 17/9.

<sup>319</sup> İsrâ, 17/82.

<sup>320</sup> Haşr, 59/21.

<sup>321</sup> İsrâ, 17/88.

<sup>322</sup> Bakara, 2/23.

<sup>323</sup> Ayrıntılı bilgi bkz. Aydemir, *DİA*, XII, 533-534; Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 263-268.

<sup>324</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 9.

ve kelimelerinde fazlalık ve eksiklik bulunmayan, ayrıca tanıma ve sayıma ihtiyacı bulunmayan bir kitaptır.”<sup>325</sup> şeklinde tanımlamaktadır.

Kur’ân, Allah Teâlâ’nın zatından bir nurdur. Kur’ân-ı Kerîm’in okunması, Kur’ân okuyanın sesi ve nağmelerinden ibarettir. Kur’ân okumak bazı durumlarda farz ve bazı durumlarda da menduptur. Kur’ân-ı Kerîm okuyan kişi bunun karşılığını alır.<sup>326</sup>

Kur’ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ’nın nurundan yansıyan bir kitap olduğu için kişinin cünüpken Kur’ân okuması yasaklanmıştır. Kur’ân okuyan ahirette sevaba nail olur, Kur’ân okumayı terk eden ise Allah Teâlâ tarafından cezalandırılır.<sup>327</sup>

Kurtubî, Kur’ân-ı Kerîm’i anlamının ve bunun yanında onun buyruklarına uymanın önemine şu sözleriyle işaret etmektedir.

“Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’i gereği gibi düşünmek, ondan ibret almak, Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ve O’na itaat ve ibadet ile ilgili buyrukları ibretle düşünmek, haklarını ve farzlarını gereği gibi yerine getirmek için kullarının kalplerine gerekli kuvveti vermiştir. Allah Teâlâ eğer bu kuvveti kullarına vermeseydi kalpler buna katlanamaz, onun ağırlığı altında ezilir gider veya alabildiğine bir sarsıntı geçirir ve buna hiçbir şekilde tahammül edemezdi.”<sup>328</sup>

Kur’ân-ı Kerîm’in faziletine ve Kur’ân’ı öğrenen, okuyan, dinleyen ve Kur’ân ile amel edenin faziletlerine dair, özellikle hadis kitaplarında birçok rivayetler bulunmaktadır. Kurtubî de mukaddimesinin bu babında bu konularda varid olan hadisleri nakletmektedir.<sup>329</sup> Kurtubî’nin naklettiği hadislerden birkaçını aktarmakla yetineceğiz. Ebu Muhammed ed-Dârimi (v.255/868), Abdullah b. Mes’ud (v.32/652)’un şöyle dediğini rivayet etmektedir: “es-Seb’u’t-Tivâl<sup>330</sup>, Tevrat gibidir, el-Miûn<sup>331</sup>, İncil gibidir. el-Mesânî<sup>332</sup>, Zebur gibidir. Kur’ân-ı Kerîm’in diğer sureleri de ayrıca bir üstünlük vesilesidir.”<sup>333</sup>

Müslim (v.261/875), Ebu Musa el-Eş’arî (v.44/664)’den rivayetle şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: “Kur’ân okuyan Mümin, ağaç

<sup>325</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 58.

<sup>326</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 9.

<sup>327</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 9.

<sup>328</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 9.

<sup>329</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 9-17.

<sup>330</sup> es-Seb’u’t-Tivâl: Bakara, Âli İmrân, Nisa, Mâide, En’âm, A’râf, Enfâl ve Tevbe.

<sup>331</sup> el-Miûn: Bunlardan sonra gelen ve ayet sayısı yüz dolaylarında olan sureler.

<sup>332</sup> el-Mesânî: el-Miûn’dan sonra gelen surelerdir.

<sup>333</sup> Dârimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram, *Sünenü’l-Dârimî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, “Fedâilu’l-Kur’ân”, Hadis no: 3443, II, 730.

kavunu gibidir. Kokusu da hoştur, tadı da hoştur. Kur'ân okumayan mümin ise hurmaya benzer. Tatlı olmakla birlikte kokusu yoktur. Kur'ân okuyan münafık ise kokusu hoş, tadı acı olan reyhana benzer. Kur'ân'ı okumayan münafık ise, Ebu Cehil karpuzuna benzer ki Kokusu yoktur, tadı acıdır.<sup>334</sup>

Müslim, Aişe (v.58/678)'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: “Kur'ân-ı Kerîm'i maharetle okuyan kimse, şerefli, iyi elçi meleklerle birlikte. Kur'ân-ı Kerîm'i zorlana zorlana okuyan ve okurken sıkıntı çeken bir kimse için de iki ecir vardır.”<sup>335</sup>

Kurtubî'nin kaynaklarıyla birlikte bu konuda varid olan birçok hadisi nakletmesi Kurtubî'nin hadis alanındaki uzmanlığını bizlere göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in faziletine dair uydurulmuş hadisler de mevcuttur. Bu hadisleri rivayet edenler ise gayelerinin insanların Kur'ân'dan uzaklaşmalarını önlemek olduğunu ifade etmektedirler.<sup>336</sup> Kurtubî de mukaddimesinde bu konuyu bir bab başlığı altında incelemiştir.

### 3.2.1.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Surelerinin Faziletine Dair Uydurulmuş Hadisler

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) birçok hadisinde Kur'ân-ı Kerîm'in faziletinden bahsetmiştir. Surelerin faziletlerine dair pek çok hadis mevcuttur. Bu hadislerin birçoğu Zemahşerî<sup>337</sup>, Beydâvî<sup>338</sup>, ve Ebu's-Suûd Efendi<sup>339</sup>'nin tefsirlerinde yer almaktadır. Kaynakların belirttiklerine göre bu müfessirler söz konusu hadisleri, Kur'ân surelerinin faziletine dair uydurma hadis nakletmekle tanınan es-Sa'lebî (v.427/1036) ve el-Vâhidî (v.468/1075) kanalıyla rivayet etmişlerdir.<sup>340</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'in surelerinin faziletine dair hadis uydurma işleminde insanlar değişik maksatlar gözetmişlerdir. İnsanların kalplerine şüphe yerleştirmek, insanlara heva ve arzularını kabul ettirmek için, hayır umarak, ecir bekleyerek hadis uyduranlar

<sup>334</sup> Buhârî, *Sahih*, “Et'ime”, Hadis no: 5427, III, 441; Müslim, Ebû'l-Hüseyin İbn Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahih*, “Salâtu'l-Müsafirîn”, Hadis no: 243 el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1374/1955, I, 549; İbni Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, Hadis no: 214, s. 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, “Edeb”, Hadis no: 4829, V, 107; Tirmizî, *el-Câmi'*, “Emsâl” Hadis no: 2865, IV, 546.

<sup>335</sup> Müslim, *Sahih*, “Salâtu'l-Müsafirîn”, Hadis no: 244, I, 549-550; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1996, “Fedâilu'l-Kur'ân”, Hadis no: 2904, V, 28.

<sup>336</sup> Suyutî, *el-İtkân*, IV, 115,116.

<sup>337</sup> Zemahşerî, *Keşşâf*.

<sup>338</sup> Beydâvî, *Env'aru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*

<sup>339</sup> Ebu's-Suud Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*.

<sup>340</sup> Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü'l-Mecmu'a fi'l-ehâdisi'l-mevzu'a*, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1960, s. 315-317.



olduğunu gibi, dilenci ve başkalarının eline bakan kimselerin de hadis uydurdukları zikredilmektedir.<sup>341</sup>

Kurtubî insanları sahih rivayetlerle yetinmeye teşvik etmekte, sahih hadislerle yetinmeyenlerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tehdit ettiği gibi cehennemde azaba duçar olacaklarını belirtmektedir.<sup>342</sup> “Bildiğiniz dışında benden hadis nakletmekten sakınınız. Kim kasten benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın.”<sup>343</sup>

Peygamberimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hadisinden, O'nun daha sonra kendisine yalan ve iftira yoluyla hadis isnad edileceğini bildiği anlaşılmaktadır. Bu hadislerden sakınmak her Müslüman'ın görevidir. Hadis uyduranların en zararlıları ise Allah Teâlâ'dan ecir umarak hadis uyduran zühd sahibi kimselerdir, çünkü insanlar bu kimselere meylederek o kimselerin bu uydurma sözleri ışığında hareket edebilirler.<sup>344</sup>

Hangi maksatla uydurulursa uydurulsun bu çeşit hadislerin dinin bünyesinde ve Müslümanların yaşayışlarında birçok tahribata yol açtığı muhakkaktır. Bu tür hadisler bir kısım insanları Kur'ân okumaya teşvik etmiş olabilir, ama uydurulan hadislerde öngörülen aşırı sevaplar, Müslümanları sadece Kur'ân'ın lafzıyla meşgul olmaya sevk etmiştir. Surelerin faziletlerine dair uydurulan hadisler, Müslümanları daha çok Kur'ân'ın lafzına yönelterek onları asıl görevlerinden uzaklaştırmıştır.<sup>345</sup>

### 3.2.1.2. Kur'ân Tilavetiyle İlgili Bazı Temel Esaslar

Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi Müslümanlar üzerine farzı kifayedir. Müslümanlardan bir grup Kur'ân'ı ezberlerlerse diğerlerinden farziyet düşer. Aksi halde hepsi günahkâr olur. Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilmesi de farzı kifayedir. Bu ise ibadetlerin en faziletlisidir. Çünkü peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): “Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir”<sup>346</sup> buyurmuşlardır.<sup>347</sup>

<sup>341</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 124.

<sup>342</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 126.

<sup>343</sup> Tirmizî, *el-Câmi*, “Tefsiru'l-Kur'ân”, Hadis no: 2951, V, 66.

<sup>344</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 126.

<sup>345</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 266.

<sup>346</sup> Buhârî, *Sahih*, “Fedâilü'l-Kur'ân”, Hadis no: 5027, III, 346-347; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1417 “Mukaddime”, Hadis no: 211, 212, 213, s. 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, “Salât”, Hadis no: 1452, II, 99-100; Tirmizî, *el-Câmi*, “Fedâilü'l-Kur'ân” Hadis no: 2907, V, 30.

<sup>347</sup> Suyutî, *el-İtkân*, I, 279

Kur'ân ilimleriyle meşgul olmaya ve meşgul olana verilmesi gereken değere vurgu yapan Kurtubî, Kur'ân ilimleriyle meşgul olana ikramda bulunmanın Allah Teâlâ'ya gösterilen saygının bir gereği olduğunu ifade etmektedir.

Burada yine âlimin amel boyutuna değinen Kurtubî, ilmiyle amel etmeyen Kur'ân hamili olamayacağını, Kur'ân hükümlerini bilen, onun helal ve haramını ve onda bulunan hükümleri uygulayan kimsenin ancak Kur'ân hamili olacağını belirtmektedir. Kurtubî ayrıca Kur'ân ilimleriyle meşgul olana gösterilen saygının Allah Teâlâ'ya gösterilmiş bir saygı olacağını, ona yapılan saygısızlığın ise Allah Teâlâ'ya yapılmış bir saygısızlık olacağını zikretmektedir.<sup>348</sup>

### 3.2.1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Şekli

Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel okuyan kimsenin, Kur'ân'ı okuduğu zaman Allah Teâlâ'dan korkan, onu anlayan ve ondan ders alarak okuyan kimse olduğunu belirtmektedir. Bu konuda varid olan hadisleri bu başlık altında nakletmiştir.<sup>349</sup>

Kur'ân okurken sesi yükseltmek ve insanları neşelendirecek şekilde nağmeli okuma hakkında iki görüşün mevcut olduğuna değinen Kurtubî; Said b. el-Müseyyeb, Said b. Cübeyr (v.95/714), Kasım b. Muhammed (v.106/725), Hasan el Basrî (v.110/728), İbn Sîrîn (v.110/729), en-Nehaî (v.96/715), Malik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel (v.241/855)'in tilavet anında sesi yükseltmeyi mekruh gördüklerini belirtmiştir.<sup>350</sup>

İkinci görüş ise tilavet anında sesi yükseltmeyi caiz görenlerin görüşüdür. Ebu Hanife (v.150/767) ve arkadaşları, Şafiî (v.204/820), İbnü'l-Mübarek (v.181/797), en-Nadr b. Şumeyl, Taberî, Ebu'l-Hasan b. Battal (v.440/1057), Ebu Bekr b. el-Arabî de bu görüşü savunmuşlardır. Kur'ân'ı yüksek sesle okumayı ve hoşça gidecek şekilde nağmeli tilaveti caiz görenler, Kur'ân okuyanın sesini güzelleştirdiği takdirde ruhları daha çok etkileyeceğini ve kalplerin onu daha çok dinleyeceğini savunmuşlardır. Buna, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz"<sup>351</sup> ve "Kur'ân ile teganni etmeyen bizden değildir."<sup>352</sup> hadisleri ile, Ebu Musa el-Eş'ari'nin

<sup>348</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 47-48.

<sup>349</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 18-19.

<sup>350</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 20.

<sup>351</sup> İbn Mâce, *Sünen*, "İkâme", Hadis no: 1342, s. 239; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, "İftitâh": Hadis no: 1014, II, 179-180.

<sup>352</sup> Buhârî, *Sahîh*, "Tevhîd", Hadis no: 7527, IV, 411.

“Eğer senin, benim okuyuşumu dinlediğini bilseydim, Kur’ân okurken sesimi güzelleştirir, süsler ve tertîl ile okurdum.” sözünü delil olarak sunmuşlardır.<sup>353</sup>

Kurtubî bu iki görüşten birincisinin daha sahih olduğunu savunmuştur. Burada dikkatimizi çeken husus Kurtubî’nin mensubu olduğu maliki mezhebinin önderi İmam Malik’le aynı görüşe sahip olması, diğer görüşün delillerini çürüterek birinci görüşü savunmasıdır.<sup>354</sup>

Kurtubî, “Seslerinize Kur’ân’ı süsleyiniz.” hadisinde kastedilenin Kur’ân’ı süslemek olmadığını, asıl kastın sesleri Kur’ân ile süslemek olduğunu ifade etmektedir. Yani onu okuma alışkanlığını edinin, sesleriniz onunla meşgul olsun, onu bir parola ve bir süs edinin demektir. Bunun Kur’ân okumaya ve onunla çokça meşgul olmaya teşvik olduğu da söylenmiştir.<sup>355</sup>

Kurtubî, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in: “Kur’ân-ı Kerîm ile teganni etmeyen bizden değildir” hadisinin de ifade ettiği anlamın bu olduğunu ve bu hadisin “Kur’ân ile sesini güzelleştirmeyen bizden değildir” anlamını taşıdığını savunmaktadır.<sup>356</sup>

Kurtubî, Ebu Musa el-Eş’arî’nin “Eğer senin benim okuyuşumu dinlediğini bilseydim, Kur’ân okurken sesimi güzelleştirir, süsler ve tertîl ile okurdum.” sözüyle kendi başına olduğu için hızlıca okuduğunu, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in yanında olduğunu bilseydi kıraatini uzatıp ağır ağır okuyacağını belirtmektedir.

Kurtubî, Kur’ân-ı Kerîm’in teğannî ile okunmasını caiz gören kişinin, Kur’ân’ın kendisini güzelleştirecek, süsleyecek birisine ihtiyacı olduğunu ifade etmiş olacağını ve bunun tehlikeli bir iddia olduğunu ileri sürmüştür.<sup>357</sup>

Kurtubî, “Kur’ân ile teganni etmeyen bizden değildir” hadisini Kur’ân’ı teğanni ile okunacağına dair delil getirenlerin, bu hadisi yanlış anladıklarını ifade etmektedir. Kur’ân’ın teğanni ile okunabileceğini ileri sürenler “تغني” kelimesinin “استغني” anlamına gelmediğini ileri sürmektedirler. Kurtubî ise “تغني” kelimesinin “استغني”

---

<sup>353</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 22.

<sup>354</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 22.

<sup>355</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 22-23.

<sup>356</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 23..

<sup>357</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 24.

anlamına geldiğini delillerle desteklemekte ve karşıt görüşte olanların delillerini çürütmektedir.<sup>358</sup>

Kurtubî, “Allah Teâlâ, sesi güzel bir peygamber’in açıkça ve teganni ile Kur’ân okumasını sevdiği kadar bir şeyi sevmiş değildir.”<sup>359</sup> hadisini de Kur’ân’ın teganni ile okunacağına dair delil kabul etmemektedir. Hadiste geçen “açıkça” ifadesinin peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in sözü olma ihtimalinin düşük olduğunu, bu ihtimal söz konusu olsa bile bunun, Kur’ân okurken dinleyenleri neşelendirmemek ve nağmeli okumamak gerektiğine bir delil olduğunu söylemiştir. Bu ihtimal söz konusu olmadığında ise; Araplar şarkı nağmeleri gibi nağmeli söylemese de yüksek sesle okuyana “غني” lafzını kullanırlar. Burada teganni ile Kur’ân okumaktan maksat sesi yükseltmek ve bunu devam ettirmek olduğundan bu hadis teganni ile Kur’ân okunacağını söyleyenler için bir delil teşkil etmemektedir.<sup>360</sup>

Kurtubî, tegannî ile Kur’ân okunduğu zaman hemzeli olmayan bir harfi hemzeli gibi okumanın, med olmayan yerin de medli okumanın söz konusu olabileceğini ifade etmiştir. Bunun sonucunda tek bir elif birkaç elif, tek bir vav birkaç vav, tek bir harf ise birden çok harfe dönüşebileceğine, bunun da Kur’ân-ı Kerîm’de bir fazlalığa sebebiyet vereceğine, böyle bir durumun ise yasaklandığına işaret etmektedir.<sup>361</sup>

Kurtubî, bu konuda her ne kadar peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in deve üzerinde feth suresini okurken kıraatinde terci’ yaptığı zikredilse de bunun böyle olmadığını, burada zikredilen terci’in medleri iyice yapması ya da yolda giderken devenin sarsması sonucu sesinin titreşim çıkmasını terci’ zannedilmiş olabileceğini ifade etmekte ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den nağmesiz okumaya dair varid olan rivayetleri zikretmektedir.<sup>362</sup>

Kurtubî, nağme yapmakla eğer Kur’ân-ı Kerîm’in anlamında herhangi bir değişiklik hâsıl olacaksa âlimlerin ittifakıyla bunun haram olduğunu kaydetmiştir. Kurtubî Kur’ân’ın Arap nağme ve sesleriyle okunması gerektiğine, âşık ve kitap ehlinin

---

<sup>358</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 24-28.

<sup>359</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1416/1995, Hadis no: 7832, XIII, 229; Müslim, *Sahih*, Hadis no: 233, 792.

<sup>360</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 28-29.

<sup>361</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 30.

<sup>362</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 30.

nağmeleri gibi okunmaması gerektiğine dikkat çekmiş ve bu konuda varid olan rivayetleri de delil olarak mukaddimesinde nakletmiştir.<sup>363</sup>

Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'in nağmeli ve tekrarlanarak değil, ağır ağır, harfleri ve hareketleri açık ve seçik bir şekilde çıkararak okunması gerektiğine, asıl olan okuyuşun ise bu olduğuna dikkat çekmektedir.<sup>364</sup>

### 3.2.1.2.2. Kur'ân Tilavet Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Ebu Abdillah el-Hakim et-Tirmizî (v.320/932)'nin, Nevâdiru'l-Usûl adlı eserinde zikrettiği<sup>365</sup> Kur'ân'ı tilavet ederken dikkat edilmesi gereken bazı temel esasları Kurtubî de tefsirinin mukaddimesinde işlemektedir.<sup>366</sup> Bu esaslar şunlardır:

- 1- Kur'ân-ı Kerîm'e abdestli dokunmak ve Kur'ân-ı Kerîm'i abdestli okumak.
- 2- Kur'ân-ı Kerîm okumadan önce dişleri misvaklamak.
- 3- Kur'ân-ı Kerîm okurken güzel elbiseler giyinmek.
- 4- Kur'ân-ı Kerîm okurken kibleye yönelmek.
- 5- Her balgam çıkışında ağız çalkalamak.
- 6- Esneme geldiğinde Kur'ân okumayı kesmek.
- 7- Kur'ân okumaya başlarken istiâze ve besmele çekmek.
- 8- Kur'ân okurken dünya kelamı konuşmamak.
- 9- Kur'ân okurken yalnız başına bir yere çekilmek.
- 10- Kur'ân-ı Kerîm'i sükûnetle, ağır ağır ve tertil ile okumak.
- 11- Kur'ân hitabını anlamak için zihnini ve bütün kavrayış gücünü toplamak.
- 12- Allah Teâlâ'nın vadinin dile getirildiği ayette durmak ve Allah Teâlâ'dan bunu arzulayıp bu vade nail olmayı dilemek.
- 13- Kur'ân'ın verdiği misaller üzerinde durmak ve bu misalleri gereği gibi anlamak.
- 14- Kur'ân'ın garip lafızlarını yani anlamını bilmediği kelimelerini araştırmak.
- 15- Her harfin hakkını vererek okumak.
- 16- Okuma bittiğinde Rabbini tasdik etmek.
- 17- Kur'ân okuduğu vakit, her bir sureden birkaç ayet seçip okumamak, surenin tamamını okumak.

<sup>363</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 31.

<sup>364</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 32.

<sup>365</sup> Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Hasan b. Beşir el-Ma'rûf Hakîm, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rifeti Ehâdîsi'r-Rasûl*, Mektebetü'l-İmami'l-Buhârî, Kahire 1429/2008, II, 1039-1047.

<sup>366</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 48-56.

- 18- Mushaf'ı açık bırakmamak, onun üstüne herhangi bir kitabı koymamak.
- 19- Kur'ân okurken onu göğsüne yakın tutmak veya önündeki herhangi bir şeyin üstüne koymak, yere koymamak.
- 20- Tahtaya Kur'ân'dan bir şey yazıldığı zaman, tükürükle silmemek, su ile yıkamak.
- 21- Su ile yıkadığı zaman, necasetin bulunduğu yerlerde ve çiğnenip geçilen yerlerde yıkamamak.
- 22- Bir sayfa yıprandığı veya okunmaz hale geldiği zaman, o sayfayı başka bir kitap için kullanmamak.
- 23- Mushafı her gün okumak.
- 24- Gözlerinin de Kur'ân'dan pay almasını sağlamak.
- 25- Dünya işlerinde herhangi bir durum ile karşı karşıya kalındığında onu, kendi heva ve hevesine göre tevil etmemek.
- 26- Nahl suresi, Bakara suresi, Nisa suresi demeyip bunun yerine, içinde şu hususlardan bahsedilen sure demek.
- 27- Ne kadar becerikli ve maharetli olduğunu göstermek gayesiyle çocuk öğreticilerinin yaptığı gibi kafasını eğerek Kur'ân okumamak.
- 28- Kelimeleri çıkartmakta aşırılığa giden, kendilerini zorlaya zorlaya okuyan kimseler gibi okumamak.
- 29- Kur'ân-ı Kerîm'i fasıkların nağmeleri gibi şarkı nağmeleriyle, Hıristiyanların nağmeleriyle veya rahiplerin figan ve inilti nağmeleriyle okumamak.
- 30- Kur'ân'ı yazdığı takdirde, açık ve seçik yazmak.
- 31- Kur'ân okurken, diğer Kur'ân okuyanlardan daha yüksek bir sesle okumamak.
- 32- Kıraatler konusunda tartışmamak ve mücadele etmemek.
- 33- Pazarlarda, gürültü olan yerlerde, boş işlerle uğraşılan yerlerle ayak takımı kimselerin toplantı yerlerinde Kur'ân okumamak.
- 34- Mushaf'a yaslanmamak, dayanmamak. Bir kimseye vermek istediği takdirde onu uzaktan atmamak.
- 35- Mushaf'ı çok küçük yazmamak.
- 36- Kur'ân'dan olmayan bir şeyi Mushafın içine yazmamak.
- 37- Altın ile Mushaf'ı süslememek ve yazısını altın ile yazmamak.
- 38- Yere ve sonradan yapılmış mescitlerde olduğu gibi duvara yazmamak.

39- Bir hastalıktan şifa bulmak kastiyle, onun yazısının suyu ile yıkanıldığında bu suyu çöplüğe, necaset yerine veya üzerinden geçilen yere dökmek.

40- Kur'ân terk edilmiş gibi olmasın diye, Kur'ân'ı hatmederken her seferinde tekrar Fatıha'dan başlamak.

41- Deri, gümüş veya buna benzer bir kap içerisinde olması durumu hariç teaviz<sup>367</sup> yazarak bunlarla birlikte tuvalete girmek.

42- Kur'ân'ı yazdığı veya yazılan yerden yıkamasından biriktirdiği suyu içtiği zaman, her bir nefeste Allah Teâlâ'nın adını anıp bu konuda niyetine gereken tazimi göstermek.

43- Kur'ân'a saygıdan dolayı surelere küçük sure dememek.

### 3.2.1.2.3. Kur'ân ve İlim Ehlinin, Riya ve Benzerlerinden Sakındırılması

Kurtubî, Kur'ân ve ilim ehlinin “وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا” “Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın”<sup>368</sup> ve “فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ” “Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadette hiç bir kimseyi ona ortak koşmasın”<sup>369</sup> ayetleri ışığında hareket etmesi, ilimlerine riya karıştırmaması gerektiğini ifade etmektedir.<sup>370</sup>

İlmi Allah Teâlâ için değil de gösteriş için yapanların sonu ise hüsrandır.<sup>371</sup> Kurtubî, bu hususta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den varid olan birçok hadisi nakletmektedir.<sup>372</sup> Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

“Kıyamet gününde insanlar arasında aleyhine hüküm verilecek ilk kişi şehid düşen bir kimse olacaktır. Bu Allah Teâlâ'nın huzuruna getirilecek Allah Teâlâ ona nimetlerini sayıp dönecek, o da bunları itiraf edecektir. Allah Teâlâ ona: Sana verdiğim bu nimetler ile sen ne yaptın, diye sorunca: Senin yolunda şehid düşünceye kadar çarpıştım, diyecektir. Allah Teâlâ: Yalan söyledin, fakat sen: Cesurdur, denilsin diye çarpıştın, nitekim böyle söylendi. Daha sonra Allah Teâlâ onun hakkında emir verecek o da yüzüstü cehenneme atılınca kadar sürüklenecektir. Diğeri ilmi öğrenip öğreten,

<sup>367</sup> Birtakım kötülüklerden korunmak maksadıyla Allah Teâlâ'ya sığınmayı ifade eden ayetler ve meşru dualar.

<sup>368</sup> Nisa 4/36.

<sup>369</sup> Kehf, 18/110.

<sup>370</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 32.

<sup>371</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 33.

<sup>372</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 33-35.

Kur’ân okuyan kimsedir. Bu da Allah Teâlâ’nın huzuruna getirilecek, Allah Teâlâ onun üzerindeki nimetlerini ona sayıp dönecek, o da bunları itiraf edecektir, Allah Teâlâ ona: Sen bu nimetler ile ne yaptın, diye sorunca o da diyecek ki: İlmi öğrendim, öğrettim, Senin uğrunda Kur’ân okudum. Allah Teâlâ ona: Yalan söyledin diyecektir. Sen ilmi âlimdir, denilsin diye öğrendin. Güzel Kur’ân okuyor, denilsin diye Kur’ân okudun. Bunlar senin hakkında söylendi. Daha sonra emir verilecek ve cehenneme atılincaya kadar yüzüstü sürüklenecektir. Diğer bir kişi ise Allah Teâlâ’nın kendisine genişlik ihsan ettiği ve malın bütün çeşitlerinden verdiği kimsedir. Bu kişi Allah Teâlâ’nın huzuruna getirilecek, Allah Teâlâ üzerindeki nimetlerini sayıp dönecek, o da bu nimetleri itiraf edecektir. Allah Teâlâ ona: Peki sen bu nimetlerle ne yaptın, diye sorunca, şöyle diyecektir: Uğrunda harcanmasını arzuladığım ne kadar yol varsa hepsiyle infak ettim. Allah Teâlâ ona, yalan söyledin, diyecektir. Fakat sen bunu: Bu kişi oldukça cömerttir, denilsin diye yaptın ve bu söylendi. Daha sonra Allah Teâlâ emir verecek ve cehenneme atılincaya kadar yüzüstü sürüklenecektir.”<sup>373</sup>

“Her kim Allah Teâlâ’dan başkası için ilim talep ederse veya ilmiyle Allah Teâlâ’dan başkasını murad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.”<sup>374</sup>

“Her kim kendisiyle Allah Teâlâ’nın rızası aranılan bir bilgiyi sadece ve sadece dünyadan bir menfaat elde etmek için öğrenirse o, Kıyamet gününde cennetin kokusunu alamayacaktır.”<sup>375</sup>

Kurtubî, ameli ve ilmiyle Allah Teâlâ’nın rızasını aramayan kişilere uyarıda bulunmakta ve ilmi dünyadan bir menfaat elde etmek için öğrenen kimsenin sonunun hüsrana olduğuna şu sözleriyle dikkat çekmektedir:

“Kur’ân hafızı ve ilim talep eden kimsenin kendi nefsinde Allah Teâlâ’dan korkan takva sahibi biri olması, amelini yalnız Allah Teâlâ için ihlâsla yapması gerekir. Eğer hoşuna gitmeyecek bir şey yapmış ise hemen tövbe etmekte, Allah Teâlâ’ya yönelmekte elini çabuk tutsun. İlim talebine ve amelini ise ihlâsı elde etmekle başlasın. Kur’ân-ı Kerîm’i hıfzetmiş bir kimsenin göstermesi gereken dikkat ve

<sup>373</sup> Müslim, *Sahih*, “İmare”, Hadis no: 1905, III, 1513-1514.

<sup>374</sup> İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, Hadis no: 258, s. 63; Tirmizî, *el-Câmi*, “İlim”, Hadis no: 2654, IV, 392.

<sup>375</sup> İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, Hadis no: 252, s. 61; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “İlim”, Hadis no: 3664, IV, 47-48.



titizlik, diğerlerinden daha fazladır. Nitekim onun da başkasına verilmeyecek ecirleri vardır.”<sup>376</sup>

Görüldüğü gibi Kurtubî, Allah Teâlâ'nın rızası dışında hangi amaçla olursa olsun, Kur'ân ilimleriyle ilgilenmenin doğru olmadığı hususunu hassasiyetle işleyerek ve görüşlerini rivayetlerle zenginleştirerek bu konuya dikkatleri çekmektedir.

#### **3.2.1.2.4. Kur'ân'ı Öğrenen Kimsenin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar**

Kurtubî, Kur'ân öğrenen kimsenin sahip olması gereken ahlaki özellikleri bu babda uzun bir şekilde işlemiştir. Kurtubî'nin bu konu hakkında yaptığı açıklamalardan kendisinin Kur'ân'a çok düşkün, Kur'ân'a göre yaşayan, takva ve vera' sahibi bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kurtubî, Kur'ân öğrenen kimsede olması gereken özellikleri şöyle sıralamaktadır.

Kur'ân öğrenen kimse, Kur'ân'daki emirleri tam anlamıyla yerine getiren, Kur'ân'ın yasaklarından kaçınan, Kur'ân'dan asla uzaklaşmayan ve ondan gafil kalmayan kimsedir. Kur'ân öğrenen kimse, gece-gündüz, namazda ve namaz dışında kendini Kur'ân'a vermesi gerekir. Kur'ân hamili, günahlardan korkan ve Allah Teâlâ'nın affını uman, ölüme yaklaştıkça ahlakça olgunlaşan bir kişiliğe sahip olması gerekir.<sup>377</sup>

Bu hususta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şu rivayetler varid olmuştur: “Kur'ân'ı ezberlemiş olan kimsenin durumu, devesini bağlayan kimsenin durumuna benzer. Eğer onu gözünden uzak tutmaz ve kontrol ederse elinde tutar. Eğer bağını çözerse çeker gider. Kur'ân'ı hıfzetmiş kimse gece ve gündüz namaz kılıp Kur'ân okursa Kur'ân'ı hatırlar, unutmaz. Eğer çokça namaz kılıp okumazsa onu unuttur.”<sup>378</sup>

Kur'ân hamili nefsinin en iyi şekilde terbiye edip, mal mülk sevdasına kapılmadan malını Allah Teâlâ yolunda harcayan, insanları iyi tanıyıp yöneticilerin verebileceği zararlardan sakınan bir kişiliğe sahip olmalıdır. Kur'ân hamili vera' sahibi olmalı Allah Teâlâ'nın emir ve nehiyelerinden her an sakınmalıdır. Kur'ân hamili boş konuşmamalı, çok konuşmamalı, cahillikten sakınmalıdır. Alçak gönüllü olmalı ve geceleri ibadetle geçirmelidir. Şüpheli şeylerden kaçınmalı, başkalarının kötülüklerine karşı tahammüllü ve vakar sahibi olmalıdır. Fakirlere karşı alçakgönüllü olmalı ve

<sup>376</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 35.

<sup>377</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 37.

<sup>378</sup> Buhârî, *Sahih*, “Fedâilu'l-Kur'ân”, Hadis no: 5031, III, 347; Müslim, *Sahih*, “Salâtu'l-Müsâfirîn”, Hadis no: 226, I, 543.

riyadan uzak durmalıdır. Kötülük etmeyeceğinden emin olunan, hayrı umulan, kimseye zarar vermeyen, dedikodu edenlere kulak asmayan, hayırda kendisine yardımcı olacak, kendisine doğruyu, güzel ahlakı gösterecek olanlarla ve hayrı kendisine güzel gösterecek kimselerle arkadaşlık yapmalıdır.<sup>379</sup>

Kur'ân hamili, Kur'ân'ın hükümlerini öğrenmeli ve Allah Teâlâ'nın emrinden neyi murad ettiğini, kendisine neyi farz kıldığını anlamalıdır.<sup>380</sup>

Kurtubî, Kur'ân hükümlerini öğrenmeyen Kur'ân hamilini, üzerine kitaplar yüklenmiş eşeğe benzetmektedir. Çünkü hükümleri bilmeyen, bu hükümlerle amel edemez. Bu da çok çirkin bir durumdur.<sup>381</sup>

Kurtubî, Kur'ân hamilinin, hangi surenin mekki, hangi surenin medeni olduğunu bilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü bu sayede Kur'ân hamili, Allah Teâlâ'nın ilk dönemde kullarına nasıl hitap ettiğini, sonraki dönemlerde kullarını neye teşvik ettiğini, ilk dönemde neleri farz kıldığını, sonraki dönemlerde neleri farz kıldığını bilir. Bunları bilmek, Kur'ân hamiline okuduğunu anlamayı ve öğrenmeyi ve şüpheleri ortadan kaldırmayı sağlar.<sup>382</sup>

Kurtubî, Kur'ân hamilinin, Kur'ân'ın irabını, muhkem-müteşâbihini, nâsih-mensuhunu, bilmeden Kur'ân'ı öğrenmiş olmayacağına dikkat çekmektedir.<sup>383</sup>

Kurtubî, Kur'ân hamilinin ancak bu vasıfları taşıyan kimseler olabileceğini, Allah Teâlâ'nın izniyle bu vasıfların elde edebileceğini söyler. Ancak kişinin bu vasıflara sahip olabilmesi için niyetinin halis olmasının gereğine vurgu yapar.<sup>384</sup>

Kur'ân ilimleriyle ilgilenen kimselerde bulunması gereken vasıfları ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Kurtubî, bu vasıfları taşıyan kimselerin kazançlarının da büyük olacağını ve bu ilimlere sahip olacaklarını vurgulamıştır.<sup>385</sup> Bu vasıflar bugüne kadar geçerliliğini korumuş ve sonsuza kadar evrenselliğini koruyacak vasıflardır.

### 3.2.1.3. Kur'ân-ı Kerîm'in İ'rabı

<sup>379</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 37-38.

<sup>380</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 38.

<sup>381</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 38.

<sup>382</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 38-39.

<sup>383</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 39.

<sup>384</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 40.

<sup>385</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 40.

İ'rab kelimesi sözlükte, bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak anlamına gelir. Terim olarak ise, Arap dilinin söz dizimini incelemek demektir.<sup>386</sup>

İ'rabu'l-Kur'ân'da ayetler, cümle ve terkip açısından ele alınır.<sup>387</sup>

Kur'ân'ın irabını öğrenmenin faydası, Kur'ân'ın manasını kavramaktır. Çünkü irab, manayı açıklığa kavuşturur, konuşanın maksadını anlamaya yardımcı olur. Kur'ân'ı okuyan, ondaki esrarı ortaya çıkarmak isteyen müfessirin, kelimeye, sîgasına, mübteda veya haber, fail veya mef'ul olup olmadığına cümlenin kuruluşuna veya cevap cümlesi olup olmadığına dikkat etmesi gerekir.<sup>388</sup>

Kurtubî, Kur'ân'ın irabının faziletine, irabını öğrenmenin faziletine, Kur'ân'ı yanlış hareke ile okumayı yerip, bunun hoşlanılmayan bir şey olduğuna dair peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, sahabiden, tabîinden ve ulemadan varid olan birçok rivayet nakletmiştir.<sup>389</sup> Bunlardan birkaçını vermekle yetineceğiz:

Ebu Hureyre (v.58/679)'den rivayetle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Kur'ân'ı i'rab ile okuyun ve onun garîb (manalarını bilmediğiniz) kelimelerini araştırın.”<sup>390</sup>

Abdullah b. Mes'ud: “Kur'ân'ı tecvidli okuyunuz ve en güzel seslerle onu süsleyiniz. Kur'ân'ı i'rablı okuyunuz, çünkü o, Arabî bir Kur'ân'dır. Allah Teâlâ da Kur'ân'ın i'rablı okunmasını sever.” demiştir.<sup>391</sup>

Ebubekir ve Ömer (v.23/644) şöyle demişlerdir: “Kur'ân-ı Kerîm'in bir bölümünün irablı okunmasını harflerini ezberlemekten daha çok severiz.”<sup>392</sup>

İbn Atiyye: “Kur'ân-ı Kerîm'in i'rabı şeriatıta asıldır. Çünkü ancak bununla şeriatın kendisi olan Kur'ân'ın anlamları doğru bir şekilde öğrenilebilir.” demiştir.<sup>393</sup>

Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki Kur'ân'ın irab ile yani açık seçik, tane tane, harflerinin hareketleri doğru olarak belirlenmiş bir şekilde okunması ve anlamları bilinmeyen garip lafızların araştırılması övgüye değer güzel bir iştir.

#### 3.2.1.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri

<sup>386</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, I, 589.

<sup>387</sup> Birışık, Abdülhamit, “İ'rabu'l-Kur'ân”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 376.

<sup>388</sup> Suyutî, *el-İtkân*, II, 260.

<sup>389</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 41-46.

<sup>390</sup> Nisâbü'rî, Ebu Abdillâh el-Hâkim, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1417/1997, “Tefsir”, Hadis no: 3701, II, 516-517.

<sup>391</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 42.

<sup>392</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 42.

<sup>393</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 43.

Tefsir kelimesi terim olarak: “Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir.” şeklinde tarif edilmiştir.<sup>394</sup> Bir ilim olarak “İnsan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nisbetinde Allah Teâlâ’nın muradına delalet etmesi bakımından Kur’ân metninin içerdiği manaları ortaya koymak”<sup>395</sup> demektir.

#### **3.2.1.4.1. Kur’ân Tefsiri ve Tefsir Bilenlerin Fazileti**

Kurtubî, tefsir bilmenin faziletine dair Ashab-ı Kiram ve tabiinden varid olan rivayetleri tefsirinin mukaddimesinde nakletmiştir. Bu rivayetlerden birkaçını vermekle yetineceğiz:

Mücahid (v.103/721): “Allah Teâlâ’nın en sevdiği kişi, indirdiğini en iyi bilen kişidir.” demiştir.<sup>396</sup>

Hasan Basrî (v.110/728): “Allah Teâlâ’ya yemin ederim, Allah Teâlâ, indirdiği her bir ayetin ne hakkında indirilmiş olduğunu ve onunla neyi kastettiğinin bilinmesini ister.” buyurmuştur.<sup>397</sup>

İyas b. Muaviye (v.122/740)de: “Tefsirini bilmeksizin Kur’ân-ı Kerîm’i okuyanların misali, geceleyin hükümdarlarından bir mektup alan ve kandilleri bulunmayan bir takım kimselere benzer. Bundan dolayı korkuya kapıldıkları halde mektupta ne olduğunu da bilemeden öyle kalırlar. Tefsiri bilenler ise, işte böyle bir kandil bulup mektupta neler olduğunu okuyabilen kimselere benzerler.” demiştir.<sup>398</sup>

Kurtubî, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, tefsirinin mukaddimesinin bu babında Kur’ân’ı tefsir etme ve onu anlama konusundaki faaliyetlere dikkat çekmiştir.

#### **3.2.1.4.2. Kur’ân-ı Kerîm’in Sünnet ile Tefsiri**

İslâm’ın ilk yıllarından beri Kur’ân’ın, Kur’ân ile tefsirine büyük önem verilmiştir. Çünkü Kur’ân’da mücmel ve muhtasar olan yerler, bir başka yerde tafsil ve izah edilmek suretiyle açıklanmıştır. Kur’ân’ı Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e indiren Cenab-ı Hak’tır. İndirmiş olduğu kelâmdan ne kastettiğini de yine en iyi kendisinin bileceği muhakkaktır. Bu nedenle İslâm bilginleri, Kur’ân’ın, Kur’ân ile

<sup>394</sup> İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, V, 55.

<sup>395</sup> Zürcânî, *Menâhil*, I, 471.

<sup>396</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 46.

<sup>397</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 46.

<sup>398</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 47.

yapılan tefsirini, en güzel tefsir olarak kabul etmişlerdir. Aradığını Kur’ân’da bulamayan müfessir, sünnete veya sahabenin bu husustaki sözüne müracaat eder.<sup>399</sup>

Kur’ân-ı Kerîm’in en önemli tefsir kaynağı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in sünnetidir. Sünnet, Kur’ân’ı, onun mutlakını takyid, müphemini beyan, mücmelini tafsil, müşkilini tavzih ve umumunu tahsis etmesiyle tefsir eder.<sup>400</sup>

Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e itaati emreden birçok ayet mevcuttur. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

“Sana da ey Resulüm bu zikri indirdik ki kendilerine indirilene insanlara açıklayasın. Umulur ki düşünüp anlarlar.”<sup>401</sup>

“Öyleyse Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in emrine aykırı hareket edenler başlarına dünyada bir bela gelmesinden yahut âhirette gayet acı bir azap gelmesinden korkup çekinsinler.”<sup>402</sup>

“Allah ve Resulü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, hiçbir erkek veya kadın müminin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur.”<sup>403</sup>

“Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz.”<sup>404</sup>

Allah Teâlâ bu ayetlerle, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in Kur’ân’ı tefsir edebileceğini, onu anlama ve yorumlamadaki en büyük kaynağın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu bizlere bildirmektedir.<sup>405</sup>

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den varid olan her buyruk huccettir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in herhangi bir hadisinin Kur’ân ile çatışması mümkün değildir. Böyle bir düşünce batıldır, aslı yoktur.<sup>406</sup>

Sünnet, Kur’ân karşısında iki fonksiyon icra eder. Bunlardan birincisi, sünnetin, açıklanması gereken Kur’ân naslarını tefsir etmesidir. Buna beyan denir. Diğeri ise

<sup>399</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 175-176

<sup>400</sup> Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-müfessirün*, by., yy. 1396/1976, I, 55-57.

<sup>401</sup> Nahl 16/44.

<sup>402</sup> Nur 24/63.

<sup>403</sup> Ahzab 33/36.

<sup>404</sup> Haşr 59/7.

<sup>405</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 65.

<sup>406</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 66.

bazen helal ve haram noktasında bazen de değişik konularda Kur'ân'da yer almayan bir hüküm koymasındır. Buna da teşri denir.<sup>407</sup>

Sünnetin teşri fonksiyonu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Kur'ân'da hükmü bulunmayan hususlarda hüküm koymasındır. Sünnetin bu fonksiyonu Allah Teâlâ'nın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vermiş olduğu teşri yetkisinin bir neticesidir. Şârî sıfatının yegâne sahibi Allah Teâlâ'dır. Ancak Allah Teâlâ'nın verdiği yetkiye dayanarak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kitabın hükmünün bulunmadığı yerde hüküm koyabilir.<sup>408</sup> Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

“Eğer Allah Teâlâ'ya ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah Teâlâ'ya ve Resulüne arzediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”<sup>409</sup>

“Haklarında hüküm verilmek üzere Allah Teâlâ'ya ve Resulüne dâvet edilen müminlerin söyledikleri tek söz: “Hay hay! Başüstüne!” demek olmuştur.”<sup>410</sup>

“Biliniz ki, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haram kıldığı Allah Teâlâ'nın haram kıldığı gibidir.”<sup>411</sup> Hadis-i şerifi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e teşri görevinin verildiğini gösterir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan dolayı bazı konularda önce bir müddet vahiy beklemiş, gelmeyince kendi içtihadına göre veya Kur'ân dışında almış olduğu bir vahiyle herhangi bir meselede hüküm vermiştir. Onun verdiği hükümler vahyin kontrolü altında gerçekleşmiştir. Bundan dolayı hüküm vermede Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in küçük hatalar yapabileceği düşünülse bile bunlar vahiyle düzeltilmiştir.<sup>412</sup> Yani Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği her türlü hüküm, vahyin onayından geçmiş hüküm demektir.<sup>413</sup> Bu noktadan hareketle İslam

<sup>407</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 67-68.

<sup>408</sup> Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty., s. 80-81.

<sup>409</sup> Nisa 4/59.

<sup>410</sup> Nûr 24/51.

<sup>411</sup> İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, Hadis no: 12, s. 14.

<sup>412</sup> Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvafakat*, Dâr İbn Affân, Suud 1417/1997, IV, 323-325.

<sup>413</sup> Erdoğan, Mehmet, *Akıl Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV, İstanbul 1995, s. 69.

âlimleri hüküm koyma açısından sünnetle Kur'ân arasında herhangi bir fark gözetmemişlerdir. Onları bu görüşe sevk eden şey ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ismet sıfatının bir uzantısı olarak devamlı surette vahyin kontrolünde bulunmasıdır.<sup>414</sup>

Beş vakit namazı, namaz vakitlerini, secdelerini, rükûlarını ve diğer hükümlerini açıklaması, kadının halası ve teyzesi ile birlikte nikâhlanmasının haram kılınması, evcil eşeklerin ve parçalayıcı azı dişi olan yırtıcı hayvanların yenmesinin haram kılınması gibi<sup>415</sup> hususlar bu konudaki örneklerdendir.

### 3.2.1.4.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Re'y ile Tefsiri

Rey ile tefsir sadece rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimlere dayanılarak yapılan tefsirdir.<sup>416</sup> Rey ile tefsirin en belirgin özelliği müfessirin herhangi bir meselede kendi görüşüne yer vermesidir. Bununla beraber rey ile tefsir yapan, rivayet tefsir kaynaklarını da tefsirinde kullanır. Rey ile tefsir yapan şu yöntemi kullanır: Öncelikle rivayet tefsirinin kaynaklarına başvurur ve bu kaynakları akıl süzgecinden geçirerek içtihadta bulunur. Ancak bu, müfessirin tefsir ettiği nass hakkında rivayet tefsir kaynaklarında bilgi bulamadığı ya da kendisine ulaşan rivayetlerdeki ihtilaf ve tutarsızlıkları ortadan kaldırmak için müracaat edeceği bir yoldur. Müfessirin yapacağı yorum lafızların zahiri manalarına, Kur'ân ve sahih sünnete ters düşmemeli ve bu yorumu destekleyici nitelikte bir nass bulunmalıdır.<sup>417</sup>

Rivayet tefsiri bir ihtiyaç sonucu ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın ilk muhatapları sade bir hayat yaşamaktaydılar. Onların yaşayışları Kur'ân'ın ana prensiplerinin istikametinde olduğu için Kur'ân'ın anlaşılması noktasında pek problem ortaya çıkmıyordu. Ayrıca Müslümanlar herhangi bir mesele ile karşılaştıklarında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e başvurup onu çözüme kavuşturabiliyorlardı.

Bir taraftan İslam coğrafyasının genişlemesi sonucu yeni hadiselerin, felsefi fikirlerin ve mezheplerin ortaya çıkması, diğer taraftan da nübüvvet asrından uzaklaştıkça Müslümanların bilgi ve kültürlerinin zayıflaması, hem daha önce üzerinde durulmayan nassların hem de açıklanmış olmakla birlikte yeniden ele alınması gereken ayetlerin

<sup>414</sup> Erdoğan, *Akıl Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, s. 191.

<sup>415</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 67.

<sup>416</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 230.

<sup>417</sup> Gümüç, Sadrettin, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990, s. 127.

tefsirini zorunlu hale getirmişti. Böylece rey tefsirinin kaynakları da ortaya çıkmış oldu.<sup>418</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'de mücmel olan lafızlar, kıyametin kopması, sura üfürme gibi gaybî haberler vb. konuların reye dayanarak tefsir edilmesi caiz değildir. Çünkü bu hususlar Allah Teâlâ'nın ihsan edeceği basiret ile bilinebilecek hususlardır.<sup>419</sup>

Kurtubî tefsirinde re'y ile tefsir yapmanın iyi bir şey olmadığını bildiren rivayetleri nakletmektedir. İbn Abbas (v.68/687)'tan rivayetle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Bildikleriniz dışında bana bir söz isnad etmekten sakınınız. Çünkü kasdi olarak bana yalan isnad eden kişi cehennemdeki yerine hazırlansın.”<sup>420</sup> Bir başka rivayette de “Kim Kur'ân'dan bir şey bilmeden tefsir yaparsa cehennemdeki yerine hazırlansın.”<sup>421</sup> buyrulmuşur kişinin sadece kendi görüşüne göre tefsir yapması yerilmiştir. Bir başka rivayette de “Kim Kur'ân hakkında kendi görüşüne dayanarak söz söylese, isabet etse dahi hata etmiş olur.”<sup>422</sup> buyrulmuştur.

Bazı ilim adamları bu hadiste geçen re'y ile kişisel hevânın kastedildiğini, bu hadisin “Her kim Kur'ân-ı Kerîm'e dair kendi hevasına uygun, fakat selef imamlarının nakletmediği bir görüş söylese isabet etse dahi hata eder.” anlamını taşıdığını ifade etmişlerdir. İbn Atıyye ise konu ile ilgili olarak şöyle demiştir:

“Kişiye, Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda yer alan bir buyruğun manasının ne olduğu sorulur. O da bu konuda ilim adamlarının dediklerine, nahiv ve usûl gibi ilimlerin konu ile ilgili kurallarının gereğine bakmaksızın haddi olmayan görüşler ileri sürerse bu hadiste belirtilen “hata eder” ifadesinin kapsamına girer. Yoksa lügat ve dil âlimlerinin Kur'ân-ı Kerîm'in kelimeleri ve lafızlarıyla ilgili açıklamaları, nahivcilerin dilbilgisi kurallarına dayanarak ayetleri izah etmeleri, fakihlerin ayetlerin manalarını açıklamaları bu hadisin kapsamına girmez. Bu ilim adamlarının her birisi, ilim ve inceleme kıstaslarına göre kendi içtihatlarını ortaya koymaktadırlar. Bu şekilde bir dayanak ile görüş beyan eden kimse, sadece kendi hevasına dayanarak görüş beyan eden bir kimse gibi değildir.”<sup>423</sup>

Kurtubî, İbn Atıyye'nin zikrettiği görüşün doğru ve makul olduğunu ve ilim adamlarının çoğunun bu görüşü kabul ettiğini ifade etmektedir.

<sup>418</sup> Zehebî, *et-Tefsir*, I, 255.

<sup>419</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 56.

<sup>420</sup> Tirmizî, *el-Câmi*, “Tefsiru'l-Kur'ân”, Hadis no: 2950, V, 65.

<sup>421</sup> Tirmizî, *el-Câmi*, “Tefsiru'l-Kur'ân”, Hadis no: 2951, V, 66.

<sup>422</sup> Tirmizî, *el-Câmi*, “Tefsiru'l-Kur'ân”, Hadis no: 2952, V, 66.

<sup>423</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 57-58.



Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'in sadece rivayetlere göre tefsir edilemeyeceğini, buna ashabın Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuş olmalarını delil göstermiştir. Sahabe bütün bu söylediklerini Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işitmiş olamazlar. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), İbn Abbas'a dua etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, onu dinde fakih kıl ve ona te'vil ilmini öğret."<sup>424</sup> Eğer te'vil, Kur'ân-ı Kerîm gibi işitilerek nakledilmesi gereken bir şey olsaydı, İbn Abbas'a böyle özel bir duada bulunmanın manası olmazdı. Bu gayet açık bir husustur. Bunun anlaşılacak bir tarafı yoktur.<sup>425</sup>

Kurtubî, kişinin kendi re'yi ile tefsir yapmasının iki durumda sakıncalı olduğunu belirtmektedir. Birincisi, herhangi bir konuya dair görüşü olan birisinin Kur'ân-ı Kerîm'i heva ve hevesine uygun bir şekilde tevil edip maksadının doğruluğuna delil göstermesi durumunda yasaktır. Yani bu kimseler Kur'ân'ı kendi görüşüne destek olarak kullanırlar. Birtakım bid'at görüş ve kanaatlerin doğruluğunu ispatlamaya çalışanlar, sözlerine güzellik katmak, dinleyenleri teşvik etmek isteyenler, fasid maksatlara delil getirmek isteyenler, kendi görüş ve mezheplerinin görüşlerine delil getirmek isteyenler bu yanlış metoda başvurmuşlardır.<sup>426</sup>

İkincisi tefsir yapan kişinin Kur'ân-ı Kerîm'in garip lafızları ile ilgili nakil ve kulaktan kulağa aktararak gelen rivayetleri, Kur'ân'da bulunan müphem lafızları, Kur'ân'daki ihtisar, hazf, izmar, takdim ve te'hirleri dikkate almaksızın, sadece Arapçanın zahirî kurallarını göz önünde bulundurarak Kur'ân'ın tefsirine kalkışmasıdır. Kurtubî'ye göre bu iki şeklin dışında kalan, üzerinde ittifak edilen muhkem esaslara göre açıklamalarda bulunarak yapılan tefsirler yasaklanmış değildir.<sup>427</sup>

Seleften ileri gelen bazı kimseler Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini büyük bir iş kabul etmiş, bilmelerine ve bu konuda oldukça ileri seviyede olmalarına rağmen, kendileri adına ihtiyat ve takvayı elden bırakmayarak tefsir yapmaktan kaçınmışlardır. Bu kimselerden bazıları yapacakları bu açıklamaların Allah Teâlâ'nın maksadına uygun düşmeyeceğini kabul ettiklerinden, bazısı da tefsirde bir imam kabul edilerek kendisinin izlediği yolun

---

<sup>424</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 2397, 2879, 3022, 3032, 3102, IV, 225; V, 65, 154, 159-160, 215; Buhârî, *Sahîh*, "Vudû", Hadis no: 143, I, 68; Müslim, *Sahîh*, "Fedâilu's-sahâbe", Hadis no: 138, IV, 1967; İbn Mâce, *Sünen*, "Mukaddime", Hadis no: 166, s. 45.

<sup>425</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 58.

<sup>426</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 58-59.

<sup>427</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 59.

esas alınmasından ve bu yolun takip edilmesinden korktuklarından dolayı ihtiyatlı davranarak tefsir yapmaktan kaçınmışlardır.<sup>428</sup>

### 3.2.1.5. Kur'ân ve Sünneti Öğrenmenin Metodu

Sahabe Kur'ân'ı ezberlerken ayetleri onar onar ezberlemiş ve on ayet hakkındaki fikhî hükümleri öğrenmeden diğer on ayete geçmemiştir. Sahabe bu ezberlediği ayetlerdeki fikhî hükümleri öğrendikten sonra bununla en güzel şekilde amel etmişlerdir. Kurtubî bu babda naklettiği rivayetlerle, sonradan gelen ümmetin Kur'ân'ın metnini kolay öğrendiklerini fakat hem anlayamadıklarını hem de amel noktasında zayıf olduklarını ifade etmektedir. Kurtubî'nin naklettiği rivayetlerden bazıları şunlardır:

Ebu Abdurrahman es-Sülemî (v.412/1021) şöyle demiştir: “Biz, Kur'ân-ı Kerîm'den on ayet-i kerime öğrendiğimiz zaman, o on ayetin helalini, haramını, emir ve nehiyelerini öğrenmedikçe bir sonraki on ayeti öğrenmeye geçmezdik.”<sup>429</sup> İmam Malik'in Muvatta adlı eserinde belirttiğine göre Abdullah b. Ömer (v.73/692) Bakara suresini sekiz yılda öğrendi.<sup>430</sup>

İbn Ömer: “Bu ümmetin ilk dönemlerinde, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından faziletli olan bir kimse, Kur'ân-ı Kerîm'den ancak bir sure ya da ona yakın bir miktar ezberlerdi. Onlara Kur'ân, gereğince amel etmek için ihsan buyrulmuştu. Bu ümmetin sonrakileri ise, küçüğü de âmâsı da Kur'ân-ı Kerîm'i okuyacak, fakat onun gereğince amel etmek, onlara ihsan edilmeyecektir.”<sup>431</sup> demiştir.

Ebu Bekr el-Enbârî (v.328/939)'nin zikrettiğine göre: Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: “Kur'ân'ın lafızlarını ezberlemek, bizim için zor, onunla amel etmek bizim için kolay olmuştu. Fakat bizden sonrakilere Kur'ân'ı ezberlemek kolay, onun gereğince amel etmek zor olacaktır.”<sup>432</sup>

Muaz b. Cebel (v.18/639) de: “İstediğiniz kadar biliniz. Allah Teâlâ, onunla amel etmediğiniz sürece sadece bilmekten dolayı size ecir vermez.”<sup>433</sup> demiştir.

Görüldüğü gibi Kurtubî, Kur'ân'ın anlaşılması ve onunla amel edilmesi noktasında gereken ehemmiyetin gösterilmesi gerektiğini vurgulayan rivayetleri zikrederek bu

<sup>428</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 60.

<sup>429</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 68.

<sup>430</sup> Malik b. Enes, *Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, “Kur'ân” Hadis no: 695, I, 205.

<sup>431</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 69.

<sup>432</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 69.

<sup>433</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 70.

konunun ihmal edilmemesi gereken bir konu olduğunu ve sonraki ümmetlerin bu konudaki zafiyetlerine dikkat çekmiştir.

Kurtubî'nin dikkat çektiği gibi İslam coğrafyası genişledikçe, bunun sonucu olarak Arap olmayan unsurlar İslam dinine girdikçe insanlar Kur'ân'ı ezberleme noktasında sıkıntı yaşamamışlar fakat anlama noktasında büyük sıkıntılar yaşamış ve bunun bir sonucu olarak Kur'ân'ın bir yaşam tarzı olduğunu unutarak amel noktasında zafiyete düşmüşlerdir.

### 3.2.1.6. Müfessirlerin Mertebeleri

Kur'ân'ı Kerîm'in tefsiri konusunda ilk kaynak bizzat Kur'ân'ın kendisi ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetidir. İkinci kaynak ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eğitiminden geçmiş olan sahabedir. Çünkü sahabe Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile aynı havayı teneffüs etmiş, aynı şartları paylaşmış ve onun açıklamalarına şahit olmuş kişilerdir.<sup>434</sup>

Müfessir bu konuyu özel bir bab ve başlık altında incelememiş, Kur'ân-ı Kerîm'in re'y ile tefsiri başlığı altında incelemiştir.

Kurtubî, sahabe ve tabiun müfessirleri ile ilgili değerlendirmelerine İbn Atiyye'nin sözleriyle başlamıştır. İbn Atiye, müfessirlerin başında Ali b. Ebi Talib, bundan sonra Abdullah b. Abbas (v.68/688)'in geldiğini zikretmiştir. Abdullah b. Abbas'ın ardından Mücahid, Said b. Cübeyr'i zikretmiş, tefsire dair Abdullah b. Abbas'tan öğrenilenlerin ve kaydedilenlerin Hz. Ali'den gelenlere nispetle daha fazla olduğunu nakletmiştir.<sup>435</sup>

Hz. Ali tefsir konusunda sahabenin önde gelenlerinden biridir. İbn Abbas'ın: "Ben Kur'ân tefsirine dair ne öğrendiysem Ali b. Ebi Talib'den öğrendim." sözü bu durumu ortaya koymaktadır. İbn Atiyye'nin tefsire dair Abdullah b. Abbas'tan öğrenilen ve kaydedilenler Hz. Ali'den gelenlerden daha fazladır ifadesi ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in İbn Abbas hakkındaki sözleri, İbn Abbas'ın tefsirdeki derecesini ortaya koymaktadır.

Kurtubî, bu müfessirlerden sonra Abdullah b. Mes'ud, Ubeyy b. Ka'b (v.30/650), Zeyd b. Sabit (v.45/665) ve Abdullah b. Amr b. el-As (v.43/664)'in geldiğini belirtmektedir.

---

<sup>434</sup> Zehebî, *et-Tefsir*, I, 63-64.

<sup>435</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 60.

Ashabın bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulüne tanık olması ve Kur'ân'ın onların diliyle yazılması, onlardan nakledilen her rivayetin güzel ve öncelikli olduğuna delildir.<sup>436</sup>

Daha sonra Kurtubî, tabiin müfessirleri hakkında yine İbn Atiyye'den nakilde bulunmuş, bu müfessirlerin önde gelenlerinin Hasan Basrî, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Alkame (v.62/682) olduğunu, bunlardan sonra gelenlerinse İkrime (v.105/723) ve Dahhâk (v.105/723) olduğunu zikretmişir. Kurtubî tabiun müfessirlerinin tefsir ilmini İbn Abbas'tan anlayarak, belleyerek, her ayet üzerinde dura dura öğrendiklerini, İbn Abbas'ı göremeyen Dahhâk'ın ise, İbn Cübeyr'den ilim öğrendiğini bildirmektedir.<sup>437</sup>

Kur'ân tefsiri, bu şekilde nesilden nesile aktarılmıştır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bu konuyla ilgili şöyle demiştir: “Sonradan gelen her bir neslin arasından bu ilmi adaletli olanlar yüklenip taşır. Bunlar, aşırı gidenlerin tahriflerini ve cahillerin yanlış te'villerini bertaraf ederler.<sup>438</sup> Kurtubî, burada, İslamî ilimlerin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nesiller aracılığıyla aktarıldığına dikkat çekmektedir.

Kurtubî, tefsir alanında yapılan ilk çalışmalara da İbn Atiyye'den naklettiği bilgilerle değinmiştir. Abdurrezzak el-Mufaddal, Ali b. Ebi Talha, Buharî (v.256/870) ve başkaları tefsire dair telifler yapmışlardır. Daha sonra ise Muhammed b. Cerir dağınık şekilde bulunan tefsir rivayetlerini bir araya getirmiş ve isnadları kaydetme konusunda da titiz davranmıştır. Taberî bu işi yapmakla dağınık olan birçok rivayete kolaylıkla ulaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca bu rivayetlerin senedlerini de zikrederek bu haberler hakkında değerlendirmeler yapılmasına imkân hazırlamıştır.<sup>439</sup>

Daha sonra müteahhirûn arasında öne çıkanlardan Ebu İshak ez-Zeccac, Ebu Ali el-Farisî, Ebu Bekr en-Nakkaş (v.355/946) ve Ebu Ca'fer en-Nehhas, Mekkî b. Ebi Talib(v.437/1045) ve Ebu'l-Abbas el-Mehdevî (v.430/1039)'yi zikreden Kurtubî, Ebu Bekr en-Nakkaş ve Ebu Ca'fer en-Nahhas (v.338/949)'ın ilim adamları tarafından eksikleri tesbit edilmekle beraber, bu müfessirlerin hepsinin ecre layık, ecri hak eden müctehidler olduğunu kaydetmiştir.<sup>440</sup>

### 3.2.1.7. Yedi Harf

<sup>436</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 61.

<sup>437</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 62

<sup>438</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 63.

<sup>439</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 63-64.

<sup>440</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 64.

İslam âlimleri arasında tartışma konusu olan konulardan birisi de yedi harf meselesidir. El-Ahrufu's-Seb'a bir sıfat terkibi olup bu sıfat terkindeki "ahruf" harf kelimesinin çoğuludur. "Harf" sözlük anlamı itibariyle bir şeyin ucu, kenarı, sivri ve keskin tarafı demektir. Ayrıca vecih, üslup, kıraat ve lehçe anlamlarına da gelir.<sup>441</sup>

Zürkânî, Kur'ân'ın yedi harf üzere iniş hikmetinin, İslâm ümmetinin tümüne, özellikle de Arap dilini konuşan ümmete bir kolaylık olduğunu belirtmektedir. Kur'ân'la şifâhen de muhatap olan Araplar, birçok kabileden oluşmaktadır. Bu kabileler Araplık çatısı altında toplanmakta ve genel olan bir Arap dili kendilerini tek bir ümmet yapmaktaysa da aralarında lehçe, ses vurguları ve eda yolu açısından farklılıklar bulunmakta, bazı lafızlar da lehçelere göre belli bir takım manalara delalet etmektedir.<sup>442</sup>

Kurtubî, yedi harf ile ilgili peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den varid olan hadisleri nakletmiştir. Bunlardan birkaç tanesini vermeye yetineceğiz.

Ubeyy b. Ka'b'dan nakledilen rivayete göre Cebrail (aleyhisselâm) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e üç defa gelmiş ve her gelişinde Kur'ân'ın bir, iki ve üç harfle okunuşuna ilişkin ilahi emri tebliğ etmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Kur'ân'ın üç harfle okunuşunun bile ümmete zor geleceğini bildirmesi üzerine Cebrail dördüncü gelişinde şöyle demiştir: "Allah Teâlâ sana ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf üzere okumasını emrediyor, hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır."<sup>443</sup>

Yedi harf ile ilgili birçok hadis varid olmuştur. Hatta birçok rivayette bulunan "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir. Ondan kolayınıza geleni okuyun."<sup>444</sup> sözü tevatür derecesine ulaşmıştır. Fakat bu hadisler sadece Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiğini vurgulamış ve bu husustaki kolaylığa dikkat çekmiştir. Hadisler konunun mahiyetini ortaya koymadığından bu konuda birbiriyle ilgili veya ilgisiz birçok görüş ortaya atılmıştır.<sup>445</sup>

Bu bağlamda Kurtubî, yedi harf hakkında âlimlerin otuz beş ayrı görüş ortaya attıklarını, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân el-Bustî (v.354/965)'nin bunları tek tek

<sup>441</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, IX,41.

<sup>442</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 139,140.

<sup>443</sup> Müslim, *Sahih*, "Salâtu'l-musâfirîn", Hadis no: 274, I, 562-563

<sup>444</sup> Buhârî, *Sahih*, "Fedâilü'l-Kur'ân", Hadis no: 4992, III, 339; Müslim, *Sahih*, "Salâtu'l-Müsâfirîn", Hadis no: 270, I, 560; Ebû Dâvud, *Sünen*, "Salah", Hadis no: 1475, II, 107.

<sup>445</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 125.

sıraladığını ifade etmiştir. Kurtubî ise bunlardan beş tanesini ele almıştır.<sup>446</sup> Bizde burada bu beş görüşü kısaca ele alacağız:

1- Yedi harften kasıt, birbirinden farklı lafızlar ile anlatılan birbirine yakın manalar ve şekillerdir. Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Vehb, Taberî, Tahâvî, İbn Abdilber gibi âlimler bu görüşü savunmaktadırlar. Bu, önce mutlak olarak serbest bırakılmasına rağmen daha sonra neshedilmiştir.<sup>447</sup> Kurtubî bu görüşle ilgili şu örnekleri zikretmiştir: Ubeyy b. Ka'b, "لِلَّذِينَ آمَنُوا إِخْرُونَ, لِلَّذِينَ آمَنُوا امْهَلُونَ" ayetini,<sup>448</sup> "لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا" ayetini, "لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا" şeklinde okumuştur.<sup>449</sup>

Yine Ubeyy b. Ka'b, "مَرُوا فِيهِ, سَعُوا فِيهِ" ayetini "كَلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشْأَوْا فِيهِ" şeklinde okumuştur.<sup>451</sup>

2- Yedi harften kasıt, Yemenlisiyle, Nizârıyla, bütün Arapların lehçelerine uygun yedi ayrı lehçedir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu lehçeler arasında bilmediği bir lehçe yoktur. Bunun anlamı bir harfin yedi şekilde olması değildir. Bundan kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'de değişik yerlerde görülen birbirinden farklı kelimelerden kimisi Kureyş lehçesine göre, kimisi Huzeyl, kimisi Hevazin, kimisi de Yemen lehçesine göredir.<sup>452</sup>

3- Bu yedi lehçe, Mudarluların arasındaki lehçelerdir. Yalnız onlar hakkında söz konusudur. Bu yedi lehçenin bir kısmı Kureyşin, bir kısmı, Kinanenin, bir kısmı Esedlilerin, bir kısmı Huzeyllilerin, bir kısmı Temîmlilerin, bir kısmı Dabblilerin, bir kısmı da Kayslıların olabilir. Bunlar Mudar'a mensup kabileler olup bu şekilde yedi ayrı lehçeyi kapsamaktadırlar.<sup>453</sup>

4- Yedi harften kastedilen yedi vecihtir. Bu yedi vecih şunlardır:

a. Harekesi değişmekle birlikte manası ve şekli değişmeyen vecih: "هَن اَطْهَرُ لَكُمْ"<sup>454</sup> ayetinde bulunan "اطْهَرُ" kelimesinin "اطْهَرُ" şeklinde okunması buna örnektir.<sup>455</sup>

b. Yazı şekli değişmemekle birlikte irab dolayısıyla anlamı değişen vecih: "رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ" ayetindeki "بَاعِدْ" kelimesi "بَاعِدْ" şeklinde okunduğunda anlam değişir.<sup>457</sup>

<sup>446</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 72.

<sup>447</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 72.

<sup>448</sup> Hadid 57/13.

<sup>449</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 72.

<sup>450</sup> Bakara 2/20.

<sup>451</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 72.

<sup>452</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 74.

<sup>453</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 76.

<sup>454</sup> Hud, 11/78.

<sup>455</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 77.

c. Şekli aynen kalmakla birlikte harflerinin değişmesi sebebiyle anlamı da değişen vecih: “وَأَنْظِرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا”<sup>458</sup> ayetinde bulunan “ننشزها” lafzının “ننشرها” şeklinde okunması.<sup>459</sup>

d. Bazı kıraat şekillerinde okuma şekilleri değişmekle birlikte anlamı olduğu gibi kalan vecih: “كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ”<sup>460</sup> ayetinin “كالصوف المنفوش” şeklinde okunması<sup>461</sup>

e. Şekli de manası da değişen vecih: “وَطَلِحَ مَنضُودٍ”<sup>462</sup> ayetinin “و طلع منضود” şeklinde okunması.<sup>463</sup>

f. Takdim ve te’hir ile değişen vecih: “وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ”<sup>464</sup> ayetinin “و جاءت و سكرة الحق بالموت” şeklinde okunması.<sup>465</sup>

g. Fazlalık ve eksiklikten dolayı olan vecih: “فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ”<sup>466</sup> ayetinin “فإن الله من بعد إكراههن لهن غفور رحيم” şeklinde okunması.<sup>467</sup>

5- Yedi harften kasıt, Allah Teâlâ’nın Kitabı’nda yer alan şu hususlardır: Emir, nehiy, vad, vaîd, kıssa, tartışma ve misaller.<sup>468</sup>

Kurtubî, “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir”<sup>469</sup> buyruğu ile yedi kıraat imamının okuduğu yedi kıraatin de kastedildiğini, bunun sebebinin yedi kıraatin hepsinin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den sahih yollarla ulaştığını söyleyenler olduğunu ancak böyle bir görüşün batıl olduğunu bu yüzden hiçbir değer ifade etmediğini söylemektedir.<sup>470</sup>

Hz. Ömer ve Hişâm b. Hakîm’in Furkan suresini okuyuşları ile ilgili hadise de değinen Kurtubî, bu okuyuşun kendi kolaylarına gelen bir okuyuş değil, Cebrâil’in Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e öğrettiği yedi okuyuştan biri olduğuna dikkat çekmektedir. Kurtubî bu okuyuş şekilleri hakkında şu açıklamaları yapmıştır:

<sup>456</sup> Sebe, 34/19.

<sup>457</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78.

<sup>458</sup> Bakara, 2/259.

<sup>459</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78.

<sup>460</sup> Kâria, 101/5.

<sup>461</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78.

<sup>462</sup> Vâkıa, 56/29.

<sup>463</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78.

<sup>464</sup> Kâf, 50/19.

<sup>465</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78.

<sup>466</sup> Nur 24/33.

<sup>467</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78.

<sup>468</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 78-79.

<sup>469</sup> Buharî, *Sahih*, “Fedâilü’l-Kur’ân”, Hadis no: 4992, III, 339; Müslim, *Sahih*, “Salâtu’l-Müsafirîn”, Hadis no: 270, I, 560; Ebû Dâvud, *Sünen*, “Salah”, Hadis no: 1475, II, 107.

<sup>470</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 79.

“Hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in her iki okuyuşu kabul etmesi Cebrail’den bu iki okuyuşu da dinlemesinden dolayıdır. Herkes kendi kolayına gelen bir okuyuş benimsemiş olsa Kur’ân’ın icazı ortadan kalkar, farklı nüshalar ortaya çıkardı. Bu okuyuş şekilleri kişilerin kendi reyleriyle belirlenmiş okuyuş şekilleri değil, Cebrail’in Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e öğrettiği okuyuş şekilleridir.”<sup>471</sup>

### 3.2.1.8. Kıraat

Kıraat (قرأ) fiilinden masdar olup sözlükte okumak anlamına gelir.<sup>472</sup> Terim olarak ise: Herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i’rab bakımından meydana gelen değişiklik demektir.<sup>473</sup>

Ashab Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den farklı kıraat çeşitleri almıştır. Onlardan bazıları Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den bir kıraat alırken, bir kısmı da iki veya daha fazla kıraat almıştır. Sahabeden kıraat öğrenen tâbiîn ve etbeu’t-tabiîn’in okuma tarzları da doğal olarak farklılık arz etmiştir. Bu farklı okuma tarzları daha sonraları da aynı şekilde devam etmiş ve bunun sonucu olarak da birbirinden farklı kıraat tarzları ortaya çıkmıştır. Bu kıraatleri okuyan kurrâlar çeşitli İslam beldelerine dağılmış ve onların okudukları kıraatler de okuyucuların isimleriyle meşhur olmuştur. Bu kurrâlar Abdullah b. Kesir (v.120/737), Nâfi’ (v.169/785), Ebû Amr (v.154/770), İbn Âmir (v.118/736), Âsım (v.127/744), Hamza (v.188/803) ve Kisâî (v.189/804)’dir.<sup>474</sup>

Ahmed b. Nasr ed-Davûdî (v.307/919) ve Kâdî Ebû’l-Kâsım b. Ahmed b. Ebî Sufra (v.436/1044) ve onlar gibi birçok ilim adamı, yedi imama nisbet edilen yedi okuyuş şeklinin, ashab-ı kiramın geniş bir çerçevede içerisinde ele aldığı yedi harf (okuyuş şekli) olmadığını söylemişlerdir. Yedi okuyuş şeklinin ashab-ı kiramın kullandığı yedi şekilden sadece birisine raci olduğunu, bu bir şeklin ise Hz. Osman’ın Kur’ân’ı toplatırken esas aldığı şekil olduğunu kaydetmişlerdir.<sup>475</sup>

Meşhur olan okuma şekilleri, kıraat imamlarının kendi tercihleridir. Kıraat imamları, bu konudaki bilgi ve tercihinin dayanarak belli bir okuma şekline bağlanıp bu okuma

<sup>471</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 81-83.

<sup>472</sup> İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, I, 169.

<sup>473</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 405.

<sup>474</sup> Sâlih, *Mebâhis*, s. 248-249.

<sup>475</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 79.



şeklini başkalarına öğretmiş ve okuma şekli de ondan nakledilerek şöhret kazanmıştır. Kıraat imamlarından herhangi birisi, ötekinin tercihini yasaklamadığı gibi, ona karşı tepki de göstermiş değildir. Aksine uygun ve caiz görmüştür. Bu yedi imamın her birisinden de iki veya daha fazla tercih şekli rivayet edilmiştir. Bunların hepsi sahihtir. Müslümanlar bu çağlarda bu imamlardan sahih olarak gelen ve onlar tarafından rivayet edilen kıraat şekillerine itimad etmişler ve bunu ilgili eserlerde kaydedip yazmışlardır. Bu doğru şekil üzere icmâ, kesintisiz olarak devam etmiş ve Allah Teâlâ'nın vadettiği kitabının korunması vadi yerini bulmuştur.<sup>476</sup>

Yedi kıraat çağlar boyunca ve her yerde kabul görmüştür. Kurtubî bu kıraatlerden herhangi birisini okuyarak namaz kılınacağını kaydetmiştir. Çünkü bu kıraatler icmâ ile sabit olmuştur. Mütevatir Mushaflardan ayrı olan şâzz kıraatler, Kur'ân değildir ve bunlar Kur'ân'dan kabul edilerek onlarla amel edilmez.<sup>477</sup>

İbnü'l-Cezerî (v.833/1430) bu yedi kırâat imamının kırâatlerine üç kırâat daha ilave ederek kırâatlerin sayısını ona çıkarmıştır. Bu on kıraate de “Kırâat-i aşere” denilmektedir. İbnü'l-Cezerî bu üç kıraati Ebu Ca'fer Yezid b. El-Ka'ka (v.130/748)<sup>478</sup>, Ebu Muhammed Ya'kub b. İshâk (v.205/823)<sup>479</sup> ve Halef b. Hişâm (v.229/844)'a<sup>480</sup>, nisbet etmektedir.

### 3.2.1.9. Kur'ân-ı Kerîm'in Kitaplaşma Süreci

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde yazılan Kur'ân ayetleri, onun döneminde kitap haline getirilmemiştir. Kur'ân'ın kitaplaşma ve çoğaltılması ihtiyaç sonucu olmuştur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde böyle bir ihtiyaç hâsıl olmamıştır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in varlığından dolayı Kur'ân'ın toplanması gündeme gelmemiş ve Kur'ân'ın nüzulü çeyrek asra yayıldığından Kur'ân'ın toplanması mümkün olmamıştır.

#### 3.2.1.9.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Hz Ebubekir Döneminde Cem'i

<sup>476</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 79-80.

<sup>477</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 80.

<sup>478</sup> İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî eş-Şehîr, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Mektebetü'l-Câriye, yy. ty. I, 173.

<sup>479</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 180.

<sup>480</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 188.

Kur'ân-ı Kerîm yirmi üç senede, gelişen olaylara uygun olarak, Allah Teâlâ tarafından Cebrail vasıtasıyla peyderpey indirilmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine gelen vahiyleri, vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashâbı tarafından değişik miktarlarda ezberlenmiş ve ashâb, Kur'ân-ı Kerîm'den bazı bölümleri sayfalara, hurma ağaçlarının kabuklarına, ince beyaz taşlara ve uçları sivri keskin taşlara yazmışlardır.<sup>481</sup>

Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde meydana gelen Yemame savaşında Kur'ân'ı hıfzeden birçok hafız şehid olmuş, Hz. Ömer, Kur'ân'ın zayi olacağından korkarak Kur'ân'ın cem' edilmesi teklifinde bulunmuş ve Kur'ân-ı Kerîm Zeyd b. Sabit başkanlığında sureler arasında sıra gözetmeksizin toplanmıştır.<sup>482</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması ile ilgili Kurtubî'nin naklettiği rivayetlerden Zeyd b. Sabit'in Tevbe suresi 128. ayeti sadece Ensardan Huzeymenin yanında bulunduğu ve bu ayeti aldığı anlaşılmaktadır.<sup>483</sup> Burada tek şahitle ayet kaydetme durumu söz konusu değildir. Huzeyme bu ayetleri okuyunca sahabe bu ayetleri hatırlamış ve tek kişinin şahitliği bu ayet-i kerimelerde mevzubahis olmamış, bu ayetler icma ile kaydedilmiştir.<sup>484</sup>

### 3.2.1.9.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Osman Döneminde Çoğaltılması

Hz. Osman zamanında İslam devletinin sınırları genişlemiş ve buralara İslamı öğretmesi için bilgili kişiler gönderilmişti. Bu kişiler öğrendikleri ve duydukları kıraatleri İslamiyet'e yeni giren kişilere öğretmişlerdi. İslam'a yeni giren kişiler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuyuş ihtilafına izin vermesini anlayamadıklarından Kur'ân'ı hangi kıraat üzere öğrenmişlerse onu şiddetle müdafaa etmişler diğer kıraatleri kabul etmemişlerdi. Bu olaylar Hz. Osman'ı Kur'ân'ı çoğaltmaya ve İslam merkezlerine göndermeye teşvik etmiştir.<sup>485</sup>

Ermenistan gazasında Şamlı Müslümanlarla Iraklı Müslümanların mushafta ihtilaf etmeleri haberini alan Hz. Osman, insanların okuyuşundaki farklılıklardan dolayı

<sup>481</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 83.

<sup>482</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 83.

<sup>483</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 84-85.

<sup>484</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 92.

<sup>485</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 72.

mushafi çoğaltma ihtiyacı duymuş, Hz. Hafsa (v.45/665)'dan<sup>486</sup> elindeki mushafi isteyerek başkanlığını Zeyd b. Sabit'in yaptığı, Abdullah b. Zübeyr (v.73/692), Said b. Âs (v.59/679), Abdurrahmân b. Haris b. Hişâm (v.43/663)'dan oluşan bir komisyona mushafi çoğalttırmıştır.<sup>487</sup>

Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerîm'i toplama işini Zeyd b. Sabit ile Said b. Âs'a verdiği dair rivayetler de bulunmakla birlikte bu rivayetler zayıftır.<sup>488</sup>

Hz. Osman, Kur'ân'ı toplattırırken, görevlendirdiği heyete bazı tâlimatlar vermiştir. Hz. Osman, Kur'ân-ı Kerîm yazılırken herhangi bir ifade hakkında ihtilafa düşülürse bu ifadenin Kureyş lehçesiyle yazılmasını istemiştir. Çünkü Kur'ân, Kureyş lehçesiyle inmiştir. Hz. Osman, Kur'ân çoğaltılınca her bölgeye bu Mushaflardan göndermiş ve bu Mushaflar haricindeki diğer Mushafların, Muhacir, Ensar ve Müslümanların ileri gelenlerinin kararıyla yakılmasını emretmiştir.<sup>489</sup>

Muhacir, Ensar ve Müslümanların ileri gelenleri Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilen meşhur kıraatlerden sahih ve sabit olanların toplanması, bunların dışında kalanların da bir kenara bırakılması üzerinde ittifak etmişlerdir.<sup>490</sup>

Abdullah b. Mes'ud, Kur'ân'ı toplama işinin Zeyd b. Sabit'e verilmesinden dolayı Zeyd b. Sabit ve Hz. Osman'a karşı muhalif bir tavır takınmış fakat onun bu tavır sahabe tarafından hoş görülmemiş, o da bu tavrından pişman olarak vazgeçmişti. Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması ve çoğaltılması işinin Zeyd b. Sabit'e verilmesinin sebebi ise, Zeyd b. Sabit'in, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlemesidir. Abdullah b. Mes'ud ise Kur'ân-ı Kerîm'in hıfzını Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra tamamlamıştır.<sup>491</sup>

Hz. Osman'nın çoğalttırdığı Mushaf adedi üzerinde ihtilaf edilmiştir. Kurtubî çoğaltılan Mushafların yedi tane olduğunu, fakat çoğunluğun görüşüne göre dört adet

---

<sup>486</sup> Hz Hafsa, Peygamberimizin eşi ve Hz Ömer'in kızı olup, Hz Ömer'den sonra halifenin kim olacağı belli olmadığından Mushaf kendisine teslim edilmiştir.

<sup>487</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 85.

<sup>488</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 87.

<sup>489</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 86.

<sup>490</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 87.

<sup>491</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 87-88.

olduğunu ortaya koymaktadır. Bu Mushaflardan üç tanesi Irak, Mısır ve Şam'a gönderilmiştir.<sup>492</sup>

Kurtubî'nin ifade ettiğine göre, Hz. Osman daha sonra bir grup sahabenin de ittifakıyla çoğaltılan Mushafların dışında kalan Mushafların yakılmasını emretmiştir. “الحرق” kelimesinin “ح” harfinin noktalı veya noktasız olması meselesinden ihtilaf ortaya çıkmış, mushafın yakılmasını mekruh görenler olduğu gibi caiz olduğuna dair görüş beyan edenler de olmuştur.<sup>493</sup>

### 3.2.1.9.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Cem'i Hakkında Sapkın Görüşler

Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i hakkında bazı fırkaların sapkın düşüncelere sahip olduklarını belirtir. Hulûliyye<sup>494</sup> ve Haşviye<sup>495</sup> harflerin, seslerin, kıraatin, tilavetin, imanın ve ruhun kadim olduğunu savunur. Kadim için adem söz konusu değildir ve kadim, hiçbir zaman muhdes olmaz. Muhdes de kadim olmaz. Kadim, varlığının başlangıcı olmayan demektir, muhdes ise, bir zaman sonra var olan, meydana gelen demektir.<sup>496</sup>

Kurtubî, bu grupların şöyle dediklerini zikreder: “Muhdesin kadim olması caizdir. Kul, Allah Teâlâ'nın kelamını okuduğu takdirde Allah Teâlâ'nın kadim olan bir kelamını fiilen işlemiş olur. Aynı şekilde alçıdan veya tahtadan harfler yontsa veya altın ve gümüşten harf işlese yahut bir elbise dokuyup onun üzerine Allah Teâlâ'nın kitabından bir ayeti naksetse, bütün bunlar Allah Teâlâ'nın kadim kelamını fiilen işlemiş olurlar.”<sup>497</sup>

Kurtubî bu görüşleri çürüten delilin Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerîm'i çoğaltmasından sonra diğer nüshaları yaktırması olduğunu ortaya koyar.<sup>498</sup> Eğer yazılan harfler kadim olsaydı Hz. Osman bu nüshaları yaktırmazdı.

---

<sup>492</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 89.

<sup>493</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 89-90.

<sup>494</sup> Hulûliyye: Allah Teâlâ'nın her şeyde, her şeyin her cüz'ünde olduğunu, hatta bundan dolayı her şeye Allah Teâlâ denilebileceğini kabul eden taife. (Bkz. Şehristâni, *el-Milel ve'n-Nihal*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1421/2001, s. 203),

<sup>495</sup> Haşviyye, nasların zahirlerini esas alarak Allah Teâlâ hakkında tecsim'e varan kanaatlere sahip bir müşebbihe taifesi. (Bkz. Şehristâni, *el-Milel*, s. 120).

<sup>496</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 90-91.

<sup>497</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 91.

<sup>498</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 91.

Râfizîler ise Kur'ân'ın cem'i sırasında Zeyd b. Sabit'in, Tevbe suresinin sonu ile Ahzab suresinin 33. ayetini tek bir kişinin şahitliğiyle kabul ettiğini söyleyerek Kur'ân'a dil uzatmışlardır.<sup>499</sup>

Kurtubî, Rafizîlerin sözlerini şu delillerle çürütür: Huzeyme bu ayetleri okuyunca sahabe bu ayetleri hatırlamış ve tek kişinin şahitliği bu ayet-i kerimelerde mevzubahis olmamış, bu ayetler icma ile kaydedilmiştir.<sup>500</sup>

Tevbe suresinin sonundaki ayetler peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerini bildiren ayetler olduğundan dolayı bu ayetlerde şüphe mevzubahis değildir. Ahzab suresindeki ayet ise hem Huzeyme hem de Zeyd b. Sabit'in şahadetiyle sabit olmuştur.<sup>501</sup>

Kıssaların birbirine karıştığını savunanlar olmakla beraber Tevbe suresinin son ayetlerini okuyan Huzeyme ile Ahzab suresindeki ayeti okuyan Huzeyme farklı kişiler olup kıssalar birbirinden farklı olduğundan herhangi şüphe söz konusu değildir.<sup>502</sup>

#### **3.2.1.9.4. Mushafın Harekelenmesi ve Noktalanması**

Arap yazısı İslam'dan önce basit bir haldeydi. İslam'dan sonra bu yazı gelişmeye ve yayılmaya başladı. Medine'ye hicretin ardından yazı yaygınlaşmış olmakla birlikte mükemmel hale gelmiş değildi. Bu dönemde noktasız ve harekesiz olan bu yazıyı ashab hatasız okuyabiliyordu. Ancak hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren Arap olmayanların İslam'a girmeleri ve bunların Arapça bilmemeleri sebebiyle, Kur'ân'ı yanlış okuma olaylarına sık sık rastlanır oldu.<sup>503</sup>

Kurtubî, Kur'ân'ın noktalanması ve harekelenmesi faaliyetinin ilk defa ne zaman olduğu konusunda iki görüş zikretmektedir. İlk görüşe göre halife Abdülmelik b. Mervan (v.86/705) tarafından Irak valisi Haccâc (v.95/713)'a tâlimat verilmiş, Haccâc ise Hasan Basrî ve Yahya b. Ya'mer (v.129/746)'e bu görevi vermiştir. İkinci görüşe göreyse mushafa ilk nokta koyan kişi, Ebu'l-Esved ed-Düelî (v.69/688)'dir.<sup>504</sup>

#### **3.2.1.9.5. Kur'ân'ın Ta'siri**

---

<sup>499</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 92.

<sup>500</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 92.

<sup>501</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 92.

<sup>502</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 92-93.

<sup>503</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 93.

<sup>504</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 101-102.

Mushafa A'şır işaretlerinin konulması işinin Halife Me'mun (v.218/833) ya da Haccâc tarafından yapıldığına dair rivayetler nakledilmiştir.<sup>505</sup>

Kurtubî'nin ifade ettiğine göre Abdullah b. Mes'ud ve Mücahid mushafın ta'şirini hoş görmemişlerdir. Malik, Katâde (v.117/735), Yahya b. Ebî Kesir, İbrahim en-Nehai (v.95/714), Ebu Rezin ise Kur'ân-ı Kerîm'in ta'şirinde, tahmisinde, sure başları ile ayet başlarının işaretlenmesinde bir sakınca olmadığını ve bu işin ashab-ı kiramın yaptığı bir iş olduğunu söylemişlerdir.<sup>506</sup>

### **3.2.1.10. Kur'ân-ı Kerîm Surelerinin ve Ayetlerinin Tertibi**

#### **3.2.1.10.1. Surelerin Tertibi**

Kurtubî'nin ifade ettiğine göre Kur'ân-ı Kerîm'in surelerinin tertibi konusunda selef, ihtilaf etmiştir. Kimisi, mushafına sureleri nüzul tarihlerine göre yazmış, mekkî'yi öne almış, medenî sureleri sonraya bırakmış; kimisi mushafının başına Fatiha'yı almış, kimisi başına "Alak" suresini almıştır. Hz. Ali'nin tertib ettiği mushaf böyledir. İbn Mes'ud'un mushafında ise Fatiha suresi başta yer almakta, sonra Bakara, sonra Nisa suresi daha farklı bir sıralanış ile sureler yer almaktadır. Ubeyy b. Ka'b'ın mushafının başında ise önce Fatiha, sonra Nisa, sonra Al-i İmran, sonra En'am, sonra A'raf, sonra Maide suresi gelmektedir.<sup>507</sup>

Surelerin tertibi konusunda bir grup âlim mevcut tertibin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından yapıldığını, yani tertibin tevkîfî olduğunu ileri sürerken bir grup âlim de tertibin sahabenin içtihadıyla meydana geldiğini, bir grup âlim de kısmen tevkîfî, kısmen de içtihadî olduğunu ileri sürmüşlerdir.<sup>508</sup>

Kurtubî de mukaddimesinde bu ihtilaflara değinmiş ve bu konudaki görüşleri nakletmiştir:

Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib (v.403/1013), surelerin sıralanışının ashab-ı kiramın içtihadı ile tesbit edilmiş olmasının muhtemel olduğunu zikretmiştir. Ashab-ı Kiram, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in övgüsüne nail olmuş ve onlar bu ümmet arasında kalpleri en iyi, ilmi en derin, işi sun'iliğe dökmekten en uzak, yolları en

<sup>505</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 102.

<sup>506</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 102-103.

<sup>507</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 96-97.

<sup>508</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 58.

doğru, halleri en güzel kimselerdir. Allah Teâlâ, onları Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ashab olsunlar ve dini dosdoğru uygulasınlar diye seçmiştir.<sup>509</sup>

mam Malik de surelerin tertibinin içtihadı olduğunu savunanlardandır. Ona göre sahabiler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittikleri Kur'an'ı, kendi itiadları doğrultusunda tertip etmişlerdir.<sup>510</sup>

Ebu Bekr el-Enbârî ise surelerin tertibinin tevkifi olduğunu savunanlardandır. Ona göre sureler genellikle meydana gelen bir hadise, ayetlerde soru soranlara cevap vermek üzere nazil olmuştur. Cebrail vahiy getirdiği zaman Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e her surenin yerini bildirmiştir. Surelerin tertibi de ayet ve harflerin tertibi gibidir. Bunların hepsi de nebi tarafından yapılmıştır. Bu yüzden kim bir sureyi ne alır yahut geriye bırakırsa Kur'an'ın tertibini bozmuş olur.<sup>511</sup>

Ebu'l-Hasen b. Battal ise surelerin tertibinin tevkifi olduğunu savunan kişinin, namazda ve ders esnasında Kur'an tilavetinin mushafta tevkifi olarak yapılan sıralamaya göre olması gerektiğini söylemeyeceğini, bu sıralamanın, sadece mushafın yazı ve şeklinde söz konusu olduğunu söyler.<sup>512</sup>

bn Mes'ud ve bn Ömer Kur'an-ı Kerîm'in baş aşağı edilerek okunmasını mekruh görmüşlerdir, onlar bu sözleriyle sureyi baş aşağı virerek sonundan başlayıp başına doğru okuyan kimseyi kastetmişlerdir, böyle bir okuyuş haram ve yasaktır.<sup>513</sup>

Kurtubî, sure ve ayetlerin mushafta mekkî-medenî sırayla dizilmesinin mümkün olmadığını, bazı medeni surelerin mushafta mekkî surelerden önce geldiğini nüzul sırasına göre tertibin gerekli olmadığını, eğer Ashab, Kur'an-ı Kerîm'i nüzul sırasına göre toplamış olsalardı, ayet ve surelerin tertibinin tamamiyle bozulmuş olacağını ve bazı sureler hem mekkî hem de medenî olduğu için böyle bir dizilişin karışıklığa yol açabileceğini savunmaktadır.<sup>514</sup>

Kurtubî, bu başlık altında, Ebubekr el-Enbârî'den rivayetle Medine'de nazil olan sureleri sıralamış, bu sureler dışındaki surelerin Mekke'de nazil olduğunu belirtmiştir. Medine'de inen sureler: Bakara, Al-i mran, Nisa, Maide, Enfal, Tevbe Ra'd, Nahl, Hacc, Nur, Ahzab, Muhammed, Feth, Hucurat, Rahman, Hadid, Mücadele, Haşr,

<sup>509</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 97.

<sup>510</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 98.

<sup>511</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 98.

<sup>512</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 99.

<sup>513</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 99.

<sup>514</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 99-100.

Mümtehine, Saff, Cuma, Münafikun, Teğabun, Talak, ilk on ayetine kadar Tahrim, Zelzele ve Nasr sureleridir.<sup>515</sup> Kurtubî tefsirinin mukaddimesinde ihtilafı olan sureler hakkında açıklama yapmamıştır.

Ebubekir el-Cessas Kur'ân-ı Kerîm'in bu nazmını bozan kimsenin, onu inkâr etmiş, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Yüce Rabbinden bize naklettiğini reddetmiş olacağını ifade etmektedir.<sup>516</sup>

Medenî surelerin, mekkî surelerden öne alınmasının sebebinin Allah Teâlâ'nın Araplara kendi dilleriyle hitap etmesi, hitap ve karşılıklı konuşma sanatlarından bildikleri üslupla onlara seslenmesi olduğu da söylenmiştir.<sup>517</sup>

### **3.2.1.10.2. Ayetlerin Tertibi**

Kurtubî bu konuya sadece birkaç cümleyle değinmiştir. İslam âlimleri, ayetlerin Kur'ân'daki tertibinin tevkifi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Mekkî b. Ebî Talib ayetlerin sıralanmasının ve surelerin baş taraflarına bismelenin konulmasının Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emriyle gerçekleştiğini zikretmektedir. Kurtubî bu konu hakkındaki en sahih görüşün Mekkî'nin görüşü olduğunu savunmaktadır.<sup>518</sup>

Zerkeşî de bu hususta şöyle demiştir: “Ayetlerin sıralanışı ve sure başlarında besmelelerin yazılışı tevkifidir. Bu konuda ne bir şüphe ne de herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.”<sup>519</sup>

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanındaki mevcut tertipte ve ondan sonra cem' ve istinsah edilen Kur'ân'ların tertibinde herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Çünkü Cebrail vahiy getirdikçe her ayetin yerini Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) efendimize bildirmiş o da Cebrail'in kendisine öğrettiği şekilde vahiy kâtiplerine yazdırmış ve bu ilahi düzene göre ayetlerin tertibini sağlamıştır.<sup>520</sup>

### **3.2.1.11. Kur'ân-ı Kerîm'in Sureleri, Ayetleri, Kelimeleri ve Harfleri**

#### **3.2.1.11.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Sureleri**

---

<sup>515</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 100.

<sup>516</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 100.

<sup>517</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 100.

<sup>518</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 97.

<sup>519</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 256.

<sup>520</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 77-78.



Sure kelimesi lügatte; yüksek rütbe, mevki, şeref, binanın bir kısmı veya katları manasına gelir.<sup>521</sup>

Kurtubî surenin terim anlamıyla ilgili çeşitli tanımlar vermiştir.<sup>522</sup> Bu tanımlar şöyledir: Arap dilinde sure, onu bir diğer sureden açıkça ayırt etmek ve ondan ayrı olması anlamına gelir. Sureye bu adın verilmiş sebebi, surelerde bir mevkiden bir başka mevkiye yükselme olduğundan dolayıdır.

Sureye bu adın verilmiş sebebi, şeref ve yüksekliğin olduğu da söylenmiştir.

Sureye bu adın verilmiş sebebinin, o sureyi okuyan (ezbere bilen) kimsenin bu sureyi okuyamayana göre daha şerefli olmasından dolayı olduğu da söylenmiştir. Bu söyleyişlerde hemze yoktur.

Sureye bu adın verilmiş sebebi Kur'ân-ı Kerîm'in belli bir bölümü olduğundan dolayı olduğu da söylenmiştir.

Sureye bu ismin verilmiş sebebinin surenin eksiksiz ve mükemmel olması olduğu da söylenmiştir.

Sure kelimesinin çoğulu, “سور” şeklinde gelir. Bu kelimenin “سورات، سُورَات” şeklinde çoğul yapılması da mümkündür.<sup>523</sup>

Kur'ân-ı Kerîm yüz on dört sureye ayrılmıştır. Her sure Allah Teâlâ'nın kelamını ihtiva ettiğinden ve yüksek bir makamda olduğundan dolayı bu ismi almış olması kuvvetle muhtemeldir.<sup>524</sup>

### 3.2.1.11.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Ayetleri

Ayet kelimesi sözlükte herhangi bir şeyin varlığını gösteren alamet, nişane ve işaret manalarına gelir.<sup>525</sup> Terim olarak ise surelerin içerisinde bulunan başı ve sonu diğerlerinden ayrı olan bir veya birkaç cümleden oluşan kelam<sup>526</sup> demektir.

Kurtubî'ye göre ayet kelimesinin taşıdığı muhtemel manalar vardır.<sup>527</sup> Kurtubî'nin zikrettiği muhtemel manalar şunlardır: Ayet, kendisinden önce gelen söz ile daha sonra gelecek olan sözün birbirlerinden ayrı olduğunu belirten alamet demektir. Her bir ayet

<sup>521</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, IV, 386; Zürkânî, *Menâhil*, I, 343.

<sup>522</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 106-107.

<sup>523</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 107.

<sup>524</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 57.

<sup>525</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 107.

<sup>526</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 55.

<sup>527</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 107-108.

bir diğerdinden ayırt edilmekte ve tek başına bulunmaktadır. “إن آية ملكه”<sup>528</sup> ayetinde geçen “آية” kelimesi bu manada kullanılmıştır.

Ayet, Kur’ân-ı Kerîm’deki bir grup harf toplamı ve onun bir parçası olup, insanların benzerini getirmekten acze düştükleri oldukça hayret verici bir söz dizisidir.

Nahivciler bu kelimenin kökü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Sîbeveyh (v.180/796) “فعلة” vezninde “أبيية” demek olduğunu, Kisai (v.82/798) “فاعلة” vezninde “أبيية” olduğunu, Ferrâ birinci ya harfinin şeddeli okunması ile “أبيية” şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Ayet kelimesinin çoğulu ise, “آي، وآيات، وآياء” şekillerinde gelmektedir.<sup>529</sup>

Ayet kelimesi Kur’ân’da tekil ve çoğul olarak 382 yerde geçmektedir.<sup>530</sup> Ayetleri birbirinden ayıran son kelimeye “fâsıla”, bu kelimenin son harfine de “harfü’l-fâsıla” denir. Kur’ân-ı Kerîm’in en uzun ayeti “müdayene ayeti” olarak da bilinen Bakara suresinin 282. ayeti, en kısa ayetleri de Yasin 36/1; Rahman 55/1; Müddessir 74/21; Fecr 89/1; Duha 93/1; Asr 103/1 ayetleridir.<sup>531</sup>

Alak suresinin ilk beş ayeti ilk inen ayetler olmakla beraber, Bakara Suresinin 281.; Maide suresinin 3.; Nisa Suresinin 176.; Nasr Suresinin 1-3. ve Tevbe 128-129. ayetlerinden her birinin en son gelen ayetler olduğunu gösteren rivayetler de mevcuttur.<sup>532</sup>

### 3.2.1.11.2.1. Kuran Ayetlerinin Sayısı

Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerinin sayısı hakkında farklı anlayışlar mevcuttur. Ayet sayısı konusundaki bu farklı anlayışlar, bazı ayet sonları, sure başlarındaki besmelelerin ayet sayılıp sayılmaması ve hurûf-ı mukattaanın mustakil ayet olup olmaması gibi hususlarda ortaya çıkan farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır.<sup>533</sup>

Kurtubî, Mushaftaki ayet sayısı hakkındaki bazı görüşleri nakletmiştir:

Muhammed b. İsa et-Tirmizî (v.279/892) ilk medeni mushaftaki ayet sayısının altı bin olduğunu söylemektedir. Bu Kûfelilerin, Medinelilerden rivayet ettikleri sayıdır.<sup>534</sup>

<sup>528</sup> Bakara, 2/247.

<sup>529</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 108.

<sup>530</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 75.

<sup>531</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 76.

<sup>532</sup> Yavuz, Yusuf Şevki - Çetin, Abdurrahman, “Ayet”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 243.

<sup>533</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 76.

<sup>534</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 105.

Sonraki medeni mushafta ayet sayısı altı bin iki yüz on dört, Mekkelilerin görüşüne göre altı bin iki yüz on dokuzdur. Kûfelilere göre ayet sayısı altı bin iki yüz otuz altı, Basralılara göre altı bin iki yüz dört, Şamlılara göre altı bin iki yüz yirmi altı, bir rivayete göre altı bin iki yüz yirmi beştir.<sup>535</sup>

Kur'ân'daki kelimelerin ve harflerin toplam sayısının kaç olduğuna da değinen Kurtubî, Kur'ân'daki kelimelerin toplamının yetmiş yedi bin dört yüz otuz dokuz, harf sayısının ise üç yüz yirmi üç bin on beş olduğuna dair açıklama yapmış, ayrıca Kur'ân'ın harf sayısına dair farklı rivayetlerin olduğunu ifade etmiştir.<sup>536</sup>

### 3.2.1.11.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Kelimeleri

Kurtubî'nin ifade ettiğine göre kelime, yapısına karışan bütün unsurlarıyla birlikte ortaya çıkan şekil demektir.<sup>537</sup> Allah Teâlâ'nın Kitabında en uzun kelime on harflidir. “لَيْسْتَخْلِفَهُمْ” kelimesi gibi. En kısa kelime ise iki harflidir. “لَكَ” kelimesi gibi. Belli bir mana ifade eden, soru hemzesi, atıf vavı gibi harfler, kelime olmakla birlikte tek başına bunlar söz olarak söylenmezler.<sup>538</sup>

Bazen tek bir kelime, tam bir ayet olabilir. “وَالْفَجْرُ” ayetinde olduğu gibi. Bu harflerin, bazen arka arkaya iki ayrı kelime ve iki ayet halinde geldikleri de olur. “حَمَّ عَسَقُ” ayetinde olduğu gibi. Bu sadece Kufelilerin görüşüne göre böyledir.<sup>539</sup>

Kelime fazla ya da eksik olmakla birlikte kendi başına anlam ifade eden söz ve tam bir ayet de olabilir. Araplar bazen bütünüyle bir kasideye, bütün bir kıssaya da kelime adını vermişlerdir.<sup>540</sup>

### 3.2.1.11.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Harfleri

Kurtubî, harf hakkında kısa bir değerlendirme yapmıştır. Harf, kelimenin tek başına var olan bir parçasıdır. Mecazi olarak ve kelimenin anlamını genişletmek için, harfe kelime, kelimeye de harf denildiği de olur. Surelerin başlarında tek bir harf halinde

<sup>535</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 105-106

<sup>536</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 106.

<sup>537</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 108.

<sup>538</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 108.

<sup>539</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 109.

<sup>540</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 109.

gelen “ص،ق،ن” gibi hece harflerine de kelime denir. Harf kelimesi gidiş, mezhep ve şekil anlamlarına da gelmektedir.<sup>541</sup>

#### 3.2.1.11.4.1. Kur’ân’ın Harf ve Cüzlerinin Sayısı

Kurtubî, Haccâc b. Yusuf’un, Kur’ân’ın harf sayısını, yarısını, üçte birini, yedide birini kurra, hafız ve yazıcılara sorduğunu ve aldığı cevapları nakletmiştir. Haccâc b. Yusuf, Kur’ân’ın tümünün kaç harf olduğunu sormuş, kurra, hafız ve yazıcılar 340.740 harf olduğunu görüş birliğiyle ortaya koymuşlardır. Kur’ân’ın yarısının nerede bittiğini sormuş, Kehf suresinde yer alan “وَلْيَتَلَطَّفْ”<sup>542</sup> kelimesindeki “ف” harfi olduğunu söylemişlerdir. Kur’ân’ın üçte birlerinin nerede bittiğini sormuş, ilk üçte biri Tevbe suresinin baş tarafında, ikinci üçte biri, Şuara suresinin yüz veya yüz birinci ayetinin başında sona erdiğini geri kalan üçte birin ise, Kur’ân’ın geri kalanı olduğunu ifade etmişlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’in yedide bir harflerinin nerede sona erdiğini sormuş, ilk yedide birin Nisa suresinde yer alan “فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ”<sup>543</sup> buyruğunda bulunan “د” harfi olduğunu, ikinci yedide bir A’raf suresinde yer alan “حَبِطَتْ”<sup>544</sup> buyruğunda yer alan “ت” harfi olduğunu, üçüncü yedide bir, Ra’d suresinde “أَكْلَاهَا”<sup>545</sup> buyruğunda ilk kelimenin sonunda yer alan “ا” harfi olduğunu, dördüncü yedide bir Hac suresinde “وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا”<sup>546</sup> buyruğunda yer alan “ا” harfi olduğunu, beşinci yedide bir Ahzab suresinde “وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ”<sup>547</sup> buyruğunda yer alan “ة” harfi olduğunu, altıncı yedide bir Feth suresinde “الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنُّ السَّوْءِ”<sup>548</sup> yer alan “و” harfi olduğunu, yedinci yedide birin ise Kur’ân’dan geriye kalanın olduğunu zikretmişlerdir.<sup>549</sup>

Kurtubî ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in ilk dörtte biri, En’am suresinin sonu, ikinci dörtte biri, el-Kehf suresinde yer alan “وَلْيَتَلَطَّفْ”<sup>550</sup> kelimesi, üçüncü dörtte bir Zümer suresinin sonu, dördüncü dörtte bir ise Kur’ân-ı Kerîm’in geri kalan kısmı olduğuna dair rivayeti nakletmiş, bu konu hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenlerin Ebu

<sup>541</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 109-110.

<sup>542</sup> Kehf 18/19.

<sup>543</sup> Nisa 4/55.

<sup>544</sup> Araf 7/147.

<sup>545</sup> Rad 13/35.

<sup>546</sup> Hac 22/34.

<sup>547</sup> Ahzab 33/36.

<sup>548</sup> Fetih 48/6.

<sup>549</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 104.

<sup>550</sup> Kehf 18/19.

Amr ed-Dânî (v.444/1053)'nin “*Kitabu'l-Beyan*” adlı esere başvurabileceklerini ifade etmiştir.<sup>551</sup>

### 3.2.1.12. Kur'ân-ı Kerîm'de Arapça Olmayan Kelimeler

Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'de Arapların anlatım üslubuna göre dizilmemiş söz dizisinin olmadığı, bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de İsrail, Cibril, İmran, Nuh ve Lut gibi Arap dili ile konuşmayan kimselere ait özel isimlerin bulunduğu hususunda imamlar arasında görüş ayrılığı olmadığına işaret etmektedir. Tek tek özel isimlerin dışında Arapça olmayan, birtakım lafızların kullanılıp kullanılmadığı hususunda ise görüş ayrılığı olduğunu kaydetmektedir.<sup>552</sup>

Kurtubî ulemanın bu konu hakkındaki görüşlerini burada nakletmiştir.<sup>553</sup> Bu görüşler şöyledir:

Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, et-Taberi, Şafîî, Ebu Ubeyde, İbnu'l-Faris (v.395/1004) ve başkaları Kur'ân'da Arapça olmayan lafızların bulunmadığı görüşündedirler.<sup>554</sup> Onlara göre, Kur'ân-ı Kerîm apaçık bir Arapçadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bulunup da diğer dillere nisbet edilen bazı kelimeler de aslında değişik dillerde kullanılan ve söyleyişi birbirine benzeyen kelimelerden ibarettir. Taberî ise benzer kelimelerin iki dilde kullanılan ortak kelimeler olduğunu söylemiştir. Bu gibi kelimeleri Araplar, Farslar, Habeşliler ve başkaları ortak söyleyişlerle kullanmışlardır.<sup>555</sup>

Bazı âlimler ise, Arapça olmayan lafızların var olduğu kanaatindedirler. Bunlara göre bu kelimeler oldukça az olduklarından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'i apaçık bir Arapça olmaktan çıkarmazlar. Mesela “*إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ*”<sup>556</sup> ayetindeki “*نشأ*” kelimesi “geceleyin kalkmak” anlamında olup bu kelime aslen Arapça değildir.<sup>557</sup>

İbn Atiyye bütün bu kelimelerin Arapça olmadığını fakat Arapların bu kelimeleri kullandıklarını ve Arapçalaştırdıklarını, bu bakımdan bu kelimelerin Arapça olduğunu zikretmiştir.<sup>558</sup>

<sup>551</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 104.

<sup>552</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 110.

<sup>553</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 110-112.

<sup>554</sup> Suyutî, *el-İtkân*, II, 105.

<sup>555</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 110.

<sup>556</sup> Müzzemmil 73/6.

<sup>557</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 110-111.

<sup>558</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 111.

Arapların diğer ülkelere yaptıkları yolculuklar sonucu Arapçaya, Arapça olmayan kelimeler karışmıştır. Bunların bir kısmının harfleri azaltılarak değiştirilmiş, Arapça olmayan kelimelerin ağır söylenişleri hafifletilmiş ve Araplar bu kelimeleri şiirlerinde, karşılıklı konuşmalarında kullanmaya başlamış, nihayet bu kelimeler sahih Arapça kelimeler gibi kullanılır olmuş, bunlarla birtakım hususlar açıklanır olmuştur. İşte bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm de bu gibi kelimeleri kullanmıştır.<sup>559</sup>

Kur'ân'da Arapça olmayan kelimeler bulunduğu görüşünde olanlar, nasıl Farsça bir kasidede Arapça kelimenin bulunması, kasideyi Farsça olmaktan çıkarmıyorsa, Arapça olmayan bazı kelimelerin Kur'ân'da bulunması da Kur'ân'ı Arapça olmaktan çıkarmaz demektirler.<sup>560</sup>

Ebu Meysere Kur'ân'da her dilden kelimelerin mevcut olduğunu söylemiştir. Kur'ân'da bu gibi kelimelerin kullanılmasındaki hikmet ise önceki ve sonraki kavimlerin ilimleri ile her konudaki bilgiyi ihtiva etmesidir. Kur'ân her şeyi ihtiva ettiğinden dolayı değişik dil ve lügatlere yer vermesi zaruridir. Bu yüzden Arapların çokça kullandığı, kulağa hoş gelen her dilden kelimeler Kur'ân diline girmiştir.<sup>561</sup>

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam (v.224/938) ise bu iki görüşü birleştirerek Arapça olmayan kelimelerin Arap diline girerek Arapçalaştırdıklarını, böylece bu kelimelerin Arapça kelimeler olduklarını kaydetmiştir.<sup>562</sup>

### 3.2.1.13. Kur'ân-ı Kerîm'in İ'cazı

“İ'caz” kelimesi sözlükte “aciz bırakmak, acze düşürmek” manasına gelir.<sup>563</sup> Peygamberlerin doğruluklarını ortaya koyan her bir belgeye de “mucize” denir. Ona mucize denilmesinin nedeni, insanların benzerini meydana getirmekten aciz olmalarıdır.<sup>564</sup> Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in en mühim ve ebedî bir mucizesidir.

Kur'ân-ı Kerîm'in insanlığı aciz bırakan yönü, yani onun i'câzı, ona benzer veya ona yakın bir eserin meydana getirilememesinde aranmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm, bu yönüyle insanoğluna tedrici olarak adeta meydan okumuştur. İlk önce Kur'ân'ın bir benzerinin

<sup>559</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 111.

<sup>560</sup> Suyutî, *el-İtkân*, II, 105,106.

<sup>561</sup> Suyutî, *el-İtkân*, II, 106.

<sup>562</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 112.

<sup>563</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, V, 369.

<sup>564</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 112.

yapılmasını istemiş<sup>565</sup>, sonra on sure yapmalarını istemiş<sup>566</sup> sonra tek bir sureye kadar indirgenerek<sup>567</sup> bunu bile yapamayacakları; yani mahlûkun Halık karşısındaki aczi açıkça ifade edilmiştir.

Arap Edebiyatı'nın altın çağını yaşadığı bir dönemde Kur'ân-ı Kerîm, Arap dili ve edebiyatını iyi bilen kimseleri dehşete düşürmüş ve kendi zamanındaki belâgat sahiplerinin seslerini kesmiştir. Parlak üslubu, lafızlarının inceliği, manalarının çekici güzelliği, prensiplerinin büyüklüğü, mesellerinin latif oluşu, garib haberleri, işaret ve istiaredeki sırlarıyla hem avamı hem de havası etkileyerek bütün insanlığı hayret ve dehşet içerisinde bırakmıştır. Daha saymakla tüketemeyeceğimiz yönleri ile akılları ve nefisleri meftun eden cazibesıyla Kur'ân-ı Kerîm, hangi zaman ve mekânda okunursa okunsun, o daima ebedî bir mucize olarak önümüzde duracaktır.<sup>568</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'in icazı pek çok yönlerde mevcuttur. O'nun icazını sadece dili, üslubu ve fesahatinde aramak hatadır. O'nun telifi, ihtiva ettiği ilimler, fennî ilimlerdeki yeri, gaybî haberleri, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i azarlayan ayetlerin bulunuşu, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bile ona benzer bir eser meydana getiremeyişi gibi daha birçok yönde i'caz aranabilir.<sup>569</sup>

Kurtubî mucizenin beş şartı olduğunu, bu şartların mucizede mutlaka bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu beş şart şunlardır:

1- Sadece Allah Teâlâ'nın güç yetirebileceği bir şey olmalıdır. Mucizede bu şartın aranmasının nedeni, insanların günlük hayatta yaptıkları şeyleri mucize gibi gösterip peygamberlik iddiasında bulunmalarını önlemek içindir. Çünkü yürüme oturma vb hareketler beşerin güç yetirebileceği hareketlerdir. Bu bakımdan mucizelerin, denizin yarılması, ayın bölünmesi ve buna benzer insanların güç yetiremeyeceği türden olmaları gerekir. Çünkü bu tür fiiller Allah Teâlâ'nın güç yetirebileceği fiillerdir.<sup>570</sup>

2- Mucizenin olağanüstü olması gerekir. Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin güneşin doğudan doğup batıdan batmasını, gündüzden sonra gecenin gelmesini peygamberliğine delil göstermesi durumunda, bu fiiller o kişinin peygamberliğine

---

<sup>565</sup> İsra, 17/88

<sup>566</sup> Hud, 11/13.

<sup>567</sup> Bakara 2/23-24.

<sup>568</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 162-168.

<sup>569</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 163.

<sup>570</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 112.

mucize olarak delil kabul edilmez. Çünkü bu fiillere her ne kadar Allah Teâlâ'dan başka kimsenin gücü yetmiyorsa da bu fiiller olağan fiillerdir.<sup>571</sup>

3- Allah Teâlâ'nın peygamberi olduğu iddiasında bulunan kişi mucize vuku bulmadan önce, mucizenin nasıl olacağını belirtmeli, anlatmalıdır. Mesela: Benim peygamber oluşumun delili Allah Teâlâ'nın şu suyu zeytinyağına dönüştürmesi yahut benim ona "sarsıl" demem esnasında yeri sarsmasıdır, diyerek bunu risalet iddiasına delil göstermesidir.<sup>572</sup>

4- Mucizenin, meydan okuyanın iddiasına uygun olarak gerçekleşmesi de mucizenin şartlarındandır.<sup>573</sup>

5- Peygamber olduğunu iddia eden kimsenin yaptığı fiili bir başkasının yapamaması da mucizenin şartlarındandır.<sup>574</sup>

### 3.2.1.13.1. Mucizelerin Türleri

Kurtubî mukaddimesinde iki türlü mucizeden bahsetmiştir. Birinci tür, meydana geldiği nakil yoluyla yaygınlık ve şöret kazanan fakat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatı ile çağı biten mucizelerdir. İkincisi ise meydana geldiğine ve doğru olduğuna dair haberlerin tevatüren bize kadar geldiği, sübut ve vücuduna dair yaygın bir şekilde haberlerin bize ulaştığı, bunları işitenin kesin bir şekilde bunlara dair bilgi sahibi olduğu mucizelerdir. Bunlar için aranan şart, nakleden kimselerin sayıca pek çok ve kalabalık olmaları, ayrıca naklettikleri şeyin kesin bir bilgi ifade ettiğini de bilmeleri, başta sonda ve ortada nakledenlerin sayı çokluğunun değişmemesi gerekir. Bu kimselerin yalan söylemek üzere birbirleriyle anlaşmış olmalarına imkân bulunmamalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in nakledilme niteliği böyledir.<sup>575</sup>

### 3.2.1.13.2. Kur'ân-ı Kerîm'in İ'caz Yönleri

Kurtubî mukaddimesinde Kur'ân'ın on ayrı bakımdan mucize olduğuna işaret etmekte ve Kur'ân'ın i'caz yönlerini maddeler halinde sıralamaktadır.<sup>576</sup> Kur'ân'ın i'caz yönleri şunlardır:

---

<sup>571</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 113.

<sup>572</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 114.

<sup>573</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 114.

<sup>574</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 114.

<sup>575</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 115-116.

<sup>576</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 116-119.



- 1- Kur'ân'ı Kerîm'in, Arap dilinde olsun, başka dillerde olsun, alışılmış bütün anlatım üsluplarından farklı ve ayrı, harikulade eşsiz bir anlatımı vardır.
- 2- Kur'ân'ı Kerîm'in, Arapların da kullandıkları bütün anlatım şekil ve üsluplarından farklı bir üslubu vardır.
- 3- Kur'ân'ı Kerîm'in, hiçbir insanın hiçbir şekilde gerçekleştiremeyeceği şekilde akıcılık, fesahat ve belagat yönleri vardır.
- 4- Kur'ân'ı Kerîm'in, her bir kelimesinin ve her bir harfinin yerli yerince kullanıldığına dair bütün Araplar ittifak etmişlerdir. Böyle bir kullanım hiçbir Arabın tek başına gerçekleştirebileceği bir iş değildir.
- 5- Daha önce hiçbir kitap okumamış, sağ eliyle yazı yazmamış, ümmi bir kimse tarafından dünyanın ilk günlerinden itibaren Kur'ân'ın nazil olduğu zamana kadar meydana gelen işleri haber vermesi de Kur'ân'ı Kerîm'in mucizevî yönüdür.
- 6- Allah Teâlâ'nın bütün vaadlerinde gözle görülür veya hissedilir şekilde verilen va'di yerine getirmesi Kur'ân'ı Kerîm'in diğer bir mucizevî yönüdür.
- 7- Vahiy ile bilinebilen gelecekteki gaybî durumlara dair haber vermesi Kur'ân'ı Kerîm'in mucizevî yönüdür.
- 8- Bütün insanların dosdoğru kalmalarını sağlayan helal, haram ve diğer hükümlere dair, Kur'ân-ı Kerîm'in ihtiva ettiği bilgiler de Kur'ân'ı Kerîm'in mucizevî yönüdür.
- 9- Çokluğu ve üstün şerefleri itibariyle bir insandan sadır olması adeten görülmemiş engin ve sonsuz hikmetler ihtiva etmesi Kur'ân'ı Kerîm'in mucizevî yönüdür.
- 10- Kur'ân-ı Kerîm'in bütün muhtevası arasında, zahiriyle, batınıyla hiçbir aykırılık olmaksızın tam bir uyum ve münasebet içerisinde bulunması da Kur'ân'ı Kerîm'in mucizevî yönüdür.

### **3.2.1.13.3. Kur'ân-ı Kerîm'in İ'cazı ile İlgili Yanlış Görüşler**

Kurtubî'nin belirttiğine göre, en-Nazzam ve bazı kaderiye mensupları Kur'ân'ın benzerini getirmek isteyenlerin Allah Teâlâ tarafından engellendiğini söyleseler de böyle bir iddia tutarsız bir iddiadır.<sup>577</sup> Ehlisünnet uleması en-Nazzam'ın söz konusu görüşünü isabetli bulmayarak birkaç yönden tenkit etmiştir.

---

<sup>577</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 119.

1- Kur'ân'ın mucize bir kitap olduğu konusunda ümmet icmâ etmiştir. Şayet asıl mucize engelleme ve alıkoymaktır, diyecek olursak, bu durumda Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi mucize olmaktan çıkar.<sup>578</sup>

2- en-Nazzam'ın söz konusu görüşünün isabetli olduğu kabul edilirse, o zaman Kur'ân'ın meydan okumasına i'caz değil ta'ciz denilirdi.

3- Şayet insan aniden kendisine ârız olan bir engelleme yüzünden beyan ve belagat kabiliyetini kullanamaz hale gelmiş olsaydı o, bu mazeretini açıklardı.<sup>579</sup>

Bütün bunlar gösteriyor ki, kudretleri ellerinden alınmadığı ve nazire yapmak istedikleri halde insanlar, Kur'ân'ın fesahat ve belagati karşısında acizliklerini itiraf etmekten başka bir yol bulamamışlardır.

İbn Atiyye, Kur'ân'ın meydan okuma şeklinin, söz düzeni, manalarının doğruluğu, lafızlarının ve fesahatinin kesintisiz ve ardı ardına gelmesi ile olduğunu vurgulamıştır. Mucize oluş yönünü ise, Allah Teâlâ'nın bilgisinin her şeyi kuşatması, sözü bütünüyle kuşatmış olması ile olduğunu vurgulamıştır. İbn Atiyye, bir kimse fasih bir metin yazsa bile başkalarının onu daha güzel hale getirebileceğini fakat Kur'ân-ı Kerîm için böyle bir şeyin imkânsız olduğunu ve buna kimsenin güç yetiremeyeceğini zikretmiştir.<sup>580</sup>

Kur'ân'ın fesahatinin bir diğer yönü ise Allah Teâlâ'nın bir tek ayet-i kerimede iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjdeyi söz konusu etmesidir.<sup>581</sup>

Allah Teâlâ, fesahat ve güzel söz söylemede üst düzeyde olan Araplara: "İddianızda tutarlı iseniz, haydi belagatta onunkine benzer on sûre getirin."<sup>582</sup> gibi ayetlerle meydan okumuştur.<sup>583</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'in belagatı ve güzelliği en üst seviyede olup, îcaz ve beyanı en yüce derecelere sahiptir. Hatta Kur'ân-ı Kerîm bu konuda, güzellik ve iyi olmanın da üstüne çıkarak zirvede olma ve ötelere gitme alanına dahi geçer. Kur'ân-ı Kerîm, fesahatin en üstün derecede olduğu bir dönemde indirilmiş, fesahatine ulaşmanın imkânsız olduğu bir kitaptır.<sup>584</sup>

<sup>578</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 119.

<sup>579</sup> Sabûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Gazâlî, Dimeşk1401/1981, s. 99.

<sup>580</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 120.

<sup>581</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 120.

<sup>582</sup> Hud, 11/13.

<sup>583</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 121.

<sup>584</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 122.

### 3.2.1.14. Kur'ân'a İftiranın Ve Hz. Osman'ın Mushafına Muhalefetin Yanlışı

Kurtubî, Hz. Osman'ın Mushafları çoğaltma işlemi sırasında Kur'ân'dan bir şeylerin çıkarıldığı veya ilave yapıldığı şeklinde görüşler olduğunu, böyle bir düşüncenin yanlış ve iftira olduğunu belirtmiştir. Bu konuya Kur'ân'ın tanımını yaparak başlayan Kurtubî, böyle yanlış bir iddiayı savunan kimselerin Kur'ân'a ve İslam'a iftira attıklarını şöyle kaydetmiştir:

“Kur'ân, Allah Teâlâ'nın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından kendisine mucize olmak üzere getirilen, kalplerde ezberlenip dillerde okunan, mushaflarda yazılı bulunan sure ve ayetleri kesin olarak bilinen, harf ve kelimelerinde fazlalık ve eksiklikten uzak olan, ayrıca tanımını yapmaya gerek bulunmayan, sayıma ihtiyacı bulunmayan bir kitaptır. Bu hususta ümmet arasında da Ehl-i Sünnet imamaları arasında da hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Her kim Kur'ân'da bir fazlalık ya da eksiklik olduğunu iddia edecek olursa, bu konuda icmayı reddetmiş, insanlara iftirada bulunmuş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine indirildiğini belirttiği Kur'ân-ı Kerîm'i de Allah Teâlâ'nın şu buyruklarını da reddetmiş olur: “De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar yine bir benzerini meydana getiremezler.”<sup>585</sup> Akıllı olan bir kimse Kur'ân-ı Kerîm'in şerefi ve yüce makamını itiraf eder ve bu konuda hakkın, insaf ve diyanetin gereğini kabul eder.<sup>586</sup>

Kurtubî, Mushaf hakkında sapkın düşüncelere sahip olan kimselerin görüşlerini nakletmektedir. Bu görüşler şöyledir: Hz. Osman'ın bir araya getirdiği Mushaf'ın, Kur'ân-ı Kerîm'in tümünü kapsamadığını iddia eden bir takım sapkın kimseler ortaya çıkmıştır, bunlar Kur'ân-ı Kerîm'den beş yüz harf (kelime) kayb olduğunu iddia ederler. Bu iddiada bulunan kimseler, Hz. Osman ve ashabın Kur'ân-ı Kerîm'e fazladan ilavelerde bulduklarını iddia ederler.<sup>587</sup>

Yine bu kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'i toplama işinin Zeyd b. Sabit'e verilmesinin isabetsiz bir karar olduğunu, Abdullah b. Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b'ın bu işe daha layık olduğunu iddia ederler.<sup>588</sup>

<sup>585</sup> İsra, 17/88.

<sup>586</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 126-127.

<sup>587</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 128.

<sup>588</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 129.

Bu kimseler, Ebu Amr el-Ala ve İbn Kesir, Nafi', Hamza ve Kisâî'nin, Hz. Osman mushafından farklı okuyuşlara sahip olduklarını iddia ederek Hz. Osman mushafına muhalefet ettiklerini iddia ederler, fakat bu okuyuş farklılıkları kıraat imamlarının mushafa muhalefet ettiklerini göstermez.<sup>589</sup>

Kurtubî, kıraat imamlarının, Hz. Osman mushafından farklı olan yerlerin Kur'ân'dan olmadığını söyleyen kimsenin kâfir olmayacağına, fakat Hz. Osman mushafından herhangi bir harfi dahi inkâr eden kimsenin mürted olacağına, tevbe etmezse boynunun vurulacağına dikkat çektiklerini söyler.<sup>590</sup>

“إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” “Şüphesiz ki o zikri, biz indirdik. Onu koruyacak olanda biziz.”<sup>591</sup> ayeti Hz. Osman mushafına muhalefet edenlerin kafir olduklarına delalet etmektedir.<sup>592</sup>

Kurtubî, ayrıca bütün bu iddiaları ortaya atanların asıl amacının islamın korunduğu icmasını iptal etmek, çürütmek olduğunu, fakat “Elif, Lam, Ra. Bu, ayetleri sağlamlaştırılmış bir kitaptır.”<sup>593</sup> ayeti kerimesinin bu iddiayı boşa çıkardığını, böyle bir iddiaya sahip olanların kâfir olduklarını, “Ayetleri sağlamlaştırılmış” demenin, insanların bu ayetlere bir şeyler eklemeleri yahut eksiltmeleri veya ona benzer ayetler getirmeleri engellenmiştir, demek olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>594</sup>

Yine Kurtubî'nin ifade ettiğine göre Kur'ân-ı Kerîm'in bir tek harfini inkar eden kimse, onun tümünü inkar etmiş ve bu ayet-i kerimenin anlamını da yok etmiş olur. Ashab-ı kiram ile tabiinin okuma şekillerine dair gelen nakiller, sadece açıklama ve tefsir türünden açıklamalardır, bunlar okunan Kur'ân-ı Kerîm'in bir parçası değildir. Lafzı ve hükmü ile nesh olunan yahut hükmü kalmakla birlikte yalnız lafzı nesh olunan ifadeler Kur'ân'dan değildir.<sup>595</sup>

### 3.2.1.15. İstiaze ve Besmele

#### 3.2.1.15.1. İstiaze

Kurtubî, istiazeyi on iki başlık altında incelemiştir.

<sup>589</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 129-130.

<sup>590</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 131-132.

<sup>591</sup> Hier, 15/9.

<sup>592</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 132.

<sup>593</sup> Hud, 11/1.

<sup>594</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 133.

<sup>595</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 133.

1- Kur'ân okuyacak kimsenin, her Kur'ân okuyuşunun başında istiaze de bulunması “فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” “Kur'ân okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.”<sup>596</sup> ayetiyle emredilmiştir.<sup>597</sup>

2- Bu başlıkta Kurtubî istiazenin hükmü hakkında ileri sürülen görüşleri nakletmektedir. Ebu Hanife ve Şafî, namazın ilk rekâtında eûzü çekilmesini uygun görmüşlerdir. Onların görüşlerine göre, namazdaki bütün kıraat tek bir kıraat hükmündedir. İmam Malik ise, farz namazda istiazede bulunmayı öngörmemekle birlikte, teravîh namazında eûzü çekmeyi öngörmektedir.<sup>598</sup>

3- İstiazenin Kur'ân-ı Kerîm'den veya onun bir ayeti olmadığı üzerinde ilim adamları icma etmişlerdir. İstiaze ise, Kur'ân-ı Kerîm okuyacak olanın: “أعوذ بالله من الشيطان الرجيم” “Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım” demesinden ibarettir. İstiazede ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği söz dizisi budur. Çünkü Allah Teâlâ'nın Kitabı'ndaki lafız da budur.<sup>599</sup>

4- Burada ise Kurtubî istiazenin lafızlarını zikretmiştir. Bu lafızlar şunlardır.

“أعوذ بالله من الشيطان من نفخه ونفته وهمزه” “Kovulmuş şeytandan, onun nefhinden (üfürüğünden), nefsinden (üfürüğünden) ve hemzinden (çekiştirmesinden) herşeyi işiten, herşeyi bilen Allah'a sığınırım.”

“أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفته” “Kovulmuş şeytandan, onun hemzinden (çekiştirmesinden), nefhinden (üfürüğünden) ve nefsinden (üfürüğünden) herşeyi işiten, herşeyi bilen Allah'a sığınırım.”

“أعوذ بالله العظيم من الشيطان الرجيم إن الله هو السميع العليم بسم الله الرحمن الرحيم” “Kovulmuş şeytandan azim olan Allah'a sığınırım. Şüphesiz Allah Teâlâ, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir. Rahman ve Rahîm olan Allah Teâlâ'nın adıyla.”

“أعوذ بالله المجيد من الشيطان المرید” “Hilekar olan şeytandan mecid olan Allah'a sığınırım.”<sup>600</sup>

5- Hamza dışında tüm kariler Fatîha suresinin ilk okunuşunda açıktan istiaze çekilmesi gereği üzerinde icma etmişlerdir. Ebu'l-Leys es-Semerkindî de bazı müfessirlerden eûzü çekmenin farz olduğuna dair rivayetler nakletmektedir. Kur'ân okuyucusu, eûzü çekmediğini Kur'ân okurken hatırlayacak olursa okuyuşunu kesip eûzü çeker ve baştan

<sup>596</sup> Nahl 16/98.

<sup>597</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 135.

<sup>598</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 135.

<sup>599</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 135-136.

<sup>600</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 136-137.

başlar. Bazısı da şöyle demektedir: Eûzü çekip kaldığı yerden okumaya devam eder. Birinci görüş Hicaz ve Iraklıların güvenilir ilim adamları tarafından kabul edilmiştir. İkincisi ise, Şam ve Mısırlıların ileri gelen ilim adamları tarafından kabul edilmektedir.<sup>601</sup>

6- “فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” “Kur’ân okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.”<sup>602</sup> ayeti namazdaki okuyuş hakkında nazil olmuştur. Namaz dışındaysa eûzü çekmemiz teşvik edilmiştir yani menduptur, farz değildir.<sup>603</sup>

7- Ebu Hureyre’den istiazenin Kur’ân okumadan sonra yapılacağına dair rivayet vardır. Ebu Said el-Hudrî, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in namazda Kur’ân okumadan önce eûzü çektiğini rivayet etmektedir.<sup>604</sup> Bu ise, bu konuda bir nasstır. İstiazenin faydası emre itaat etmek ve onu yerine getirmektir. Şer’i emir ve hükümlerin, ister emir olsun, ister nehiy olsun, onları yerine getirmek suretiyle onların hakkını ifa etmekten başka bir faydası yoktur. Bunun faydası, kıraat esnasında şeytanın vesvesesinden Allah Teâlâ’ya sığınmak ve emrini yerine getirmek olduğu da söylenmiştir.<sup>605</sup>

8- İbn Arabî, Nahl 98. ayetteki emrin namazda Kur’ân okuyan kimse için Fatihayı okuduktan sonra olacağına dair İmam Malik’in bir görüşü olduğunu ortaya koymuştur. Kurtubî bu görüşe dair herhangi bir rivayet varid olmadığına, rivayetlerin tetkiki esnasında da bu görüşü destekleyen bir şey bulunmadığına, bu ayet, istiaze Kur’ân okumaktan sonradır anlamında ise, bu iddia, namazda Fatihayı okumayı tahsis etmek demek olacağına bunun da oldukça aşırıya kaçan bir iddia olduğuna dikkat çekmektedir.

9- İstiazenin Fazileti: İstiazenin birçok fazileti vardır. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den varid olan hadislerde istiaze hakkında şöyle buyrulmuştur: İki kişi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in huzurunda birbirlerine sövdüler. Onlardan birisi, kızmaya, yüzü kızarmaya, damarları şişmeye başladı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona bakıp şöyle buyurdu: “Ben bir söz biliyorum ki onu söyleyecek olursa bu hali sona erer. Bu söz: “أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” “Kovulmuş

<sup>601</sup> Kurtubî, *el-Câmi*’, I, 137.

<sup>602</sup> Nahl 16/98.

<sup>603</sup> Kurtubî, *el-Câmi*’, I, 137-138.

<sup>604</sup> Hadis kitaplarında bu rivayeti bulamadık.

<sup>605</sup> Kurtubî, *el-Câmi*’, I, 138.

şeytandan Allah'a sığınırım" sözüdür." Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu sözünü işitenlerden birisi, kalkıp şöyle dedi: Az önce Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ne buyurduğunu biliyor musun? O şöyle buyurdu: Ben bir söz biliyorum ki onu söyleyecek olursa, bu hali geçer gider. Bu: "أعوذ بالله من الشيطان الرجيم" "Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım", sözüdür. Kızan adam bu sözü söyleyene şu cevabı verdi. Sen beni deli bir kimse mi görüyorsun?<sup>606</sup>

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yolculuğu esnasında gece olduğu zaman şöyle buyurdu: Ey arz, benim de Rabbim, senin de Rabbin Allah Teâlâ'dır. Senin şerrinden, sende yaratılmış olanın şerrinden, senin üzerinde hareket eden aslanın şerrinden, yılanın, akrebin şerrinden, bu beldenin sakinlerinin şerrinden, doğuranın ve onun doğurduğunun şerrinden Sana sığınırım.<sup>607 608</sup>

10- Arapçada istiazenin anlamı şöyledir: Himayeye girmek, onun sayesinde hoşlanılmayan şeyden kendisini korumak anlamında bir şeyin yanında yer almak demektir. "Falana sığındım" denildiğinde, filanın himayesine girdim, demek olur.<sup>609</sup>

11- Şeytan, "الشياطين" kelimesinin tekilidir. Bu kelimedede yer alan "ن" harfi, hayırdan uzak anlamına gelen "شطن" kelimesinden türediğinden dolayı kelimenin aslî harflerindedir. Şeytana bu adın verilmiş sebebi, haktan uzaklığı ve isyankârlığıdır. Çünkü ister cinlerden ister insanlardan ister hayvanlardan olsun, itaate gelmeyen her türlü isyankâr kişiye şeytan denir.

Şeytan kelimesinin helak olmak anlamında "شاط" kökünden alındığı ve sonraki "ن" harfinin fazla olduğu da söylenmiştir. Kurtubî şeytan kelimesinin "شطن" den türediği kanaatindedir.<sup>610</sup>

12- "الرجيم" kelimesinin anlamı: "الرجيم" kelimesi de hayırdan uzaklaştırılmış, hakir düşürülmüş demektir. "الرجم" in aslı taş atmaktır. Taşlanana da "مرجوم" ile "رجيم" denilir. "الرجم" ise, öldürmek, lanetlemek, kovmak, sövmek anlamlarına gelir.<sup>611</sup>

Kurtubî Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeytana lanet ettiğini bildiren bir rivayet nakletmiştir: Ali b. Ebi Talib şöyle demiştir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Safa tepesinin yakınlarında fil suretinde birisine doğru yönelmiş ve onu

<sup>606</sup> Buhârî, *Sahîh*, "Edeb", Hadis no: 6115, IV, 112.

<sup>607</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 6161, 12249, X, 301, XIV, 274-275.

<sup>608</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 138-139.

<sup>609</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 139-140.

<sup>610</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 140.

<sup>611</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 141.

lanetlediğini gördüm. Ben ona: Şu lanetlediğin kimdir Ey Allah'ın Rasûlü? diye sordum. O: Bu şeytan-ı racimdir, dedi. Ben: Ey Allah'ın düşmanı dedim. Allah Teâlâ'ya yemin ederim seni öldüreceğim, ümmetin rahat etmesini sağlayacağım, dedim. Benim senden göreceğim karşılık bu değildir dedi. Ben: Ey Allah'ın düşmanı senin benden göreceğin ceza nedir? diye sordum. Bana şunu dedi: Allah Teâlâ'ya yemin ederim. Sana kim ve ne kadar kişi buğzedecekse ben de mutlaka annesinin rahminde babasıyla ortak olacağım.<sup>612</sup>

### 3.2.1.15.2. Besmele

Kurtubî, besmeleyi yirmi sekiz madde halinde incelemiştir.

1- “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile” Yüce Allah'ın her sure başında indirdiği yemindir. Allah Teâlâ kullarına şu şekilde yemin etmektedir: “Kullarım, bu surede Benim, sizin için indirdiğim buyruklar hakkın kendisidir. Ve Ben, bu surede size vermiş olduğum vadimi, lütfumu ve iyilikle muamelelere dair bu surenin bütün muhtevasını aynen yerine getireceğim.” Besmele Allah Teâlâ'nın bizim Kitabımıza ve özel olarak bu ümmete Süleyman (aleyhisselâm)'dan sonra indirmiş olduğu buyruklardandır. Besmele şeriatın tümünü ihtiva etmektedir. Çünkü bu ifade, hem Allah Teâlâ'nın zatına, hem sıfatlarına delalet etmektedir.<sup>613</sup>

2- Kurtubî besmelenin fazileti hakkında peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve bazı âlimlerden gelen rivayetleri nakletmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Bineğin, üzerindeyken tökezleyecek olursa, kahrolasınca şeytan, deme. Çünkü o bir ev kadar oluncaya kadar büyüdükçe büyür ve: Ben kendi gücümle bunu yaptım, der. Fakat böyle demek istediğinde: “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile” de. O vakit sinek kadar oluncaya kadar küçülüp gider.”<sup>614 615</sup>

3- eş-Şabi (v.103/721) ve el-A'meş'in rivayetine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) önceleri “بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ” “Allah'ım senin ismin ile” şeklinde yazıyordu. “بِسْمِ اللَّهِ” “Allah'ın adı ile” diye yazması emrolununcaya kadar bu şekilde yazdı. Allah

<sup>612</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 141.

<sup>613</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 142.

<sup>614</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 20591, XXXIV, 198.

<sup>615</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 142-143.



Teâlâ'nın: “قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ” “De ki: Gerek Allah diye dua edin ve gerekse Rahman diye dua edin...”<sup>616</sup> buyruğu nazil olunca “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ” “Rahman olan Allah'ın adı ile” şeklinde yazmaya başladı. Daha sonra: “إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ” “Mektup Süleyman'dandır ve “Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla” diye başlar.”<sup>617</sup> buyruğu nazil olunca bu sefer “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” “Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adı ile” şeklinde yazdı.<sup>618</sup>

4- Ca'fer es-Sadık (v.148/765)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Besmele, surelerin taçlarıdır.

Kurtubî bu rivayetin bismelenin Fatiha'dan ve diğer surelerden bir ayet olmadığına dair delil olduğunu söylemektedir. Bu hususta ilim adamlarının üç ayrı görüşü vardır: Besmele Fatiha'dan da, başka surelerden de bir ayet değildir. Bu İmam Malik'in görüşüdür.

Besmele, her sureden bir ayettir. Bu da Abdullah b. Mubarek (v.181/797)'in görüşüdür.

Şafîî der ki, besmele Fatiha'dan bir ayet-i kerimedir. Diğer surelerden ayet olup olmadığına dair görüşü ise farklı farklı nakledilmiştir. Bir seferinde: Her surenin bir ayetidir, derken bir diğer seferde, sadece Fatiha'dan bir ayet-i kerimedir, demiştir. Ancak ilim adamlarının Besmele'nin Kur'ân-ı Kerîm'de Neml suresindeki bir ayette yer aldığı görüş ayrılığı yoktur.<sup>619</sup>

5- Kurtubî, bu görüşler arasında doğru olan görüşün İmam Malik'in görüşü olduğunu, çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in ahad haberlerle sabit olmayacağını ifade etmektedir. İbn Arabî bu görüşü destekler nitelikte şu beyanda bulunmuştur: Bismelenin Kur'ân-ı Kerîm'den olmadığını anlamak için insanların onun hakkındaki ihtilafları yeterlidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm hakkında ihtilaf edilmez.<sup>620</sup>

Tenkid edilmeleri söz konusu olmayan sahih haberler de Besmele'nin Neml suresi dışında Fatiha veya bir başka sureden olsun bir ayet olmadığını ortaya koymaktadır.<sup>621</sup>

<sup>616</sup> İsra, 17/110.

<sup>617</sup> Neml, 27/30.

<sup>618</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 144.

<sup>619</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 144.

<sup>620</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 145.

<sup>621</sup> Bkz Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 145-150.

6- Ümmet, ilim kitaplarının ve risalelerin başlarında Besmele'nin yazılmasının caiz olduğu üzerinde ittifak etmiştir. Şiirde besmele çekilip çekilmemesi konusunda ise ulema ihtilaf etmiştir.<sup>622</sup>

7- Bismillah diyen kimseye “mübesmil” denir. Kişi “bismillah” dediği takdirde: Besmele getirdi, çekti” denilir. Mesela, bismillah sözünü çokça tekrarlayan bir kimseye fazlaca besmele çektin denilir.<sup>623</sup>

8- Kurtubî burada besmele çekilmesi gereken yerlerden bahsetmektedir. Şeriat; yemek, içmek, hayvan kesmek, cima', taharet, gemiye binmek vb. her türlü meşru fiilin başında besmele çekilmesini teşvik etmiştir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: “فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ” “Allah'ın ayetlerini tasdik ediyorsanız kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmış olan hayvanların etini yeyin.”<sup>624</sup> Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurmaktadır: “Kapını kapat, Allah Teâlâ'nın adını an, kandilini söndür ve Allah Teâlâ'nın adını an. Kabını ört ve Allah Teâlâ'nın adını an, su kabının ağzını düğümle ve Allah Teâlâ'nın adını an.”<sup>625</sup> Kurtubî bu konuya dair başka rivayetler de nakletmiştir.<sup>626</sup>

9- “بِسْمِ اللَّهِ” in anlamı “Allah ile” demektir. “Allah ile” buyruğunun anlamı ise, O'nun yaratması ve O'nun takdiri ile ulaşılan sonuçlar elde edilir, şeklindedir. Bazı ilim adamları da şöyle demiştir: “بِسْمِ اللَّهِ” in anlamı Allah'ın yardımı, tevfiği ve bereketi ile başlıyorum, demektir. Bununla Allah Teâlâ, kullarına kıraat ve buna benzer işlere başlamaları halinde kendi adını anmalarını öğretmektedir.<sup>627</sup>

10- Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna (v.209/824), “بِسْمِ اللَّهِ” daki “اسم” kelimesinin fazladan kullanıldığı görüşündedir. Ulema Lebid'in bu sözlerini “اسم” in müsemmanın kendisi olduğuna delil gösterirler.<sup>628</sup>

11- “اسم” in fazladan getirilmesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler vardır. Bu kelime Allah Teâlâ'nın zikrinin tazim ve tebcil edilmesi için fazladan konulmuştur. Ahfeş (v.177/793) de der ki: Bu kelimenin fazladan getirilmesi, yemin hükmünden uzaklaşıp Allah Teâlâ adı ile teberrük kasdının gerçekleştirilmesi içindir. Çünkü bu

<sup>622</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 150.

<sup>623</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 150-151.

<sup>624</sup> En'am, 6/118.

<sup>625</sup> Buhârî, *Sahîh*, “Eşribe”, Hadis no: 5623, IV, 19; Müslim, *Sahîh*, “Eşribe”, Hadis no: 97, III, 1595.

<sup>626</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 151-152.

<sup>627</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 152-153.

<sup>628</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 153.

sözün aslı “بِالله” şeklindedir. Bu ise “Allah adına” anlamında yemin şeklinde de anlaşılabilir.<sup>629</sup>

12- Bismelenin başına “ب” harfinin gelmesinin ne anlama geldiği hususunda da farklı görüşler vardır. Bu, emir anlamını ifade etmek için gelmişse: Allah adıyla başla, demek olur. Haber anlamını ifade etmek için gelmişse: Allah’ın adı ile başladım (başlıyorum) olur. Kurtubî bu konu hakkındaki diğer görüşleri de nakletmiştir.<sup>630</sup>

13- “Bismillah” elif’siz olarak yazılır. Çokça kullanıldığı için gerek lafızda gerek yazıda isme bitişik olarak gelen “ب” harfi yazıldığı için elifin yazılmasına gerek duyulmaz.<sup>631</sup>

14- “ب” harf-i cerrinin özellikle esreli “ب” şeklinde okunmuş sebebi ile ilgili olarak üç farklı görüş ileri sürülmüştür: Kendisinden sonra gelen ismin sonunu esreli okutmasına uygun düşmesi içindir, denilmiştir. İkinci görüşe göre “ب” harfi sadece isimlerin başına geldiğinden dolayı özellikle esreli okunur. Çünkü esre ancak isimlerde söz konusudur. Üçüncü görüş ise, bazan isim olabilen harfler ile “ب” yı birbirinden ayırt etmek içindir denilmiştir.<sup>632</sup>

15- “Besmele”deki “اسم” kelimesi: Bu kelimenin sonundan “و” harfi düşmüştür. Çünkü “سموت” kökü fiilinden gelmektedir. Bu kelimenin aslının ne şekilde olduğu ile ilgili olarak görüş ayrılığı vardır.<sup>633</sup>

16- Araplar, “اسم” kelimesine nisbet etmek istediklerinde “سموي” derler.<sup>634</sup>

17- “اسم” kelimesinin hangi kökten türediği konusunda iki farklı görüş vardır. Basralılar bu kelimenin yükseklik yücelik anlamına gelen “سمو” kökünden türediğini söylemişlerdir.

Kufeliler “اسم” kelimesinin, alamet anlamına gelen “سمة” den türediğini söylemişlerdir. Çünkü “اسم” ad olarak konulduğu şeyin alametini teşkil etmektedir.<sup>635</sup>

18- “اسم” kelimesinin yücelik ve üstünlükten türediğini söyleyenler: “Allah Teâlâ bütün mahlûkatın varlığından önce de onların var olmasından sonra da ve yok

<sup>629</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 153.

<sup>630</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 153-154.

<sup>631</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 154.

<sup>632</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 154.

<sup>633</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 154-155.

<sup>634</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 155.

<sup>635</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 156.

olacakları takdirde de bu üstün sıfatlara sahiptir. Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarında yaratıkların etkisi yoktur.” demişlerdir. Bu, Ehl-i Sünnet'in görüşüdür.

“اسم” kelimesinin alametten türediğini söyleyenler de: “Ezelden Allah Teâlâ, isimsiz ve sıfatsızdı. O mahlûkatı yaratınca onlar O'na birtakım isim ve sıfatlar izafe ettiler. Onları yok ettiği takdirde yine isimsiz ve sıfatsız kalır.” demişlerdir. Bu da Mu'tezile'nin görüşüdür. Bu ümmetin icma ile kabul ettiği görüşe muhalif bir görüştür.<sup>636</sup>

19- Hak ehli, ismin müsemmanın kendisi olduğu görüşündedir. Bir kimse: “Allah Teâlâ âlimdir” dediği takdirde onun bu sözü “âlim” olma niteliğine sahip zatına delalet eder. İsmi “âlim” olması bizzat müsemmanın kendisinin böyle olduğu anlamındadır. Bid'atçilerden sıfatların varlığını inkâr edenler, ismin müsemmadan başka olduğunu söylerler. Allah Teâlâ'nın sıfatlarını kabul edenler ise adlandırmaların delillerini de kabul eder. Onlara göre bu sıfatlar isimlerin kendileridir.<sup>637</sup>

20- “Allah” lafzı şanı Yüce Rabbimizin en büyük ve en kapsamlı adıdır. Hatta kimi ilim adamları şöyle demiştir: Bu, Allah Teâlâ'nın en büyük ismidir. O'ndan başka hiçbir kimseye bu isim verilmiş değildir. Bundan dolayı bu ismin ikili ve çoğulu yapılmaz.

Allah adı, bütün ilahî sıfatları kendisinde toplayan rububiyetin niteliklerine sahip kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan hak varlığın adıdır.

Bunun, ibadet edilmek hakkına sahip, anlamına geldiği söylenmiştir. Ezelden beri var olan ebediyen var olacak olan vacibu'l-vücut anlamında olduğu da söylenmiştir.<sup>638</sup>

21- Dil bilginleri Allah isminin türemiş olup olmama konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Allah isminin müştak olduğunu ilim adamlarının birçoğu kabul etmektedir. Ancak bunun türeme yolu ve asıl kökünün ne olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Sibeveyh (v.180/796), el-Halil'den bunun aslının “لا” şeklinde olduğunu söylediğini rivayet etmektedir. Hemzenin yerine elif ve lam getirilmiş ve “الله” olmuştur.

---

<sup>636</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 156.

<sup>637</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 156.

<sup>638</sup> Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 157.

Kisai ve Ferrâ: “Bismillah”, “el-ilahın adı ile” anlamına gelir demişlerdir. Hemzeyi hafifleterek birinci lamı ikinci lama idğam etmişler ve böylelikle bu ikisi şeddeli lam haline gelmiştir.

“Allah” lafzının şaşkınlık ifade eden : “وله” kökünden türediği de söylenmiştir. “وله” Aklın baştan gitmesi anlamındadır.

Diğer grup ise lafzatullahın zat-ı uluhiyyeti kastetmek üzere kullanılmış bir kelime olduğunu kabul etmektedirler.<sup>639</sup>

22- “الرحمن” isminin türemesi ile ilgili farklı görüşler vardır. Ulemanın bir kısmı bu ismin türemiş bir isim olmadığını söylemektedir. Çünkü Allah Teâlâ’ya has özel isimlerdendir. Diğer taraftan eğer bu kelime, rahmet’ten türemiş olsaydı, rahmet olunan ile birlikte de kullanılabilirdi ve böylelikle “Allah Teâlâ kullarına rahîmdir” denilebildiği gibi “Allah Teâlâ kullarına rahmandır” da denilebilirdi. Yine eğer bu isim “rahmet’ten türemiş olsaydı Allah Teâlâ’nın adı olarak bunu işittiklerinde Arapların tepki göstermemeleri gerekirdi. Çünkü o zaman Araplar, Rablerinin rahmet sahibi olduğunu kabul ediyorlardı.

Ulema “الرحمن” lafzının mübalağa ifade etmek üzere “rahmet” kökünden türemiş ve mebni bir kelime olduğunu kabul etmektedir. Manası ise, eşsiz olan rahmet sahibi demektir. İşte bundan dolayı “الرحيم” lafzının ikili ve çoğulu yapılırken “الرحمن” lafzının ikili ve çoğulu yapılmaz.<sup>640</sup>

23- “الرحمن”ın İbrance bir isim olduğu, bundan dolayı da bununla birlikte “الرحيم” isminin de zikredildiği iddia edilmiştir. Rahman ve Rahîmin bir arada zikredilmesi, te’kid için olabileceği de zikredilmiştir.<sup>641</sup>

24- Rahman ve Rahîm isimlerinin eş anlamlı olup olmama konusunda ilim adamları farklı görüşler belirtmişlerdir. “الرحمن” isim olarak özel, fiil olarak genel; “الرحيم” ise isim olarak genel, fiil olarak özeldir. Bu cumhurun görüşüdür. “الرحمن” bütün rahmet türleri hakkında kullanılan genel bir isim olup yalnız Allah Teâlâ hakkında kullanılır. “الرحيم” ise, müminler hakkında kullanılır. “الرحمن” genel olarak bütün nimetlerle bütün yaratıklarına merhamet edendir. “الرحيم” ise, onları hidayete iletmek, onlara lütuflarda bulunmak suretiyle müminlere merhametli olandır. “الرحمن” kendisinden istendiği

<sup>639</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 157-159.

<sup>640</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 159-160.

<sup>641</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 160-161.

zaman verendir. “الرحيم” ise kendisinden dilekte bulunulmadığı zaman kızıp gazaplanandır.<sup>642</sup>

25- İlim adamlarının çoğunluğu, “الرحمن”ın Allah Teâlâ’nın özel ismi olup başkasına verilmesinin caiz olmadığı kanaatindedir. İsrâ suresinde “De ki: “Dua ederken ister “Allah” ister “Rahman” diye hitab edin.”<sup>643</sup> buyrulmuştur. Burada görüldüğü gibi “الرحمن” adı başkasının ortaklığının söz konusu olmadığı diğer adı olan “Allah” lafzına denk ve eşit olarak zikredilmiştir. “الرحمن” ile ilgili olarak onun Allah Teâlâ’nın ism-i a’zamı olduğu da söylenmiştir.<sup>644</sup>

26- “الرحيم” yaratıklar için mutlak bir niteliktir. “الرحمن” isminde genel bir anlam bulunduğundan dolayı vahye uygun olarak “الرحيم” den önce zikredilmiştir. “الرحيم” in anlamı, sizin Allah Teâlâ’yı ve “الرحمن” ı bulmanız “الرحيم” ile dir. Çünkü “الرحيم”, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in niteliğidir.<sup>645</sup>

27- Ali b. Ebi Talib’den Allah Teâlâ’nın: “بِسْمِ اللَّهِ” “Allah’ın adı ile” lafzı ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: O, her türlü hastalığa karşı şifa ve her türlü derde karşı da bir yardımdır. “الرحمن” ise ona iman eden herkese yardımdır. Bu, kendisinden başkasına bu ismin verilemeyeceği zatın adıdır. “الرحيم” ise tevbe edene, iman edip salih amel işleyene merhametlidir demektir.

“ب”, Allah Teâlâ’nın göz kamaştırıcılığı, “س” yüceliği demektir. O’ndan yüce hiçbir şey yoktur. “م” onun mutlak malikiyetini ifade eder. O, herşeye kadir olandır. O’na hiçbir kimse karşı çıkamaz, mağlup edemez. Basmelenin her bir harfi, Allah Teâlâ’nın isimlerinden birisinin başlangıcıdır. “ب”, basîr adının, “س” semi’ adının, “م” melik adının, “ا” Allah Teâlâ adının, “ل” latîf adının, “ه” hâdî adının, “ر” râzık adının, “ح” halîm adının, “ن” nûr adının birinci harfidir. Bütün bunların anlamı ise, her şeyin başlangıcı esnasında Allah Teâlâ’ya dua etmektir.<sup>646</sup>

28- “الرحيم” lafzının “الحمد لله” ile bitişik okunması hususunda ihtilaf edilmiştir. Ümmü Seleme’den rivayet edildiğine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), “م” harfini sükûnlu okuyup vakf yapar ve maktu’ bir elif ile başlayarak: “الرحيم. الحمد” şeklinde

<sup>642</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 161-163.

<sup>643</sup> İsrâ, 17/110.

<sup>644</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 163.

<sup>645</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 164.

<sup>646</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 164-165.

okurdu. Kufelilerden bir grup bu şekilde okumuştur. Ancak çoğunluk ise: “الرحيم الحمد” şeklinde okumuşlardır.

el-Kisai, kimi Arapların, mim harfini üstünlü ve elifin vasledilmesi şeklinde “الرحيم الحمد” diye okuduğunu nakletmektedir. Bu, şöyle açıklanır: Mim harfi sükûnlü okunur, elif kat’ ile okunur. Sonra elifin harekesi mime aktarılarak elif hazfedilir. İbn Atiyye böyle bir kıraat olmadığını söylemiştir.<sup>647</sup>

### 3.2.1.16. Kurtubî Mukaddimesinin Genel Değerlendirmesi

Kurtubî’nin tefsirinin tam adı eserin mukaddimesinde belirtildiği üzere “*el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-Mübeyyin limâ Tedammenehû mine’s-Sünneti ve Âyi’l-Furkân*”dır. Kurtubî, eserinin mukaddimesine klasik dönemde yazılan her kitaptaki gibi Allah Teâlâ’ya hamd ile başlamış, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in Kur’ân’ı tefsir etmesinin üzerinde durmuştur. Kurtubî daha sonra tefsirinde uygulayacağı metodun mahiyeti hakkında bilgi vermektedir:

“Ömrüm boyunca Allah Teâlâ’nın kitabı ile meşgul olmayı ve bütün gücümü ona sarf etmeyi uygun gördüm. Bunu da tefsirdeki nükteleri içine alacak şekilde lügatleri, i’rabları, kıraatleri, kalbleri doğru yoldan sapan dalâlet ehlini reddetmeyi, bu zikrettiklerimin yanında ahkâmı, ayetlerin nüzûl sebeplerini, ayetler arasındaki manâyı toplayan ve birbirine zıt gibi görünen ayetler arasındaki müşkilleri açıklayan selef ve halef âlimlerinin görüşlerine şahadet eden hadisleri özlü bir şekilde yazmaya giriştim... Bu kitaptaki şartlarım: Sözleri söyleyenlerine, hadisleri de hadis mecmualarının müelliflerine dayandırmaktır... Müfessirlerin kıssalarından, tarihçilerin haberlerinden lüzumlu olanlar ve açıklama için mutlaka gerekli olanlar hariç olmak üzere yüz çevirdim. Bunun yerine “mesele” adını verdiğim ahkâm ayetlerinin açıklamalarını koydum. Bir, iki veya daha fazla hüküm ihtiva eden her ayete bazı meseleler ilâve ederek o meseleler içinde nüzul sebeplerini, tefsiri, garîb kelimeleri ve hükümleri açıkladım. Şayet ayet bir hüküm ihtiva etmiyorsa tefsir ve te’vilini vermekle yetindim.”<sup>648</sup>

Gerçekten Kurtubî mukaddimedede verdiği bu esaslara uymuş ve rivayet ağırlıklı, son derece faydalı bir tefsir ortaya koymuştur. Kurtubî tefsirinde rivayete ağırlık vermiş fakat dirayeti de ihmal etmemiştir. Sahabe ve tabiun söz ve görüşlerinden başlayarak

<sup>647</sup> Kurtubî, *el-Câmi*, I, 165.

<sup>648</sup> Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, I, 5-8.

kendi zamanına kadar yazılmış tefsirlerden genellikle kaynak belirterek alıntılar yapmış; ayetlerin tefsiri hakkında o zamana kadar söylenen ve yazılanları toplamıştır. Kurtubî, tefsir ettiği ayetin açıklaması ile ilgili hadis bulmuşsa nakletmiş, hadis bulamadığı takdirde sahabe, tabiun ve daha sonra gelen âlimlerin görüşlerine yer vermiş, bu görüşlerin farklı olması durumunda aralarında tercihler de yapmıştır.

Müellifin “*Sözleri söyleyenlerine, hadisleri de hadis kitaplarının müelliflerine dayandırmaktır.*” şeklinde açıkladığı metodu, bugün akademik çalışmalarda uygulanan kaynak gösterme metoduna çok benzemektedir. Tezimizde mukaddimesini incelediğimiz Kurtubî, mukaddimedede bu ifadesine uymuş sözleri söyleyenine isnad etmiştir.

Fıkıhta Maliki; itikadda Eş’arî mezhebine mensup olan Kurtubî, tefsirinde Maliki mezhebinin görüşlerini delillendirirken diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiş ama nezih bir surette tenkit etmiş ve reddetmiştir. İtikadî konuların delilleri olan ayetlerin tefsirinde ise Ehl-i Sünnet dışındaki bâtil mezheplerin görüşlerinin çürütülmesine özen göstermiştir.

Kurtubî mukaddimesinde, Ulûmu’l-Kur’ân ile ilgili bazı ilimleri işlemiştir. On dokuz başlık altında incelediği bu ilimler incelendiğinde, Kurtubî’nin önceki müfessirlere göre bazı farklı yaklaşımlara sahip olduğu görülecektir. Kurtubî, mukaddimesinde “Kur’ân tarihi” ve “Kur’ân ilimleri”ne ilave olarak en fazla yeri, daha önce neredeyse hiçbir âlimin değinmediği “Kur’ân tilavetinin fazileti ve adabı” gibi konulara ayırmaktadır. Bu durumu, Kurtubî’nin yaşadığı dönem itibariyle ilgili konulara yeterince yer verilmediği, dolayısıyla onun da buna dikkat çekmek istediği şeklinde yorumlamak mümkündür. Ancak diğer taraftan, Kurtubî’nin tefsirini yazdığı yer olan Mısır’ı göz önünde bulunduracak olursak, Mısır tarih boyunca Kur’ân tilavetiyle ön plana çıkan bir coğrafya olmuştur. Kurtubî yaşadığı bu coğrafyadan etkilenerek diğer âlimlerden farklı olarak bu konuları ele almış olabilir.

Kurtubî, mukaddimesindeki Kur’ân ilimlerini ele alırken, konuları kapsamlı bir şekilde ele almamış fakat konuları rivayetlerle zenginleştirmiştir. Başta Ebû Bekir el-Enbârî, İbn Atiyye, İbn Cerîr et-Taberî ve İbn Arabî olmak üzere birçok âlimden rivayetlerde bulunmuştur.



Kurtubî'nin mukaddimesinin dikkat çeken diğer bir özelliği ise verdiği rivayetlerin sıhhatiyle ilgili değerlendirmeler yapmasıdır. Bu müellifin kendisini hadis alanında da geliştirdiğini bizlere göstermektedir.

Kurtubî mukaddimesinde öncelikle bahsettiği konu hakkındaki rivayetleri nakletmiş, verdiği rivayetlerin sağlamlığını tartıştıktan sonra bazen kendi görüşünü de vermiştir. Kurtubî mukaddimesinde, konuyla ilgili fikhî hükümler mevcutsa bunları da zikretmiştir.

Kurtubî'nin mukaddimesinde işlediği ilk konu Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleridir. Müfessir burada Kur'ân'ın faziletine dair yaklaşık yirmi beş tane rivayet nakletmektedir. Kurtubî burada Kur'ân'ın kısa bir tanımını yaptıktan sonra, Kur'ân okumanın hükmünden, Kur'ân okuyanın kazanacağı sevaptan, terk edenin dıçar olacağı azaptan bahsetmektedir. Konu ile ilgili fikhî hükümlere de değinen Kurtubî, bu babta verdiği hadislerde Kur'ân'ın fazileti, Kur'ân okuyanın, öğrenenin ve Kur'ân ile amel edenin faziletini anlatmaktadır. Ayrıca Kurtubî burada ses ve nağmelerin kadîm olduğunu iddia edenlere cevap verir nitelikte, ses ve nağmelerin okuyanın ses ve nağmeleri olduğunu zikretmektedir.

Kurtubî daha sonra Kur'ân'ın tilavetine ve kıraatinin nasıl olması gerektiğine genişçe yer vermektedir. Kurtubî burada Kur'ân'ı yüksek sesle ve nağmeli okumanın caiz olup olmadığı meselesini tartışmış, bu konuda âlimlerin görüşlerini naklettikten sonra kendisinin görüşünü beyan etmiştir. Kurtubî burada, karşıt görüşte olanların delillerini de çürütmeye çalışmıştır.

Mukaddimenin üçüncü babında Kurtubî, Kur'ân ve ilim ehlinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili kriterlerden bahsetmiştir. Kur'ân ve ilim ehlinin belirlenen kriterlere riayet ettiği takdirde diğer insanlardan daha faziletli ve ecirlerinin daha büyük olacağına, eğer bu kriterlere riayet etmezler ve ilim ile ameli dünyevi menfaatler için yaparlarsa sonlarının hüsrana olacağına temas etmiştir.

Kurtubî bir sonraki babta Kur'ân öğrenen kimsenin; Kur'ân'daki emirleri tam anlamıyla yerine getiren, Kur'ân'ın yasaklarından kaçınan, Kur'ân'dan asla uzaklaşmayan ve ondan gafil kalmayan, gece-gündüz, namazda ve namaz dışında kendini Kur'ân'a veren, günahlardan korkan ve Allah Teâlâ'nın affını uman, ölüme yaklaştıkça ahlakça olgunlaşan vb kişiliğe sahip bir kimse olması gerektiğini ifade etmiştir. Kişi ancak bu vasıflara sahip olduğu takdirde Kur'ân'ı anlayabilir.

Kurtubî'nin "Kur'ân tilavetinin fazileti ve adabı" gibi konuları mukaddimesinin başında ve geniş bir şekilde ele alması Kur'ân tilavetine ve tilavet edenin adabına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Kur'ân tilavetinin adabı ve tilavet edenin adabı yanında, tilaveti sırf dünyevi menfaatler için yapanları ağır bir dille eleştirmesi, Kur'ân ilimleriyle meşgul olanlar üzerinde durması, onların riyadan sakınmaları, ilimlerini dünyevi menfaatlere çevirmemeleri gibi konuları işlemesi onun takva ve vera sahibi bir zat olduğunu ve ilim adamındaki ahlaki karaktere ne kadar çok önem verdiğini bizlere göstermektedir.

Beşinci babta Kurtubî, Kur'ân'ın tefsirini yapan müfessirin, irabu'l-Kur'ân'ı kesinlikle bilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra burada Kur'ân'ın irabını bilmenin faziletine ve yanlış hareke ile okumanın yerildiğine dair peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, sahabeden, tabînden ve ulemadan gelen rivayetleri nakletmiştir. Daha sonra Kur'ân tefsiri ve onun faziletine dair rivayetlere yer veren Kurtubî, okuyucunun tilaveti bitirdiğinde Kur'ân'ı kapaması, herhangi bir kitabı üzerine koymaması, her gün muhakkak mushafa nazar etmesi, mushafın temizlenmesi neticesinde oluşan atıkların yere atılmaması gibi Kur'ân ilimleriyle uğraşan kimselerin uyması gereken ölçüleri de mukaddimesinde kırk üç madde halinde ele almıştır.

Kurtubî, mukaddimenin ilerleyen sayfalarında re'y tefsirine, yani kişinin kendi görüşüne dayanarak tefsir yapmasının kıstaslarına işaret etmekte ve bu konuyu etraflıca açıklamaktadır. Kurtubî re'ye dayanarak tefsir yapmanın yasak olmadığını fakat bunu herkesin yapamayacağını, re'y ile tefsir yapacak kimsenin rivayet tefsirini göz ardı etmemesi gerektiğini, bir ayet hakkında tefsir rivayetleri bulunduğu halde bu ayet hakkında re'y ile tefsirin sakıncalı bir durum olduğunu ifade etmektedir.

Daha sonraki babta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân tefsirindeki yeri ve önemini de izah eden müellif, bu bölümün sonunda sahabe ve tabiun müfessirlerine yer vermektedir.

Kurtubî daha sonra yedi harf ve yedi kıraat meselelerinden bahsetmektedir. Yedi harf hakkında otuz beş ayrı görüş olduğunu ifade etmiş fakat kendisi bu görüşlerden beş tanesini mukaddimesinde ele almıştır. Diğer görüşler için okuyucuyu Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân el-Bustî'nin kitabına yönlendiren Kurtubî, bu görüşlerden sadece beş tanesini mukaddimesinde vermekle diğer görüşleri zikretmeye değer görmemiş olabilir.

Kurtubî yedi harf meselesinden sonra Kur'ân'ın yazılması, kitap haline getirilmesi, çoğaltılması ve Mushafa hareke ve nokta konulması gibi Kur'ân'ın kitaplaşma sürecine yer vermektedir. Hz. Ebubekir ve Hz. Osman zamanında yapılan Kur'ân'ın toplanması ve çoğaltılması çalışmalarına değinmiş, ayrıca Hulûliyye, Haşviye ve Rafizîler'in Kur'ân'ın toplanmasıyla ilgili sapkın görüşlerini delillerle çürütmüştür.

Daha sonraki babta Kurtubî, ayet ve surelerin tertibinden bahsetmiş ayetlerin tertibinin tevkifi olduğunu fakat surelerin tertibi konusunda ihtilaf olduğunu ifade etmiş ve bu ihtilafları ayrıntılı olarak işlemiştir.

Ayet, sure, kelime ve harf kavramlarının tanımlarına da yer veren Kurtubî, ayrıca bu kavramların ayrıntılı tahlilleri üzerinde durmuştur. Kurtubî Kur'ân'ın harf ve cüzlerinin sayısını, ayrıca üçe, dörde ve yediye bölündüğünde her bölümün Kur'ân'ın nerelerine geldiğini ifade etmiştir.

Kurtubî mukaddimesinde Kur'ân ilimleriyle ilgili eser telif eden çoğu âlimin bahsettiği İ'cazu'l-Kur'ân'dan da bahsetmiştir. Mucizenin şartları, mucizenin türleri ve Kur'ân'ın icaz yönleri hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Mu'tezile mezhebine mensup âlimlerden olan Nazzam, İ'cazu'l-Kur'ân hakkında aykırı görüşler ortaya koymuş, Kurtubî de Nazzam'ın görüşlerini tatmin edici açıklamalarla çürütmüştür.

Daha sonra Kurtubî, Kur'ân-ı Kerîm'in surelerinin faziletine dair uydurulmuş hadisleri ve bu hadisleri uyduranların ne amaçla uydurduklarını ortaya koymuştur.

Kurtubî, Kur'ân'a İftira atmanın Ve Hz. Osman'ın mushafına muhalefetin yanlış olduğunu belirtmiştir. Müellif, Hz. Osman'ın Mushafları çoğaltma işlemi sırasında, Kur'ân'dan bir şeylerin çıkarıldığı veya ilave yapıldığı şeklinde görüşler olduğunu, böyle bir düşüncenin yanlış ve iftira olduğunu belirtmiş, bu kimselerin görüşlerini zikreden müellif ardından da ayetlerle bu düşüncelerin yanlışlığını ispatlamıştır.

Son olarak Kurtubî, İstiâze ve Besmeleye dair açıklamalarda bulunarak mukaddimesini bitirmiştir.

### **3.2.2. İbn Cüzeyy Tefsirinin Mukaddimesinde Ulûmu'l Kur'ân**

#### **3.2.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü**

İbn Cüzeyy ilk olarak vahyin başlangıcı ve müddetiyle ilgili bilgilere yer vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kırk yaşında ilk vahiy Mekke'de gelmek suretiyle, hicrete kadar Mekke'de, hicretten sonra vefatına kadar

Medine’de olmak üzere yirmi senede inmiştir. Diğer bir görüşe göre ise yirmi üç senede inmiştir. Bu konudaki farklı görüşlerin sebebi peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in vefat ettiği yaş hakkındaki farklı görüşlerdir. Bir görüşe göre vefat ettiğinde altmış yaşında diğer görüşe göreyse altmış üç yaşındadır.<sup>649</sup>

İbn Cüzeyy, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e inen surelerin bazen tam bir sure halinde bazen de parça parça ayetler halinde indirildiğini, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in parça parça inen ayetleri, sure tamamlanana kadar birbirine eklediğini söyler<sup>650</sup>

İbn Cüzeyy’in belirttiğine göre Kur’ân’dan ilk inen ayetler Alak suresinin ilk beş ayetidir. Sonra Müddessir suresi daha sonra ise Müzzemmil suresi inmiştir. Zayıf bir görüşe göre ilk inen sure Müddessir suresidir. Bir diğer zayıf görüşe göre ise ilk inen sure Fatıha suresidir. Sahih olan görüş ise ilk görüştür. Çünkü bu konuda sahih bir hadis varid olmuştur. Hadisi şerifte vahyin başlangıcı olayı Hz. Aişe’den şu şekilde rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e bir gün Hira mağarasında bulunduğu sırada vahiy geldi. Melek ona geldi ve: Oku! dedi. O da: “Ben okuma bilmem” cevabını verdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “O zaman Melek beni alıp tâkatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine: Oku! dedi. Ben de O’na: Okuma bilmem, dedim. Yine beni alıp ikinci defa tâkatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine: Oku! dedi. Ben de: Okuma bilmem, dedim. Nihayet beni alıp üçüncü defa sıktı. Sonra beni bırakıp: “Rabbinin adıyla oku, İnsanı yapışkan bir hücreden yaratan. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretendir.<sup>651</sup>” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine vahyolunan bu ayetlerle korkudan yüreği titreyerek döndü ve Hatice (v. m.620)’nin yanına girerek: “Beni örtünüz, beni örtünüz!” dedi. Korkusu gidinceye kadar vücudunu sarıp örttüler.<sup>652</sup>” Cabir b. Abdullah zincirinden rivayet edilen hadise göre, peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Beni örtünüz, beni örtünüz!” dedi. Korkusu gidinceye kadar vücudunu sarıp örttüler, bundan sonra indirilen ayetler Müzzemmil suresinin ilk ayetleri oldu.<sup>653</sup>

<sup>649</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 6.

<sup>650</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 6.

<sup>651</sup> Alâk: 96/1-5.

<sup>652</sup> Buhârî, *Sahîh*, “İman”, Hadis no: 3-4, I, 14-15; Müslim, *Sahih*, “İman”, Hadis no: 252, I, 139-142.

<sup>653</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 6.

En son vahyolan sure Nasr suresidir. En son nazil olan ayetse Bakara suresindeki zina ayetidir. Bir diğer görüşe göre ise zina ayetinden önceki ayettir diyen İbn Cüzeyy zayıf olarak zikrettiği bu görüşlerden herhangi birini tercih ettiğini belirtmemiştir.<sup>654</sup>

### **3.2.2.2. Kur'ân'ı Kerîm'in Kitaplaşma Süreci**

#### **3.2.2.2.1. Kur'ân'ın Toplanması ve Çoğaltılması**

Kur'ân, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında toplanmış olmayıp parça parça sayfalarda ve insanların ezberinde saklanıyordu. Müseylemetü'l-Kezzâb'ın ordusuyla yapılan Yemame savaşında hafız olan bir grup sahabe şehit edilince Hz. Ömer, diğer kurrâ sahabilerin şehid edilmesinden korkarak Hz. Ebubekir'den Kur'ân'ı toplatmasını istedi. Hz. Ebubekir Kur'ân'ı sure tertibi olmaksızın toplattı. Bu Mushaf Hz. Ebubekir'in yanındaydı, Hz. Ebubekir vefat edince Hz. Ömer'e, Hz. Ömer vefat edince de Hz. Hafsa'ya verildi. İlerleyen zamanlarda sahabe arasında bu Mushaf hakkında görüş ayrılıkları başladı ve bu ayrılıklar fiili çatışmaya dönüştü. Bu mushafın Müslümanları görüş farklılığına götürdüğü anlaşılınca Huzeyfe b. Yemân (v.36/656)'ın önerisiyle Hz. Osman, hilafeti döneminde herkesin tertibinde ve dizilişinde ittifak ettiği bir mushafın toplanması için Zeyd b. Sabit'i görevlendirdi. Kur'ân'ın çoğaltılması işinde Zeyd b. Sabit ile birlikte Kureyşten üç kişi vardı, bunlar; Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm (v.36/656), Abdurrahman b. Haris b. Hişâm, Said b. Âs b. Ümeyye idi. Hz. Osman, bu heyete, bir konu hakkında ihtilafa düştüklerinde Kureyş lehçesini ve Hz. Hafsa'da bulunan mushafı esas almalarını söylemiştir. Kur'ân'ın toplanması, Hz. Osman'ın himayesinde ve katılımıyla yapılmıştır. Hz. Osman, Mushaf tamamlanınca bu mushafı çoğalttırıp değişik İslam ülkelerine göndermiş ve diğer Mushafın yakılmasını emretmiştir. "الحرق" kelimesinin "ح" harfinin noktalı veya noktasız olması meselesinden ihtilaf ortaya çıkmış Hz. Osman'ın mushafın yakılacağını mı yoksa yırtılacağını mı emrettiği konusunda ihtilaf edilmiştir.<sup>655</sup>

#### **3.2.2.2.2. Mushaf'ın Noktalanması**

Arap yazısı İslam'dan önce basit bir haldeydi. İslam'dan sonra bu yazı gelişmeye ve yayılmaya başladı. Medine'ye hicretin ardından yazı yaygınlaşmış olmakla birlikte

<sup>654</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 6.

<sup>655</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 6-7.

mükemmel hale gelmiş değildi. Bu dönemde noktasız ve harekesiz olan bu yazıyı ashab hatasız okuyabiliyordu. Ancak hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren Arap olmayanların İslam'a girmeleri ve bunların Arapça bilmemeleri sebebiyle, Kur'ân'ı yanlış okuma olaylarına sık sık rastlanır oldu.<sup>656</sup> Bu durumun önüne geçmek için Kur'ân'ın noktalanması ve harekelenmesi işini Abdülmelik b. Mervan'ın emriyle Haccâc b. Yusuf yapmıştır. Başka bir görüşe göre Kur'ân harflerinin noktalanması işini Yahya b. Ya'mer yapmıştır. Bir diğer görüşe göre ise Ebu'l-Esved ed-Düelî yapmıştır. İbn Cüzeyy'in belirttiğine göre bu iki görüş zayıf görüşlerdir.<sup>657</sup>

### 3.2.2.2.3. Kur'ân'ın Ta'sîri

Kur'ân'ı ta'sîr etmek, surenin her on ayetinin sonuna "aşr/on" kelimesinin kaydedilmesi demektir. Ta'sîr edilen ayetin sonuna "ع" harfi konulmuştur. Fakat bu işaretler Türkiye'de basılan Mushaflarda yer almamaktadır. Türkiyedeki Mushaflarda bir-iki sayfada bir durak üzerlerinde görülen "ع" harfleri ta'sîr değil rükû işaretidir.<sup>658</sup> İbn Cüzeyy bu konu hakkında tercihini belirtmeden iki görüş nakletmiştir: Bir rivayete göre Kur'ân'ın ta'sîrini Haccâc b. Yusuf yapmıştır. Bir diğer rivayete göre ise bu işin yapılmasını Abbasî halifesi Me'mun emretmiştir.<sup>659</sup>

### 3.2.2.3. Surelerin Tertibi

İslam âlimleri surelerin Kur'ân'daki tertibi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup İslam âlimi surelerin tertibinin içtihadî olduğunu zikretmişlerdir. Bu görüşü savunanlar Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsah ederken sureleri yeniden tertip ettirmesini ve Mushaf yazan sahabilerin farklı tertiplerle Mushaf yazmalarını delil olarak zikretmişlerdir.<sup>660</sup>

Surelerin tertibinin tevkîfî olduğunu kabul edenler ise Cebrailin vahiy getirdiği zaman Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e surelerin yerini öğrettiğini ve tertibin buna göre yapıldığını savunmaktadırlar.<sup>661</sup>

Bir diğer grup tertibin kısmen içtihadî kısmen tevkîfî olduğunu iddia ederek uzlaştırıcı bir yaklaşım içine girmişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre bir kısım surenin tertibi

<sup>656</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 93.

<sup>657</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 7.

<sup>658</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 111.

<sup>659</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 7.

<sup>660</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 79-80.

<sup>661</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 80-81.

bizzat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından yapılmış, bir kısmı da ümmete bırakılmıştır.<sup>662</sup>

İbn Cüzeyy, Hz. Osman'ın, Zeyd b. Sâbit'e yaptırdığı tertiple bugünkü tertibin aynı olduğunu, bu tertibi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yaptığını söyleyenler varsa da bu görüşün zayıf bir görüş olduğunu ileri sürmüştür.<sup>663</sup> İbn Cüzeyy'in bu sözlerinden, onun, Kur'ân'ın surelerinin tertibinin sahabenin icthadı ile olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

#### 3.2.2.4. Kur'ân'ın İsimleri

İbn Cüzeyy Kur'ân'ın isimlerinin dört tane olduğunu söylemektedir. Bunlar; Kur'ân, Furkan, Kitab ve Zikr'dir. Bu isimlerin yanında Azîm, Kerîm, Metîn, Azîz, Mecîd gibi kelimeler isim değil sıfattır. İbn Cüzeyy bu isimleri şöyle açıklar:

1- Kur'ân: "قرأ" kökünden türemiş olup "okunan şey" anlamına gelir.

2- Furkan: "Hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamında mastardır.

3- Kitab: "Yazılmış şey" anlamında mastardır.

4- Zikr: Kur'ân, içinde Allah Teâlâ'nın adı anıldığı için veya hatırlatmalar ve öğütler bulunduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.

Ayet ise alamet anlamındadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini doğrulayan bir alamet olduğu için, ayete Kur'ân'dan bir cümle ismi verilmiştir.<sup>664</sup>

Zerkeşî ise Kur'ân'ın elli beş ismi olduğunu zikretmektedir. Bu isimler şunlardır: Kitap, Kur'ân, Kelâm, Nur, Hidayet, Rahmet, Furkan, Şifa, Mev'iza, Zikr, Kerîm, Aliyy, Hikmet, Hakîm, Müheymin, Mübarek, Habl, Sırât, Kayyûm, Fasl, Nebe', Ahsen, Tenzîl, Ruh, Vahy, Mesânî, Arabî, Kavî, Besâir, Beyân, İlm, Hak, Hâdî, Aceb, Tezkira, Urve, Müteşâbih, Sıdk, Adl, İman, Emr, Büşrâ, Mecîd, Zebur, Mübîn, Beşîr, Azîz, Belağ, Kasas, Suhuf, Mükerrame, Merfûa, Mutahhera.<sup>665</sup>

#### 3.2.2.5. Mekkî ve Medenî Sureler

<sup>662</sup> Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 81

<sup>663</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 7.

<sup>664</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 7

<sup>665</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 273-276.

İbn Cüzeyy'in mukaddimesinde ele aldığı konulardan birisi de mekkî-medenî konusudur.

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yaklaşık yirmi üç yıl zarfında peyderpey nazil olmuştur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu zaman dilimi içerisinde hem Mekke'de hem de Medine'de bulunmuştur.

Kur'ân'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e farklı zaman ve mekânlarda indirilen ayet ve sureler farklı kriterlerden yola çıkılarak çeşitli şekillerde mekkî ve medenî olarak tasnif edilmiştir. Bu kriterler üç ana başlıkta toplanmıştır:

1- Mekan: Vahyin nazil olduğu mekan dikkate alınarak, Mekke'de inen ayetler mekkî; Medine'de inen ayetler de medenî kabul edilmiştir.

2- Hicret: Hicret esas alınarak Hicretten önce nazil olan ayet ve sureler mekkî; sonra nazil olan ayet ve sureler de medenî kabul edilmiştir.

3- Muhataplar: Muhatapları odak nokta kabul eden bu görüşe göre de Mekkelilere hitap eden ayetler mekkî; Medinelilere hitap eden ayetler de medenî olarak tasnif edilmiştir.<sup>666</sup>

Âlimler tarafından, daha geniş bir ihata kabiliyetine sahip olan ikinci görüş makul ve geçerli kabul edilmiştir.<sup>667</sup>

Mekkî sureler Mekke'de ve hicretten önce inen surelerdir. Medenî sureler ise Medine'de ve hicretten sonra inen surelerdir. İbn Cüzeyy sureleri iniş yerlerine göre üç kısma ayırmıştır:

1- Medine'de indiğine dair ittifak edilen surelerdir. Bunlar; Bakara, Ali İmran, Nisa, Maide, Enfal, Berae, Nur Ahzab, Kıtâl, Feth, Hucurat, Hadid, Mücadele, Haşr, Mumtehine, Saff, Cuma, Münafikun, Teğabun, Talak, Tahrim ve Nasr sureleridir.

2- Mekkî ve medenî olup olmadığı konusunda ihtilaf olan surelerdir. Bu sureler; Fatiha, Nahl, Ra'd, Hacc, İnsan, Mutaffifin, Kadir, Beyine, Zilzal, Maun, İhlas, Felak ve Nas sureleridir.

3- Mekki olduğu konusunda ittifak edilen surelerdir. Yukarıda sayılan surelerin dışındaki sureler mekki surelerdir.<sup>668</sup>

<sup>666</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 59-60

<sup>667</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 59.

<sup>668</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 7-8.



Sure mekkî olduğu halde içinde medenî ayetler olduğu gibi sure medenî iken içinde mekkî ayetler bulunabilir fakat bu durum fazla görülmez. Bunların çoğunda ihtilaf edilmiştir.<sup>669</sup>

İbn Cüzeyy ayrıca mekkî ve medenî surelerin içeriği hakkında da genel bilgiler vermiştir. Mekki surelerin çoğu inanç, müşrikleri red ve peygamber kıssaları konularını işler. Medenî sureler ise ahkâm ayetlerini, Yahudi ve Hıristiyanlara cevap, münafıkların durumlarını, bazı meseleler hakkındaki fetvaları ve peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gazvelerini işleyen surelerdir. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” lafzı mekki ve medeni surelerde, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” lafzı ise sadece Medeni surelerde varid olmuştur.<sup>670</sup> Bu, çoğu kez böyle olsa da genel bir hüküm değildir.<sup>671</sup>

### 3.2.2.6. Kur’ân-ı Kerîm’in İhtiva Ettiği İlimler

Kur’ân’ın maksadı, yaratılanları Allah Teâlâ’ya, ibadete ve dine girişe davettir. Bu maksat iki emirle meydana gelir. Bu maksatlar aynı zamanda Kur’ân’ın ihtiva ettiği manalardır. İbadet iki kısımdan meydana gelir: İnanç ve ameldir. Dine girmeye etken sebepler de ikiye ayrılır: Teşvik ve korkutma.

İbn Cüzeyy Kur’ân’ın manalarını yedi maddede ele almıştır. Bunlar: Rububiyet, Nübüvvet, Mead, Ahkam, Va’d, Vaid ve Kıssalardır.<sup>672</sup>

#### 3.2.2.6.1. Rububiyet

Rububiyet; Allah Teâlâ’nın varlığının ispatı ve onun varlığına mahlûkat ile delil getirmektir. Kur’ân’da Allah Teâlâ’nın varlığını ispat için birçok delil gönderilmiştir. Yerin ve göğün yaratılması, gece, gündüz, nebat ve hayvanlar... Bunlar yaratıcının varlığının ve tek olduğunun en büyük delili ve müşriklere verilecek en büyük cevaptır. Allah Teâlâ’nın Hayat, İlim, Semi’, Basar, İrade, Kudret vb. sıfatlarının zikredilmesi de Allah Teâlâ’nın varlığının en büyük delilleridir.<sup>673</sup>

#### 3.2.2.6.2. Nübüvvet

---

<sup>669</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 8.

<sup>670</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 8.

<sup>671</sup> Suyutî, *el-İtkân*, I, 47.

<sup>672</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 8.

<sup>673</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 8.

Nübüvvet, genelde tüm peygamberlerin, özelde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliklerini ispattır. Peygamberlere gönderilen kitaplar, Allah Teâlâ ile peygamberler arasında vahiy taşıyan melekler, peygamberlerin Kur'ân'da övülmesi ve mucizeleri onların peygamberliğinin en büyük delillerindedir.<sup>674</sup>

### **3.2.2.6.3. Mead**

Mead, yeniden dirilmeyi ispat, bunun delillerini ortaya koyma, meadı inkâr edenlere cevap verme, ahiret yurdundan, cennet, cehennem, hesap, mizan, amellerin yazıldığı sayfalar ve bunun gibi konulardan bahsedilen yerlerdir.<sup>675</sup>

### **3.2.2.6.4. Ahkâm**

Ahkâm, emir ve nehiyleri içine alır. Bunlar beş kısımdır: vacip, mendup, haram, mekruh ve mubah. İbadetlerde yapılaş tarzlarına göre üç kısma ayrılır. Beden ile yapılan ibadetler; namaz ve oruç gibi. Mal ile yapılan ibadetler; zekat gibi. Kalp ile yapılan ibadetler; ihlas, korku ve ümit gibi.<sup>676</sup>

### **3.2.2.6.5. Va'd**

Va'd, Dünyada ilahi yardım, cennetteki nimetler ve cennetin vasıfları gibi ahiret nimetleri konularını ele alır.<sup>677</sup>

### **3.2.2.6.6. Vaid**

Vaid, dünyada başa gelecek musibetler, ahiretteki ceza ile korkutma konularını ele alır. Cehennem ve azabı, kıyamet günü ve onun vasıfları gibi. Va'd ve Vaid birbiriyle bağlantılıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de korku ve ümit amacıyla bu konular birlikte zikredilmiştir.<sup>678</sup>

### **3.2.2.6.7. Kıssalar**

Kıssalar geçmiş peygamberlerden verilen haberleri ele alır. Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssaları gibi.<sup>679</sup>

---

<sup>674</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 8.

<sup>675</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 8.

<sup>676</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 8-9.

<sup>677</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 9.

<sup>678</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 9.

<sup>679</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 9.

Kur’ân’da peygamber kıssalarının tekrar edilmesinin üç hikmeti vardır. Bu hikmetler şunlardır:

1- Bir surede anlatılanların aynısı diğer bir surede anlatılmaz. Yani farklı surelerde aynı toplumun haberinin verilmesi farklı olaylara vurgu, farklı faydaları anlatmak içindir.

2- Peygamber kıssalarını zikretmedeki amaç itnab ve icaz yoluyla Kur’ân’ın fesahatini ortaya çıkarmaktır.

3-Bu kıssaların birçok maksadı vardır. Her bir anlatımda farklı maksatlar gözetilmiştir. Bu maksatlar şunlardır:

a. Geçmiş peygamberlerin başlarından geçenler zikredilerek açığa çıkan mucizeleriyle onların peygamberliğini ispat etmektir.

b. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in nübüvvetini ispat etmektir.

“مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ” “Hâlbuki bu vahiyden önce onları sen de, milletin de bilmezsiniz. Öyleyse onların red ve inkârlarına karşı sabret”<sup>680</sup> ayeti Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in nübüvvetine ispatır.

c. Allah Teâlâ’nın birliğini ispatır. “فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ” “Rabbinin azap emri gelince Allah’tan başka taptıkları tanrılar kendilerine hiçbir fayda vermedi.”<sup>681</sup> ayeti de Allah Teâlâ’nın birliğini ispat eden ayetlerden birisidir.

d. Allah Teâlâ’nın Kudretinden ve kâfirlerin düçar olduğu şiddetten ders almaktır.

e. Peygamberi yalanlayanların, onu eğlenceye almaları, daha önceki milletlerin peygamberleri eğlenceye almaları sonucu başlarına gelenler anlatılmak için kıssalar zikredilmiştir. “وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِكَ” “Senden önce nice peygamberler yalancı sayıldılar”<sup>682</sup> ayetinde peygamberle alay edenlere karşı Allah Teâlâ’nın peygambere yardımı vaat etmesi işlenmektedir.

f. Kendinden önceki inkâr edenlerin akıbetiyle onları korkutmadır.<sup>683</sup>

### 3.2.2.7. Kur’ân-ı Kerîm ile İlgili İlimler

<sup>680</sup> Hud 11/49.

<sup>681</sup> Hud 11/101.

<sup>682</sup> En’am 7/34.

<sup>683</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 9.

İbn Cüzeyy Kur'ân'la ilgili ilimleri on ikiye ayırmıştır. Bunlar: tefsir, kıraat, ahkâm, nesh, hadis, kıssalar, tasavvuf, kelim, fıkıh, lugat, nahiv ve beyandır.<sup>684</sup>

### 3.2.2.7.1. Tefsir

Tefsir kelimesi terim olarak: “Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir.” şeklinde tarif edilmiştir.”<sup>685</sup> Bir ilim olarak “İnsan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nisbetinde Allah Teâlâ'nın muradına delalet etmesi bakımından Kur'ân metninin içerdiği manaları ortaya koymak”<sup>686</sup> demektir.

Tefsirde asıl amaç tefsirin kendisidir. Diğer ilimler bu ilme yardımcı veya bu ilimle ilişkili veya bu ilmin alt dalları olan ilimlerdir. Tefsirin manası, Kur'ân'ı şerh etmek, anlamını açıklamak, muhtevasından bahsetmek, işaretlerine değinmektir.<sup>687</sup>

Üzerinde ittifak edilen ve ihtilaf edilen tefsirler vardır. Üzerinde ihtilaf edilen tefsirler üç kısımdır:

1- Manasında ittifak edilen fakat ibaresinde ihtilaf edilen tefsirler: Müelliflerin çoğu bunu ihtilaf olarak saymışlardır, gerçekte ihtilaf yoktur, çünkü manada ittifak vardır. İbn Cüzeyy ise bunu tek bir görüş olarak ele almış ve mütekaddimûn âlimlerinin de bu görüşte olduklarını ifade etmiştir.

2- Tek bir mana altına girebilecek misallerin çokluğu sebebiyle -farklı misaller verilmesi sebebiyle- ortaya çıkan ihtilaftır. Bir örnekle asıl murad ortaya koyulmaz, asıl murad örneklerin genel anlamın altında sınıflandırılmasıyla ortaya koyulur. Ulema bunu ihtilaf olarak zikretse de İbn Cüzeyy bunu ihtilaf kabul etmemiştir ve şöyle demiştir: “*Biz bunları mana olarak ihtiva edebilecek âmm bir ifade ile dile getirdik. Bazen kastedilen umumiliğe dikkat çekmekle birlikte misal verme nevinden o kavillerden bazılarında işaret ettiğimiz de olmuştur.*”<sup>688</sup>

3- Manasında ihtilaf edilen tefsirler: İbn Cüzeyy bunu ihtilaf olarak saymakta ve tefsirinde bu gibi kaviller arasında tercihte bulunduğunu belirtmektedir.

Tefsir ve tevil arasında üç fark vardır. Bu görüşler şöyledir:

1- İkisi de aynı anlamdadır.

2- Tefsir lafız, tevil mana içindir.

<sup>684</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 9.

<sup>685</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, V, 55.

<sup>686</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 471.

<sup>687</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 9-10.

<sup>688</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 10.

3- Tefsir şerh iken tevil, kelamı bir gerekçe dolayısıyla, zahir manasından başka bir manaya hamletmektir.<sup>689</sup>

### 3.2.2.7.2. Kıraat

Kıraat (قرأ) fiilinden masdar olup sözlükte okumak anlamına gelir.<sup>690</sup> Terim olarak ise: Herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i'rab bakımından meydana gelen değişiklik demektir.<sup>691</sup>

Kıraat, hadis rivayeti gibidir. Hadis rivayetindeki zabt gibi kıraat rivayetlerinde de zabt gerekir. Kıraatler iki kısımdır: Meşhur ve şâzz kıraatler. Meşhur kıraatler yedi kıraat ve onlara benzer olan kıraatlerdir. Yedi kıraate benzer kıraatlere örnek Ya'kûb ve İbn Muhaysin kıraatleridir. Geri kalanlar ise şâzz kıraatlerdir.

Müellif kitabında Nafi' kıraatini esas aldığı söylemiştir. Bununda iki sebebi vardır. Nafi' kıraati, Mağrip ve Endülüs ülkelerinde kullanıldığı için ve Medinelilerin kıraati olduğu için bu kıraati tercih etmiştir. İmam Malik, Nafi' kıraatini sünnet olarak görmüştür. Kendisi Maliki mezhebine mensup olduğu için bu kıraati temel almıştır. Gerekli gördükçe diğer kıraatlerden de mana, irab vb konularda faydalandığını dile getirmiştir.<sup>692</sup>

### 3.2.2.7.3. Kur'ân Ahkâmı

Kur'ân'ın ahkâmı emir ve nehiyeler ve fıkhi meselelerden meydana gelir. Bazı ulemaya göre ahkâm ayetleri beş yüz tanedir.<sup>693</sup>

### 3.2.2.7.4. Nesh

Nesh, ahkâmı ilgili bir konudur. Çünkü ahkâm, nesh mahallindedir. Haberler nesh edilmez. Kur'ân'da bulunan nâsihi ve mensuhu ve nesh edilemez olan muhkem ayetlerini mutlaka bilmek gerekir. Nesh konusunda en güzel te'lif Kadı Ebu Bekr İbn Arabî'ye aittir.<sup>694</sup>

### 3.2.2.7.5. Hadis

---

<sup>689</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 10

<sup>690</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, I, 169.

<sup>691</sup> Zürkânî, *Menâhil*, I, 412.

<sup>692</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 10.

<sup>693</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 10.

<sup>694</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 10-11.

Hadis rivayetine müfessirin ihtiyacı vardır. Kur'ân ayetlerinin birçoğu insanlarla ilgili olarak inmiştir. İniş sebepleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında vuku bulan olaylar, gazveler ve sorular gibi hususlar olabilir. Nüzul sebeplerini ve iniş zamanını bilmek gerekir. Çünkü nesh edilip edilmediğini bilmek için bu bilgilere ihtiyaç vardır. Önce inen sonra ineni nesh etmediği için önce ve sonra ineni bilmek gerekir. Bu bilgiler de peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve sahabeden varid olan hadislerde mevcut olduğundan bu ilme ihtiyaç vardır.<sup>695</sup>

### **3.2.2.7.6. Kıssalar**

Kıssalar Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimlerdenidir. Bundan dolayı kıssaların da tefsiri gerekir, ancak bu kıssalar hakkında zaruri olan ihtiyaç kadar tefsir yapmaktır. Bundan fazlasına ise ihtiyaç yoktur. Bazı müellifler eserlerinde sahih olan ve olmayan pek çok kıssayı kitaplarına almışlardır. Hatta bu müellifler kıssalardan, peygamberlerin makamlarına kusur getirebilecek veya kendisinden peygamberlerin tenzihini gerektiren hususlar gibi zikri caiz olmayan şeyleri de kaydetmişlerdir.<sup>696</sup>

Kur'ân'da üç çeşit kıssa vardır:

- 1- Peygamber Kıssaları: Bu tür kıssalarda Peygamberlerin daveti, mücadelesi, mucizeleri, kâfirlerin buna karşı olan tavrı ve kötü sonuçları anlatılır.
- 2- Peygamberliği kesin olmayan Hızır, Zülkarneyn ve Lokman gibi zatların kıssaları. Bu kıssalarda o zatların ilginç tavırları, icraatları ve öğütleri yer almaktadır.
- 3- Ashab-ı Kehf, Ashabı Uhdûd ve Ashabu'l Cenne gibi toplulukların kıssaları.<sup>697</sup>

### **3.2.2.7.7. Tasavvuf**

Tasavvuf da Kur'ân'la ilgili bir ilimdir. Kur'ân'da ilahi marifet, nefislerden razı olma, kalplerin temizlenmesi, güzel ahlakın elde edilmesi, kötü ahlaktan kaçınılması gibi konularda Kur'ân'da birçok bilgi varid olmuştur. Tasavvufçular da Kur'ân tefsiri yazmışlardır. Onlardan bazıları çok güzeldir. Hakiki murada bu kitaplarda ulaşılmıştır. Bazıları ise bâtinî manalara dalmış, Kur'ân'ı Arap dilinin gerektirmediği manalara

---

<sup>695</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 11.

<sup>696</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 11.

<sup>697</sup> Kattân, *Mebâhis*, s. 306

hamletmişlerdir. Ebu Abdurrahman es-Sülemî “*Hakâik*” adlı eserinde bunları toplamıştır.<sup>698</sup>

Müellif, tefsirine işarî ve sufi tefsirin en güzel örneklerini aldığını ifade etmiştir. Tasavvuftaki on iki makamı Kur’ân ayetleriyle münasebetlerini vererek açıklamıştır. Bu makamlar şunlardır:

- 1- Şükür: “وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ” “Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.”<sup>699</sup>
- 2- Hamd: “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adır.”<sup>700</sup>
- 3- Takva: “هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” “Müttakîlere rehberdir.”<sup>701</sup>
- 4- Zikir: “فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ” “Öyleyse siz Beni zikredin ki Ben de sizi anayım.”<sup>702</sup>
- 5- Sabır: “وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ” “Sen sabredenleri müjdele!”<sup>703</sup>
- 6- Tevhid: “وَالِلهِ كُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ” “Hepinizin İlahı tek ilahtır.”<sup>704</sup>
- 7- Muhabbetullah: “وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ” “Müminlerin Allah’a olan sevgileri ise her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir.”<sup>705</sup>
- 8- Tevekkül: “فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ” “Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et.”<sup>706</sup>
- 9- Murakabe: “إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا” “Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.”<sup>707</sup>
- 10- Havf ve Reca: “وَأَدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا” “Hem endişe, hem de ümit ile O’na yalvarın.”<sup>708</sup>
- 11- Tövbe: “وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا” “Ey müminler! Hepiniz toptan Allah’a tövbe ediniz ki felaha eresiniz.”
- 12- İhlâs: “وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ” “Halbuki onlara, şirkten uzak olarak yalnız Allah’a ibadet etmeleri emredilmiştir.”<sup>709 710</sup>

### 3.2.2.7.8. Usûlu’d-Dîn

<sup>698</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 11.

<sup>699</sup> Bakara, 2/152.

<sup>700</sup> Fatiha 1/2.

<sup>701</sup> Bakara, 2/2.

<sup>702</sup> Bakara, 2/152.

<sup>703</sup> Bakara 2/155.

<sup>704</sup> Bakara 2/163.

<sup>705</sup> Bakara 2/165.

<sup>706</sup> Ali İmrân 3/159.

<sup>707</sup> Nisa 4/1.

<sup>708</sup> Araf 7/56.

<sup>709</sup> Beyyine 98/5.

<sup>710</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 11-12.

Usûlu'd-Dîn, Kur'ân ile iki yönden ilgilidir. Birincisi Kur'ân'da inancın ispatı ve bunun delillerinden bahsedilmiştir ve kâfirlere cevap verilmiştir. Diğer ise Müslümanlardan çeşitli grupların Kur'ân'a bağlanıp her birinin kendi mezhebi için Kur'ân'dan delil getirmesi ve muhaliflerine cevap vermesi ve diğerinin Kur'ân'a muhalif davrandığını zannetmesidir. Kur'ân'ın tefsirini bilmek bu konuda insanı tahkike götürecektir.<sup>711</sup>

### **3.2.2.7.9. Usûlü'l-Fıkh**

Fıkh da Kur'ân tefsirinin parçalarındandır. Müfessirlerin çoğu bununla meşgul olmamışlardır. Kur'ân'ın manalarının anlaşılmasında ve yorumların tercih edilmesinde kişiye çok faydalı bir ilimdir. Müfessirin Usul-ül-Fıkh'ta bulunan; nas, zahir, amm, has, mücmel, mübeyyen, mutlak, mukayyed, fehva'l-hitab, lahnü'l-hitab, delilü'l-hitab, neshin şartları, tearuz vecihleri, ihtilaf sebepleri gibi usul ile ilgili ilimlere şiddetle ihtiyacı vardır.<sup>712</sup>

### **3.2.2.7.10. Lügat**

Kur'ân'da varid olan lafızları müfessirin ezberlemesi gerekir. Garip lafızlar tefsirin bir ilimidir. Müfessir bu konu hakkında insanların birçok sınıflandırma yaptığına işaret etmektedir. İbn Cüzeyy bu konu hakkında ayrı bir mukaddime açmış ve bu konuya ayrıntılı bir şekilde değinme ihtiyacı duyduğunu zikretmiştir.<sup>713</sup>

### **3.2.2.7.11. Nahiv**

Nahiv konusu müfessirin bilmesi gereken ilimlerdenidir. Çünkü Kur'ân Arap lisanıyla inmiştir. Bunun için bu lisanı bilmek gerekir. Nahiv iki kısımdır: birincisi avamil, ikincisi sarf ilmidir.<sup>714</sup>

### **3.2.2.7.12. Beyan İlmi**

Beyân ilmi; Teşbih, mecaz ve kinaye vs'den bahseden bir ilimdir.<sup>715</sup> Bu ilim Kur'ân'ın fesahatini ortaya çıkaran ilimdir.<sup>716</sup>

---

<sup>711</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 12.

<sup>712</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 12.

<sup>713</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 12.

<sup>714</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 12.

<sup>715</sup> Bolelli, Nusrettin, *Belâğat*, İFAV, İstanbul 1993, s. 85.

<sup>716</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 12.



### 3.2.2.8. Müfessirler Arasındaki İhtilaflar ve Tercih Sebepleri

#### 3.2.2.8.1. Müfessirler Arasındaki İhtilaflar

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde sahabe ve tabiinden itibaren pek çok ihtilaf olduğu sabittir. Selef arasında tefsir konusunda ihtilaf çok azdır. Onlar arasındaki ihtilaf tefsirden ziyade hükümlerden kaynaklanmaktadır. Bu ihtilaf bir tezat değil selefin düşünce çeşitliliğidir.<sup>717</sup> Müfessirler arasındaki ihtilaflar on iki sebebe dayanmaktadır. Bu sebepler şunlardır:

- 1- Kur'ân'da ihtilafa sebep olabilecek sebeplerin bulunması.
- 2- Bir konuda kıraatler ittifak etse bile irab vecihlerinde farklılık olması.
- 3- Kelimenin manasında lügatçilerin ihtilaf etmesi.
- 4- Lafzın bazen iki veya daha fazla manayı da ihtiva edebilmesi.
- 5- Umumilik ve hususilik ihtimalinin bulunması.
- 6- İtlak veya takyid ihtimalinin bulunması.
- 7- Hakikat veya mecaz olma ihtimalinin bulunması.
- 8- İzmar<sup>718</sup> veya istiklal ihtimalinin bulunması.
- 9- Kelimenin zaid olma ihtimali.
- 10- Kelimenin mevcut tertibe veya takdim ve tehire hamledilme ihtimalinin olması.
- 11- Hükümün mensuh veya muhkem olma ihtimalinin bulunması.
- 12- Tefsirde peygamberden ve seleften gelen rivayetlerde farklılığın bulunması.<sup>719</sup>

#### 3.2.2.8.2. Müfessirler Arasındaki Tercih Sebepleri

İbn Cüzeyy, müfessirin bir konudaki farklı tefsirler arasından tercih yaparken takip edeceği esasları on iki madde halinde ele almıştır. Bu sebepler şunlardır:

- 1- Kur'ân'ın bazı ayetleri diğerlerini tefsir eder. Kur'ân'da anlatılan bir konunun muradı Kur'ân'ın başka bir yerinde açıklanabilir. Müfessirin yapacağı şey, söylenmiş başka söz varsa onu bir kenara bırakıp tefsiri bu muradı anlatan ayetle yapmayı tercih etmektir.<sup>720</sup>

---

<sup>717</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 12.

<sup>718</sup> İzmar; kelimada, manada karışıklığa yol açılmaksızın, bir veya daha fazla kelimenin hazfedilmesidir.

<sup>719</sup> Bkz. İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 12.

<sup>720</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 12-13.

- 2- Ayetin hadisle tefsiri: Tefsirle ilgili peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den varid olan sahih bir rivayet mevcut olduğunda bu rivayet alınmalıdır.<sup>721</sup>
- 3- Görüşün cumhur veya müfessirlerin çoğunun görüşü olması. Çünkü bu görüşü benimseyenlerin çok olması onun tercih edilmesini gerektirir.<sup>722</sup>
- 4- Sahabe kavlinden dört halife ve İbn Abbas gibi uyulması gerekli olan kişilerin kavillerinden olması gerekir. Çünkü peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Abbas'a "Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret."<sup>723</sup> diye dua etmiştir.<sup>724</sup>
- 5- Kavlin sıhhatine lügat, irab, tasrif veya iştikak konularında Arap kelamının delalet etmesi gerekir.<sup>725</sup>
- 6- Kavlin sıhhatine kelamın siyakının şahit olması ve lafzın öncesinin veya sonrasının kavlin sıhhatine delalet etmesi gerekir.<sup>726</sup>
- 7- Kavlin zihne ilk gelen anlam olması. Çünkü bu onun zahirligine ve tercih edilirligine bir delildir.<sup>727</sup>
- 8- Hakikatin mecaz üzerine takdim edilmesi. Çünkü usulcüler nezdinde lafzı hakiki manaya hamletmek daha evladır. Bazen de manayı hakikatten mecaza taşımayı gerektirecek bir durum olabilir. Bu durumda mecaz tercih edilir. Ulema takdim gerektiren durumda hangisinin tercih edileceği konusunda ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife hakikati tercih eder. Çünkü aslolan budur. İmam Ebu Yusuf ise mecazı tercih etmiştir. Çünkü bu tercih edilebilir. Mecaz daha fasih ve daha üstündür.<sup>728</sup>
- 9- Umumiliğin hususilik üzerine takdim edilmesi. Tahsisi gerektiren bir durum olması hariç umumiliğin tercih edilmesi daha evladır.<sup>729</sup>
- 10- İtlakın takyid üzerine takdim edilmesi. Takyidi gerektiren bir durum olması hariç itlakın tercih edilmesi daha evladır.<sup>730</sup>

---

<sup>721</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>722</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>723</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 2397, 2879, 3022, 3032, 3102, IV, 225, V, 65, 154, 159-160, 215; Buhârî, *Sahih*, "Vudû", Hadis no: 143, I, 68; Müslim, *Sahih*, "Fedâilu's-sahâbe", Hadis no: 138, IV, 1967; İbn Mâce, *Sahih*, "Mukaddime", Hadis no: 166, s. 45.

<sup>724</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>725</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>726</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>727</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>728</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>729</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

<sup>730</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 13.

11- İstiklalin İzmarâ takdim edilmesi. İzmarî gerektiren bir durum olması hariç istiklalin tercih edilmesi daha evladır.<sup>731</sup>

12- Takdim ve tehiri gerektiren bir durum olması hariç kelâmın mevcut tertibine hamledilmesi daha evladır.<sup>732</sup>

### 3.2.2.9. Müfessirin Mertebeleri

İbn Cüzeyy, selefîn Kur'ân'ı tefsir etme konusunda iki gruba ayrıldığını zikretmektedir. Birinci grup Kur'ân'ı tefsir etmiş ve o konuda konuşmuştur, bunlar çoğunluktadır. İkinci grup ise bu konudaki uyarılar nedeniyle ihtiyatı tercih ederek Kur'ân'ın üzerine söz söylememişlerdir.

İbn Cüzeyy ulemanın da Kur'ân'ı tefsir etme konusunda iki farklı görüşe sahip olduklarını ifade etmiştir. Bu görüşler şöyledir:

Bazı âlimler, bu konuda yeterli bilgi birikimine sahip olan kimselerin, Kur'ân'ı tefsir etmelerinin caiz olduğu görüşündedirler. Bu fikri benimseyenler, “كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ” “Sana indirdiğimiz bu Kitap mübarektir; ayetlerini düşünsünler, akli olanlar da öğüt alsınlar”<sup>733</sup> ayetini görüşlerine delil olarak getirmişlerdir

Bazı âlimler dil bilgisi, fıkıh, nahiv, tarihi olaylar ve rivayetler hususunda bilgi sahibi olan bir âlim ve edebiyatçı bile olsa hiç kimsenin, Kur'ân'ın herhangi bir cüzünü tefsir etmesinin caiz olmayacağını söylemişlerdir. Böyle bir kişinin yapması gereken şey sadece, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, Kur'ân'ın nüzûlüne şahit olan sahabeden ya da ilimlerini sahabeden alan tâbiûndan nakledilen şeylerle yetinmesidir. Bu fikri benimseyenler görüşlerini desteklemek için Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilen bazı hadisleri delil getirmişlerdir: “Kur'ân'ı kendi görüşüne göre tefsir eden kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın!”<sup>734</sup> “Kur'ân'ı kendi görüşüne göre tefsir eden kimse, isabet etmiş olsa bile hata etmiştir.”<sup>735</sup>. Bu görüşü savunanların getirmiş oldukları delillerden bir tanesi de, Hz. Ebûbekir'e nisbet edilen “Şayet Allah

<sup>731</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 13.

<sup>732</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 13.

<sup>733</sup> Sâd 38/29.

<sup>734</sup> Ebû Dâvud, *Sünen*, “İlim”, Hadis no: 3652, IV, 43; Tirmizî, *el-Câmi'*, “Tefsiru'l-Kur'ân, Hadis no: 2951, V, 66.

<sup>735</sup> Tirmizî, *el-Câmi'*, “Tefsiru'l-Kur'ân, Hadis no: 2952, V, 66.

Teâlâ'nın kitabı hakkında kendi re'yime göre konuşacak olursam, hangi sema beni altında barındırır ve hangi arz beni üzerinde taşır!"<sup>736</sup> şeklindeki ifadedir.<sup>737</sup>

Tefsircilerin birçok tabakalara ayırdıklarını zikreden İbn Cüzeyy bu tabakaları şöyle sıralamıştır:

Birinci tabakada sahabe vardır. İbn Abbas bunların önde gelenlerindedir. Ali b. Ebi Talip, İbn Abbas'ın tefsirinden övgüyle bahsetmiştir. İbn Abbas kendisinde Ali b. Ebi Talib'e ait bir tefsir olduğunu ifade etmiştir. Ali b. Ebi Talip, İbn Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Ömer, Amr b. As sahabeden önde gelen müfessirlerdir. Sahabenin yaptığı tefsir övgüye layık, güzel tefsirdir.<sup>738</sup>

İkinci tabaka tâbiundur. Hasan Basri tabiun müfessirlerinin en önde gelenlerindedir. Said b. Cübeyr, Mücahid, Alkame, Katâde, Suddî, Dahhâk b. Müzahim, Ebu Salih, Ebu'l-Âliye (v.90/708) tâbiun müfessirlerinin önde gelenleridirler. Tabiinden sonra gelen bazı müellifler ise Kur'ân'ın tefsirini saptırmışlardır.<sup>739</sup>

Ali b. Ebi Talha, Buhâri (v.256/870) gibi adaletli kimseler Kur'ân tefsirini telif etmişlerdir. Sonra Muhammed b. Cerir et-Taberi müfessirlerin sözlerini ve güzel görüşlerini toplamıştır. Nakkaş, Sa'lebi, Maverdi (v.450/1058) gibi müfessirlerin sözleri gözden geçirilmelidir. Ebu Muhammed b. Kuteybe, Garib'ul-Kur'ân ve müşkil olanlar hakkında kitap yazmıştır. Nahivcilerden de bir grup ta Kur'ân'ın manaları hakkında eserler tasnif etmişlerdir. Bunlar, Zeccac, Ebu Ali Farisi (v.377/987), Ebu Ca'fer en-Nahas gibi nahivcilerdir. Endülüs ve Mağriblilere gelince garib'ul Kur'ân ve tefsir hakkında Kadı Münzir b. Said (v.355/966) kitap yazmıştır. Kıraat âlimlerinden, Mekkî b. Ebi Talib "*Kitabu'l Hidaye*" adında Kur'ân tefsirini içeren bir kitap yazmıştır. Mekkî b. Ebi Talib ayrıca garib'ul-Kur'ân, nâsih-mensuh, i'râbu'l-Kur'ân konularıyla ilgili eserler telif etmiştir. Mekkî b. Ebi Talib Ulûmu'l-Kur'ân, kıraat ve tefsir hakkında yaklaşık seksen kitap te'lif etmiştir. Ebu Amr ed-Dânî yüz yirmi eser telif etmiştir. Bunların az bir kısmı tefsirle alakalıdır. Ebu Abbas el-Mehdî (v.342/953) ise tertibi güzel "*el-Câmiu li Funûni Ulûmi'l-Kur'ân*" isimli kitabı telif etmiştir. İbn Atiyye ve İbni Arabî'nin eşsiz mükemmeliyette eserleri vardır. İbni Arabî'nin "*Envâru'l-fecr*" isimli kitabı tefsirle ilgili bütün görüşleri ve Kur'ân

<sup>736</sup> İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I. 5.

<sup>737</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 13.

<sup>738</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 13.

<sup>739</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 13-14.

ilimlerini kapsayan bir kitaptır. İbn Arabî, bu kitap kaybolunca “*Kanunu’t-Tevîl*” kitabını yazmış fakat tamamlayamamıştır. İbni Arabî çeşitli Ulumu’l-Kur’ân konularında faydalı eserler telif etmiştir. İbni Atiyye’nin tefsirine gelince bu alanda yazılanların en güzeli, en düzenlisi, kendinden önceki kitaplara muttali olmuş, özetlemiş, nakletmiş, ibaresi güzel, sünnete bağlı, görüşleri isabetlidir. Kur’ân ilmi Endülüs ve Mağribte üstad Ebu Cafer b. Zübeyr ile tamamlanmıştır. Zemahşeri’nin de tefsiri meşhur olmuştur. Kur’ân ayetlerini Mutezile mezhebinin görüşleriyle yorumlamıştır. Tasavvufi tefsirlerden meşhur olan ise Karnevi’nin muhtasarıdır. Râzî ise kitabında Zemahşeri’nin tefsirinin içerdiklerini almış, kalam ilmi ile ilgili kanunları kitabında zikretmiştir. Tertipli bir şekilde meseleleri incelemiş, bazı konuları incelikle ele almış ve hacmi geniş bir kitap telif etmiştir.<sup>740</sup>

### 3.2.2.10. Kur’ân-ı Kerîm’de Nâsîh ve Mensûh

Kur’ân-ı Kerîm’in tefsirini yapmak ve ondan amelî hükümler çıkarabilmek için bilinmesi gereken ilimlerden biri de neshdir<sup>741</sup>

“Nesh” kelimesi lügatte izale etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil ve nakletmek<sup>742, 743</sup> manalarına gelir. İstılahta ise, bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır; başka bir deyişle, şer’î bir hükmün başka bir şer’î delille kaldırılması veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nass ile değiştirmektir.<sup>744</sup>

İbn Cüzeyy de bu tanıma benzer bir tanım yapmıştır. İbn Cüzeyy’in tanımına göre nesh lügatte izale etmek ve nakletmek anlamlarına gelmekte, terim olarak ise şer’î bir hükmün nazil olduktan sonra kaldırılması demektir.<sup>745</sup>

Nesh, kitap ve sünnette olur. Bir ayetin hükmünü ortadan kaldıran ayete “nâsîh”; hükmü ortadan kaldırılan ayete de “mensûh” denilir. Haberlerde nesh olmaz.<sup>746</sup>

İbn Cüzeyy Kur’ân’da üç çeşit neshin varlığından bahseder:

---

<sup>740</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 14.

<sup>741</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122.

<sup>742</sup> Nahl, 16/101; Hac, 22/52; Câsiye, 45/28-29.

<sup>743</sup> İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, III, 61.

<sup>744</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122; Cürçânî, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, s. 240; İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, III, 61.

<sup>745</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 14-15.

<sup>746</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 123.

1- Lafzın ve mananın neshi: “Babalarınızdan yüz çevirmeyin, zira bu sizin hakkınızda nankörlük olur.” kavli gibi.

2- Mana nesh edilmeksizin sadece lafzın neshi: “Evli erkek ve kadın, eğer zina ederlerse, onlara Allah Teâlâ’dan bir ceza olarak recm uygulayın.” kavli gibi.

3- Lafız nesh edilmeksizin mananın neshi ki Kur’ân’da en çok vuku bulan nesh üçüncüsüdür. Bazı âlimlerin sayımına göre iki yüz on iki yerde mensuh ayet vardır. Ancak bu âlimler takyid, tahsis ve istisnayı da neshten saymışlardır, fakat bu hususlarla nesh arasında farklar bulunmaktadır.<sup>747</sup>

İbn Cüzeyy, inkârcılarla barış içinde olma, onları bağışlama, onlardan yüz çevirme ve yaptıkları eziyete sabretmekle ilgili ayetlerin, onlarla savaşmayı emreden ayetlerle neshedildiğini söylemekte, tefsirde bu ayetlerin geçtiği her yerde tekrar zikrine ihtiyaç duyulmasın diye bu ayetlerin listesini mukaddimesinin bu babında zikretmektedir.<sup>748</sup>

### **3.2.2.11. Kıraat**

İbn Cüzeyy kıraatleri senedleri açısından sahih ve şâzz olmak üzere iki kısma ayırmıştır.<sup>749</sup> Sahih olarak kabul edilenler meşhur, geriye kalanlar ise şâzz kıraatlerdir.<sup>750</sup>

#### **3.2.2.11.1. Sahih Kıraatler**

Bir kıraatin sahih olabilmesi için şu üç özelliği içinde barındırması gerekir:

1- Hz. Osman’a nisbet edilen Mushafların resmi hattına aykırı olmaması.

2- Arap dilinin gramerine uygun olması.

3- Sahih ve muttasıl bir senedle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e ulaşması.<sup>751</sup>

Bu şartları taşıyan kıraatleri inkâr caiz olmadığı gibi, bütün Müslümanların bu kıraatlere inanma ve onları kabul etme yükümlülüğü vardır.<sup>752</sup>

#### **3.2.2.11.1.1. Meşhur Kıraatler**

İbn Cüzeyy yedi kıraati meşhur olarak isimlendirmiş ve bu yedi kıraatin isimlerini mukaddimesinde zikretmiştir. Bu kıraatler; Nafi’ el-Medenî, İbn Kesir el-Mekkî, Ebû

<sup>747</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 15.

<sup>748</sup> Bkz. İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 15-16.

<sup>749</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 16.

<sup>750</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 16.

<sup>751</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 16.

<sup>752</sup> Zürcânî, *Menâhil*, I, 418.

Amr b. el-Alâ el-Basrî, İbn Âmir eş-Şâmî, Âsım, İbn Hamza ve Kisâî'nin kıraatleridir.<sup>753</sup>

Hicrî IV. asırda Ebubekr b. Mücahid bu yedi kıraati bir araya toplayarak “*Kitabu's-Seb'a*” adlı eserini meydana getirmiş ve bundan sonra halk onun bu tasnifine uygun bir yol izlemeye başlamıştır. Böylece bu yedi kıraatin sıhhati konusunda ümmetin icması meydana gelmiştir.<sup>754</sup>

### 3.2.2.11.1.2. Sıhhatiyle Şöhret Bulmuş Kıraatler

İbn Cüzeyy bu kategoride Ya'kub el-Hadramî, İbn Muhaysin (v.123/741) ve Ebu Yezid b. El-Ka'ka'nın kıraatlerini zikretmiştir.<sup>755</sup> Burada dikkat çeken husus İbn Cüzeyy'in, genel görüşün aksine, meşhur yedi kıraatin yanında sıhhatiyle şöhret bulmuş üç kıraatin içinde Halef b. Hişâm'ın yerine İbn Muhaysin'i zikretmesidir.

### 3.2.2.11.2. Şâzz Kıraatler

İbn Cüzeyy meşhur on kıraat imamına değindikten sonra bunların dışında kalan kıraatlerin lafzı fasih manası kuvvetli olsa bile şâzz kıraatler sayılacaklarını, bunların şâzz sayılmasının sebebini ise nakillerinin zayıf olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.<sup>756</sup>

### 3.2.2.12. Kur'ân-ı Kerîm'de Vakf

Vakf ve ibtida, ayetlerin manalarının sağlıklı bir şekilde korunabilmesi için önem arz eden bir bilgidir.<sup>757</sup> Başlanacak ve duracak yerlere riayet etmemenin en güzel edebi bir metni bile anlaşılmasız bir hale sokması görünen ve bilinen bir gerçektir. Kur'ân gibi eşine rastlanması mümkün olmayan icaz yönü kuvvetli bir kelimada vakf ve ibtidaya dikkat etmenin ne kadar önemli olduğu ortadadır.<sup>758</sup>

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre, tilavette vakf ve ibtida'ya riayet etme gereği vurgulanmış, riayet etmeyenler suçlanmıştır.<sup>759</sup>

<sup>753</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 16.

<sup>754</sup> Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, İFAV, İstanbul 1995, s. 280.

<sup>755</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 16.

<sup>756</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 16.

<sup>757</sup> Kattân, *Mebâhis*, s. 186.

<sup>758</sup> Temel, Nihat, *Kur'ân Kıraatında Vakf ve İbtida*, İFAV, İstanbul 2001, s. 46.

<sup>759</sup> Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 343.

Vakf kelimesi Kur'ân ilimleriyle ilgili bir kavramdır. Kıraat ilminin bu değerli dalı, kıraatin nasıl eda edileceğini belirten bir daldır.<sup>760</sup> Vakf dört çeşittir; Vakfın bu çeşitleri iraba ve manaya göre tesbit edilir.<sup>761</sup> Vakfın çeşitleri şöyledir:

- 1- Vakf-ı Tam.
- 2- Vakf-ı Hasen.
- 3- Vakf-ı Kabih.
- 4- Vakf-ı Kâfi.<sup>762</sup>

Vakfın çeşitleri irab ve manaya göre tesbit edilir. Mana yarıda kalacak bir vakf yapmak kötü bir vakftır. Ara yerlerde, irab tamamlanmadan keserek bırakmak caiz değildir. Bir kıssa varsa ilkinde durmak vakfı hasendir. Farklı iki kıssa varsa birincisinde durmak vakfı tamdır. Vakfın manada mı irabta mı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Vakfın racih-mercuh-batıl olması noktasında da ihtilaf mevcuttur.<sup>763</sup>

### **3.2.2.13. Kur'ân-ı Kerîm'de Fesahat, Belağat ve Beyan Edatları**

Fesahat lügatte; açıklama ve ortaya koyma mânasını ifâde eder. Fesahat ıstılahta ise; kelimedede, kelâmıda ve mütekellimde bulunan bir vasıftır.<sup>764</sup>

Fesahatin beş şartı vardır. Bu şartlar şunlardır:

- 1- Sonradan çıkan bir kelime olmayıp Arapça olması
- 2- Bedevilerin kullandıkları lafızlar olmayıp normalde kullanılan lafızlar olması
- 3- İbarenin anlamı ifade edebilecek şekilde olması
- 4- İbarenin kolay olup karmaşık olmaması
- 5- Gereksiz açıklama içermeyecek kadar uzun olmaması fesahatin şartlarıdır.<sup>765</sup>

Belagat; Lügatte, varmak ve ulaşmak manasına gelir. İstılahta ise; hem sözü, hem de mütekellimin vasfi olarak kullanılır.<sup>766</sup>

Belagat, sözü halin gerektirdiği şekilde söylemektir. Sözü, icaz, itnab, tehvil, ta'zim, tahkir, tasrih, kinaye, işaret vb. şeylerle söylemektir. Bunlarla nefis ve kalp etkilenir, işiteni manaya doğru götürür.<sup>767</sup>

---

<sup>760</sup> Suyutî, *el-İtkân*, I, 230.

<sup>761</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 17.

<sup>762</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 17.

<sup>763</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 17.

<sup>764</sup> Bolelli, *Belâğat*, s. 15

<sup>765</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 17.

<sup>766</sup> Bolelli, *Belâğat*, s. 20.

<sup>767</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 17.



Beyan ilmine bedi' sanatı da denir. Bedi sanatı ise bilgi ve elbiseyle süslenildiği gibi sözün süslenmesidir. Bu süsleme tarzlarının bir kısmı, mânâ ile ilgili güzelleştirmeler olup bunlara manevî güzelleştirici sanatlar denilir. Bir kısmı da lafızla ilgili süsleme sanatlarıdır. Bunlara da lafza ait süsleyici sanatlar denilir.<sup>768</sup> Kur'ân'da bu türden 22 çeşit buluruz. Bunlar şunlardır:

1- Mecaz: Herhangi bir sebepten dolayı sözlükteki manasından başka bir manada kullanılan ve kendi manasında kullanılmasına engel olacak bir karine bulunan lafızlardır. Dil ve usul âlimleri Kur'ân'da mecazın varlığı konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Kur'ân Arap diliyle inmiştir. Arapların fasih konuşanlarıysa mecazı kullanmışlardır. Kur'ân'da bununla ilgili birçok örnek mevcuttur.

2- Kinaye: Bir şeyi, onun yakın anlam ilişkisi olan bir şeyle net bir şekilde belirtmeden ifade etmektir.

3- İltifat: Sözü mütekellimden muhataba veya gaibe, muhatabdan mütekellim veya gaibe ve gaibden mütekellim veya muhataba döndürme sanatıdır.

4- Temdid: Bir şeyin, daha önce geçmiş genel lafzın kapsamında olmasına rağmen o şeyi yüceltmek, yermek veya aksi ihtimali ortadan kaldırmak için yeniden zikretmektir.

5- İ'tirad: Bir kelamı haber-haber veren, sıfat-mevsuf ve ma'tûf-ma'tûfun aleyh gibi birbirine bağlı olan iki şey arasına sokmaktır. Böyle yapmanın maksadı ise içerisine söz sokulan kelamı te'kid etmektir.

6- Tecnis: Arka arkaya gelen kelimelerde, manada farklılık olmakla beraber harf ve sîgada veya sadece harfte veya harflerin çoğunda veya lafızda olmaksızın sadece yazıda bir takım benzerliklerin bulunmasıdır.

7- Tıbak: Siyah-beyaz, hayat-ölüm ve gece-gündüz gibi birbirine zıt olan şeylerin bir arada zikredilmesidir.

8- Mukabele: İki veya daha fazla manayı bir araya getirmek, sonra bunlara mukabil başka şeyler getirmektir.

9- Müşakele: Aynı olayın farklı bağlamlarda farklı kelimelerle ifade edilmesidir.

10- Terdid: Kelamı ahirine döndürmektir. Yani; sözün başında yer alan bir lafzı, sözün sonunda tekrar zikretmektir.

---

<sup>768</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 17.

- 11- Luzum ve ma la yelzem: Reviyy harflerinden<sup>769</sup> önce bulunan harfi de dikkate almak demektir.
- 12- Kalbetmek: “دعد” kelimesinde olduğu gibi kelamın baştan ve sondan okunmaya başlanmasına elverişli olmasıdır veya kelamdaki kelimelerin yeri değiştirilip öncekinin sonra, sonrakinin önce söylenmesidir.
- 13- Taksim etmek: Zikredilen şeyin çeşitlerine veya parçalarına bölünmesidir.
- 14- Tetmim: Kelamın mustakil olarak herhangi bir ilave açıklamaya ihtiyaç duymamasına rağmen, kelama, açıklayıcı ve te’kid edici söz ilave etmektir.
- 15- Tekrar: Zamirle ifade edilmesi gerektiği halde bir kelimeyi zahir olarak zikretmektir. Bir kelimenin tekrarı ta’zim, tehvil, övme, yerme veya beyan için yapılır.
- 16- Tehekküm: : Kelamı muhatapla veya haberle alay etmek için ortaya koymaktır.
- 17- Leff ve neşr: Bir şeyi zikrederken iki veya daha çok şeyin bir araya getirilmesi, sonra da bunlarla alakalı şeylerin söylenmesidir. Bunu yapmanın yollarından biri söze alakalı şeylerle başlamak, diğeri asıl zikredilecek olan kelimelerle başlamaktır.
- 18- Cem’: İki veya daha fazla şeyi bir haber, bir sıfat vb. şeyler üzerine toplamaktır.
- 19- Tersî’: Kelamın sonundaki lafızların vezinlerinin, önceki kelamın sonundaki lafızlar ile aynı olması yahut bu lafızların vezinlerinin birbirine benzemesidir.
- 20- Teşci’: Ayetlerin sonundaki kelimelerin sonunun aynı reviiyy harflerinden olmasıdır.
- 21- İstidrad: Bir kelamdan diğere, ikisi arasında bir ilişki kurmak suretiyle geçmektir. Burada asıl maksat ikinci kelama vurgu yapmaktır.
- 22- Mübalağa: Kelimenin mübalağa ifade eden vezinlerle zikredilmesi şeklinde ya da haber vermede ve nitelirmede mübalağa etmek suretiyle olur.<sup>770</sup>

#### 3.2.2.14. Kur’ân-ı Kerîm’in İ’cazı

“İ’caz” kelimesi sözlükte “aciz bırakmak, acze düşürmek” manasına gelir.<sup>771</sup> “Terim olarak genellikle “Kur’ân’ın sahip bulunduğu edebi üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği” diye tanımlanır. Bu tanımda yer alan edebî üstünlük birinci derecede Arap diline vâkıf olan edipleri ilgilendirirken muhteva üstünlüğü bunlarla birlikte bütün akliselim ve ilim sahibi insanları

<sup>769</sup> Kafiyyenin sonundaki illetli olmayan harflerdir.

<sup>770</sup> Bkz. İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 17-19.

<sup>771</sup> İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, V, 369.

ilgilendirmekte ve böylece Kur'ân'ı evrensel ve ilâhi bir mesaj haline getirmektedir.”<sup>772</sup>

“Kur'ân, beşeriyetin, kendi surelerinden bir sureye benzer bir sure getiremeyeceğini on dört asırdan beri âleme ilan etmektedir. Bütün İslâm âlimleri de bu konuda hemfikirdirler.”<sup>773</sup>

İbn Cüzeyy, Kur'ân'ın Allah Teâlâ katından bir mucize olduğuna dair bir takım deliller bulunduğunu söyler. Bu deliller şunlardır:

- 1- Kur'ân'ın fesahatinin mahlûkatın kalamından üstün olması
- 2- Ayetlerin sonları ve kelimelerin son harflerindeki hayrete düşüren nazmı ve muhteşem üslubu
- 3- İndirildiği günden beri yaratılmışların benzerini getirmekten aciz olmaları
- 4- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in herhangi bir kitaptan okumadığı ve bilmediği halde eski ümmetler ve çağlar hakkında bilgi vermesi
- 5- Geleceğe dair gaybî haberler vermesi ve bu haberlerin gerçekleşmesi.
- 6- Kur'ân'da, Allah Teâlâ'nın tanıtılması, O'nun sıfatları ve isimlerine, O'nun hakkında caiz ve muhal olan hususlara yer verilmesi, insanların O'na kulluk etmeye ve tevhide çağrılmaları, kesin buhranların ve açık delillerin ortaya konması ve inkârcılara karşı yapılan reddiyeler. Bunlar beşerin kendiliğinden ulaşamayacağı şeylerdir. Bunlar ancak Yüce Yaratıcının vahyetmesiyle bilinebilir. Akıl sahibi hiç kimse, O'nu bu şekilde tanıyan, O'na bu derece ta'zimde bulunan ve O'nun kullarını dosdoğru yola çağırان bir kimsenin doğruluğu ve güvenilirliği hakkında şüphe etmez.
- 7- Getirdiği hükümlerin helal ve haramı açıklaması, insanı yönelttiği dünya ve ahiret maslahatları ve ahlaki güzellikler.
- 8- Geçen uzun zamana rağmen diğer kitapların aksine ziyade, noksan ve değişimden korunmuş olması.
- 9- Ezberlenmesinin kolaylaştırılması.
- 10- Kur'ân'ı çok okuyan ve dinleyenin sıkılmaması ve bıkkınlık hissetmemesi.<sup>774</sup>

### 3.2.2.15. Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri

<sup>772</sup> İbn Manzûr, *Lisanü'l Arab*, V, 369; Yavuz, Yusuf Şevki, “İ'cazü'l-Kur'ân”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 403.

<sup>773</sup> Çiçek, *Yirminci Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 171.

<sup>774</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 19.

Kur'ân'ın faziletleri hakkında daha önce açıklamalarda bulunmuştuk. Burada sadece İbn Cüzeyy'in bu konu hakkında verdiği bilgileri zikredeceğiz.

İbn Cüzeyy, mukaddimenin on ikinci babında Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri hakkında varid olmuş sağlam hadisleri zikredeceğini söylemiş ve bu hadislerin kaynaklarını nakletmemiştir: Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Kur'ân-ı öğreniniz. Muhakkak ki o, kıyamet günü ehline ne güzel şefaattir.<sup>775</sup>

Osmân b. Affân'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sizin en hayırlılarımız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir."<sup>776</sup>

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kur'ân'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır."<sup>777</sup>

Müslim, Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayetle şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kur'ân okuyan Mümin, ağaç kavunu gibidir. Kokusu da hoştur, tadı da hoştur. Kur'ân okumayan mümin ise hurmaya benzer. Tatlı olmakla birlikte kokusu yoktur. Kur'ân okuyan münafık ise kokusu hoş, tadı acı olan reyhana benzer. Kur'ân'ı okumayan münafık ise, Ebu Cehil karpuzuna benzer ki Kokusu yoktur, tadı acıdır."<sup>778</sup>

Ömer İbni Hattâb'dan rivayet edildiğine göre, Nebî (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ, Kur'ân'la bazı kavimleri yükseltir; bazılarını da alçaltır."<sup>779</sup>

Nevvâs İbni Sem'ân şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i: "Kıyamet gününde Kur'ân ve dünyadaki hayatlarını ona göre tanzim eden Kur'ân ehli kimseler mahşer yerine getirilirler. Bu sırada Kur'ân'ın önünde Bakara ve Âl-i İmrân

<sup>775</sup> Dârimî, *Sünen*, "Fedâilü'l-Kur'ân" Hadis no: 3354, II, 714.

<sup>776</sup> Buhârî, *Sahîh*, "Fedâilü'l-Kur'ân", Hadis no: 5027, III, 346-347; İbni Mâce, *Sünen* "Mukaddime", Hadis no: 211, 212, 213, s. 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, "Salât", Hadis no: 1452, II, 99-100; Tirmizî, *el-Câmi*, "Fedâilü'l-Kur'ân" Hadis no: 2907, V, 30.

<sup>777</sup> İbni Mâce, *Sünen*, "Edeb", Hadis no: 3779, s. 623; Ebû Dâvud, *Sünen*, "Salât", Hadis no: 1454, II, 100; Tirmizî, *el-Câmi*, "Fedâilü'l-Kur'ân" Hadis no: 2904, V, 28.

<sup>778</sup> Buhârî, *Sahîh*, "Et'ime", Hadis no: 5427, III, 441; Müslim, *Sahih*, "Salâtu'l-Müsâfirîn", Hadis no: 243, I, 549; İbni Mâce, *Sünen*, "Mukaddime", Hadis no: 214, s. 54; Ebû Dâvud, *Sünen*, "Edeb", Hadis no: 4829, V, 107; Tirmizî, *el-Câmi*, "Emsâl" Hadis no: 2865, IV, 546.

<sup>779</sup> Müslim, *Sahih*, "Salâtu'l-Müsâfirîn", Hadis no: 269, I, 559; İbni Mâce, *Sünen*, "Mukaddime", Hadis no: 218, s. 55.

sureleri vardır. Her ikisi de kendilerini okuyanları müdafaa için birbiriyle yarışılar” buyururken işittim.<sup>780</sup>

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve selem) şöyle buyurmuştur: “Evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz. Şüphesiz şeytan, içinde Bakara suresi okunan evden kaçır.”<sup>781</sup>

Ubeyy b. Kâ’b’dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve selem): “Ey Ebu’l-Münzir! Allah Teâlâ’nın kitabından ezberinde bulunan ayetlerden hangisinin daha büyük olduğunu biliyor musun?” diye sordu. Ben: “اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ”<sup>782</sup>, dedim. Bu cevabım üzerine elini göğsüme vurdu ve: “İlim sana mübarek olsun, ey Ebu’l-Münzir” buyurdu.<sup>783</sup>

Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve selem) “قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ”<sup>784</sup> suresi hakkında şöyle buyurdu: “Canımı gücü ve kuvvetiyle elinde tutan Allah Teâlâ’ya yemin ederim ki, bu sure Kur’ân’ın üçte birine denktir.”<sup>785</sup>

Ukbe b. Âmir (v.58/677)’den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Bu gece indirilen ayetleri görmedin mi? Onların benzerleri asla görülmemiştir: Bu ayetler “قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْقَلْق”<sup>786</sup> “قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ”<sup>787</sup> ayetleridir.”<sup>788</sup>

Ebü’d-Derdâ’dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve selem) şöyle buyurdu: “Kehf suresi’nin başından on ayet ezberleyen kimse Deccâl’den korunmuş olur.”<sup>789</sup>

### 3.2.2.16. Garîbu’l-Kur’ân

Kur’ân ilimlerinin en önemli dallarından biri de garîbu’l-Kur’ân’dır. İnsanların dili kullanma seviyeleri farklı olduğundan herkes kendi dilinin bütün kelimelerini elbette

<sup>780</sup> Müslim, *Sahih*, “Salâtu’l-Müsâfirîn”, Hadis no: 253, I, 554; Tirmizî, *el-Câmi*, “Fedâilu’l-Kur’ân” Hadis no: 2883, V, 11-12.

<sup>781</sup> Müslim, *Sahih*, “Salâtu’l-Müsâfirîn”, Hadis no: 212, I, 539; Tirmizî, *el-Câmi*, “Fedâilu’l-Kur’ân” Hadis no: 2877, V, 7.

<sup>782</sup> Bakara 2/255.

<sup>783</sup> Müslim, *Sahih*, “Salâtu’l-Müsâfirîn”, Hadis no: 258, I, 556.

<sup>784</sup> İhlas 112/1.

<sup>785</sup> Buhârî, *Sahih*, “Fedâilu’l-Kur’ân”, Hadis no: 5013, III, 343; Tirmizî, *el-Câmi*, “Fedâilu’l-Kur’ân” Hadis no: 2896, V, 20-21

<sup>786</sup> Felak 113/1.

<sup>787</sup> Nas 114/1.

<sup>788</sup> Müslim, *Sahih*, “Salâtu’l-Müsâfirîn”, Hadis no: 264, I, 558; Tirmizî, *el-Câmi*, “Fedâilu’l-Kur’ân” Hadis no: 2906, V, 26.

<sup>789</sup> Müslim, *Sahih*, “Salâtu’l-Müsâfirîn”, Hadis no: 257, I, 555; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Melâhim”, Hadis no: 4323, IV, 323; Tirmizî, *el-Câmi*, “Fedâilu’l-Kur’ân” Hadis no: 2886, V, 13.

bilemez. Dolayısıyla Kur'ân'da geçen bütün kelimeleri de tüm Arapların bildiği elbette söylenemez. İşte bir kısım insanlar tarafından bilinemeyip açıklamaya ihtiyaç olan kelimeleri izaha yönelik çalışmalar garibu'l-Kur'ân adı altında yürütülmektedir.

Kur'ân ilimlerinin önemli bir dalı olan garibu'l-Kur'ân'ı şöyle tarif edebiliriz: “Kur'ân-ı Kerîm'deki kapalı lafızları açıklayan ve mânâlarını izah eden bir ilimdir.”<sup>790</sup>

İbn Cüzeyy, ikinci mukaddimede, “Garibu'l-Kur'ân” diyebileceğimiz bir çalışma yaparak Kur'ân'da çokça karşılaşılan veya iki ve daha fazla yerde geçen isim, fiil ve harflerin alfabetik tasnifle Kur'ân'daki değişik manalarını kaydetmiştir. Bu mukaddimede şu üç maksat güdülmüştür.

- 1- Kur'ân'da dağınık bir şekilde yer alan kelimelerin manalarını bir araya getirerek, onların iyi ezberlenmesini kolaylaştırmak.
- 2- Bu kısmın, bazı Kur'ân'la alakalı eserlerde olduğu gibi, tefsirin manalarını toplayan bir usul kitabı olmasını sağlamak.
- 3- Kur'ân'daki değişik yerlerde yapılacak tekrarlarla tefsiri uzatmamak için, ilgili kelimeleri burada zikrederek tefsiri kısa tutmak.

İbn Cüzeyy'in bu mukaddimede garip kelimelerin anlamlarını zikrettiğini görmekteyiz. Biz de burada bu kelimelerden bazılarını zikretmekle yetineceğiz.

- 1- “آية” kelimesi: İki anlamı vardır. Birincisi alâmet ve burhan ikincisi Kur'ân'dan bir ayet.<sup>791</sup> İbn Cüzeyy burada olduğu gibi bazı kelimelerde, kelimenin kaç manası olduğuna temas etmiştir.
- 2- “أتى” kelimesi: hemze kasredilmiştir. “Geldi” anlamına gelir. Muzarisi “يأتي”, masdarı “أتيان”, ism-i fâili “آت” ism-i mefûlü “مأتي” şeklinde gelir.<sup>792</sup> Görüldüğü gibi İbn Cüzeyy gerekli gördüğünde fiillerin, mazi, muzari, masdar, ism-i fail ve ism-i mefûllerini zikretmiştir.
- 3- “إيماناً” kelimesi: Doğrulamak demektir. İman lugatte mutlak olarak tasdik etmek demektir. Şer'î manası ise Allah Teâlâ'yı, meleklerini, kitaplarını peygamberlerini ve ahiret gününü tasdik etmektir. Mümin, Allah Teâlâ'ya iman edendir. Yani Allah Teâlâ'yı tasdik edendir.<sup>793</sup> Görüldüğü gibi İbn Cüzeyy bazı kelimelerin lugavî ve şer'î manalarını vermiştir.

<sup>790</sup> Çiçek, *Yirminci Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 195.

<sup>791</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 21; Elmalı, *İbn Cüzey*, s. 17.

<sup>792</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 21; Elmalı, *İbn Cüzey*, s. 17.

<sup>793</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 21-22.

- 4- “ام” kelimesi: İki anlamı vardır. Anne ve asıl anlamlarına gelir. Şehirlerin anası Mekke örneğinde olduğu gibi.<sup>794</sup> İbn Cüzeyy bazı kelimelerin anlamlarını örnekler vererek te’kid etmiştir. “أم القرى مكة” örneğinde olduğu gibi.
- 5- “أخرى” kelimesi: Müennesi “آخر وآخر”dır.<sup>795</sup> Müellif bazı kelimelerde kelimenin müzekker ve müennesini vermiştir.
- 6- “إياب” kelimesi: Dönüş demektir. “ماب” bu kelimedden türemiş olup dönüş yeri demektir. “ورجل اواب” dediğimizde Allah Teâlâ’ya çok dönüş yapan, O’nu çok tesbih eden adam demiş oluruz. “يا جبال أوبي” “Ey dağlar! Allah’ı tesbih edin.” Ayeti de bu kelimenin anlamına örnektir.<sup>796</sup> İbn Cüzeyy bazı kelimelerde kelimenin kullanılışıyla ilgili Kur’ân’dan örnekler vermiştir.
- 7- “إياب” kelimesi: “مآب” Yukarıda görüldüğü gibi müellif bazı kelimelerde kelime ile ilgili kalıpları zikretmiştir.<sup>797</sup>
- 8- “إن” kelimesi: Elif esre, nun sakin olduğu zaman dört anlama gelir: şartiyye, nafiye, zaide, muhaffefe.<sup>798</sup>
- 9- “أي” kelimesi: Şeddeli olduğu zaman yedi anlama gelir: şartiyye, istifhamiyye, mevsule, münadi, sıfat, zarfa izafe edildiğinde zarfıyye, masdara izafe edildiğinde masdariyye.<sup>799</sup>
- 10- “إلي” kelimesi: Gayenin sona ermesi anlamına gelir. Zayıf bir görüşe göre hemzeyle beraber istifham, takrir, tevbih, tesviye, mütekellim, emeliyye, bina için zaide anlamlarına gelir.<sup>800</sup> İbn Cüzeyy bazen kelimenin anlamına dair söylenen zayıf görüşleri de nakletmiştir.
- 11- “بسط” kelimesi: “Allah Teâlâ’nın imkânları bol ve geniş yaysaydı” ayeti bu kelimenin anlamı için örnek verilebilir. “القابض, الباسط” Daraltan ve Genişleten Allah Teâlâ’nın isimlerindedir.<sup>801</sup> Müellif, Allah Teâlâ’nın isimlerine de işaret etmiştir.
- 12- “بدأ” kelimesi: Hemzeli olup başlamak anlamına gelir. “بدأ الخلق وأبدأه” Yaratmaya başladı, denilir. Bu iki kullanım şekli de Kur’ân’da mevcuttur. Müellif bazen kelimenin benzer kullanımına temas etmiştir. “بدأ, أبدأ” de olduğu gibi.<sup>802</sup>

<sup>794</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 22.

<sup>795</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 22.

<sup>796</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 22.

<sup>797</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 22; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>798</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 23.

<sup>799</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 23.

<sup>800</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 23.

<sup>801</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 23; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

- 13- “تقوى” kelimesi: Mastardır. “وقاية” den türemiştir. “ت”, “و” dan bedeldir. Manası korkmak ve Allah Teâlâ’ya itaate devam etmek ve yasakladıklarını terk etmek anlamlarına gelir. Bu kelime bütün hayırları içinde barındırır.<sup>803</sup> İbn Cüzeyy bazı kelimelerin iştikaklarına işaret etmiştir.
- 14- “ثمود” kelimesi: Eski Arap kabilelerindendir.<sup>804</sup> İbn Cüzeyy kelimenin toplum bildiren bir kelime olduğuna işaret etmiştir.
- 15- “جنة” kelimesi: “ج” harfi üstün olduğunda bahçe, esre olduğunda delilik, çılgınlık, ötre olduğunda kalkan anlamına gelir...<sup>805</sup> İbn Cüzeyy hareke değişikliğiyle meydana gelen mana değişikliklerine değinmiştir.
- 16- “حطة” kelimesi: Günahlarımızı affet demektir. Kelimenin İbranice olduğu zikredilmiştir. Tefsiri, Allah Teâlâ’dan başka ilah yok demektir.<sup>806</sup> İbn Cüzeyy kelimenin başka bir dilden gelmiş olma ihtimali üzerinde durmuştur.
- 17- “حسيب” kelimesi: Allah Teâlâ’nın isimlerinden biridir. Dört farklı görüş mevcuttur: Kâfi, Âlim, Kâdir ve Muhâsib anlamlarına geldiğine dair farklı görüşler mevcuttur.<sup>807</sup> İbn Cüzeyy kelimenin anlamı hakkındaki farklı görüşleri nakletmiştir.
- 18- “إحسان” kelimesi: Üç anlamı vardır: Birincisi iyilik yapmak, ikincisi insanlara nimet vermek, üçüncüsü ise Allah Teâlâ’nın kullarını görmesi demektir. Peygamber (sallâllahu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde “İhsan, Allah Teâlâ ’yı görüyormuş gibi ibadet etmendir.”<sup>808</sup> buyurmuşlardır.<sup>809</sup> İbn Cüzeyy bazen kelimenin anlamı için hadislerden örnekler vermiştir.
- 19- “خير” kelimesi: Şerrin zıttıdır. Dört anlamı vardır: Salih amel, mal, iyilik, iki şey arasında daha faziletli olan anlamlarına gelir.<sup>810</sup> Müellif kelimenin anlamının daha iyi anlaşılabilmesi için kelimenin zıt anlamını vermiştir.
- 20- “روح” kelimesi: Dört manası vardır. Diri olanların nefisleri anlamında kullanılmıştır. “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ” “Sana ruh hakkında soruyorlar.”<sup>811</sup> Ayetindeki ruh kelimesi bu manaya gelir. Vahy anlamında kullanılmıştır. “يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ” “Allah

<sup>802</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 23; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>803</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 24; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>804</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 24; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>805</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 24.

<sup>806</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 25; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>807</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 25; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>808</sup> Buhârî, *Sahîh*, “İman” Hadis no: 50, I, 33; Tirmizî, *el-Câmi*, “İman”, Hadis no: 2610, IV, 355

<sup>809</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 25-26; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>810</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 26.

<sup>811</sup> İsra 17/85.



melekleri, Kendi tarafından bir vahiy ile kullarından dilediği kimselere gönderir.”<sup>812</sup> Ayetindeki ruh kelimesi vahy anlamında kullanılmıştır. Cebrail anlamında kullanılmıştır. “نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ” “Onu Rûhu’l-emin indirmiştir.”<sup>813</sup> Ayetindeki ruh kelimesi Cebrail anlamında kullanılmıştır. Büyük melek anlamında kullanılmıştır. “تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ” “O gece Rab’lerinin izniyle ruh ve melekler iner.”<sup>814</sup> Ayetindeki ruh kelimesi büyük melekler anlamında kullanılmıştır.<sup>815</sup> Müellif burada da görüldüğü gibi bazı kelimelerin taşıdığı farklı manalara Kur’ân’dan örneklerle temas etmiştir.

21- “زعم” kelimesi: İddia etti anlamına gelir. Bundan başka bir anlama gelmez. İbn Abbas şöyle demiştir: “زعم”, yalan söylemek anlamına gelir.<sup>816</sup> İbn Cüzeyy kelimenin anlamı hakkında sahabeden nakilde bulunmuştur.

22- “العالمين” kelimesi: “عالم”ın çoğuludur. Mütakellimine göre Allah Teâlâ dışındaki her şeye denir. Zayıf bir görüşe göre insanlar cinler ve meleklerle denir. “العالمين” Akıllı olan her şeyi içine alır. Diğer bir görüşe göre “أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ” “Neden siz bütün insanlardan sadece erkeklere şehvetle varıyorsunuz?”<sup>817</sup> ayetinden de anlaşılacağı üzere özellikle insanlar kastedilmiştir.<sup>818</sup> Müellif kelimelerin anlamlarını verirken mütakelliminin görüşlerine de yer vermiştir.

23- “كأين” kelimesi: “Kaç” anlamına gelir. Sîbeveyh’e göre teşbihte “ك” harfi “أى” in önüne gelir.<sup>819</sup> İbn Cüzeyy kelimeyle ilgili olarak dilcilerin görüşlerini vermiştir.

24- “وليد” kelimesi: Küçük çocuk demektir. Çoğulu “ولدان” şeklinde gelir.<sup>820</sup>

25- “ينبوع” kelimesi: Su kaynağı anlamına gelir. Çoğulu “ينابيع” şeklinde gelir. Müellif bazen kelimelerin çoğullarını da vermiştir.<sup>821</sup>

### 3.2.2.17. İstiaze ve Besmele

#### 3.2.2.17.1. İstiaze

<sup>812</sup> Nahl 16/2.

<sup>813</sup> Şuara 26/193.

<sup>814</sup> Kadir 97/4.

<sup>815</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 27; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>816</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 28; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 17.

<sup>817</sup> Şuara 26/165.

<sup>818</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 31; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 18.

<sup>819</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 35; Elmalı, *İbn Cüzeyy*, s. 18.

<sup>820</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 39.

<sup>821</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 39.

İbn Cüzeyy, istiazenin farklı yönlerden on faydası olduğunu ifade etmiştir. Bu faydalar şunlardır:

1- İstiaze lafızlarının farklı vecihleri vardır. Bu vecihler şunlardır:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم “Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım.”

أعوذ بالله العظيم من الشيطان الرجيم “Kovulmuş şeytandan Azîm Allah’a sığınırım.”

أعوذ بالله القوي من الشيطان الغوي “Sapkın şeytandan güçlü Allah’a sığınırım.”

أعوذ بالله المجيد ، من الشيطان المرید “Hilekar şeytandan mecid Allah’a sığınırım.”

أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم “Kovulmuş şeytandan her şeyi bilen, her şeyi işiten Allaha sığınırım.”<sup>822</sup>

2- Ayet veya surenin bir kısmının okunması durumunda istiaze vaciptir.<sup>823</sup>

3- Cumhura göre istiazenin açıkça okunması gerekir.<sup>824</sup>

4- İstiazenin namazda okunması: İmam Malik’e göre namazda istiaze okunmaz. İmam Şafî ve Ebu Hanife’ye göre ise namazın ilk rekâtında istiaze okunur. Bir topluluğa göre de her rekâtta okunur. İmam Malik’in delili Medine ehlinin amelidir. Diğerlerinin deliliyse “فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” ayetidir.<sup>825</sup>

5- İstiazenin muzari olarak gelmesi: İstiazenin manası sadece istikbale taalluk eder. İstiaze dua gibidir. Ayette geçtiği üzere sadece mütekellim hemzesiyle gelir.<sup>826</sup>

6- Şeytandan kasıt, şeytanın türüdür. İstiaze de şeytan tekil geçse de şeytanların hepsinden Allah Teâlâ’ya sığınılır veya istiaze, iblisten, Allah Teâlâ’ya sığınılacağına dair bir taahhüttür. Şeytan “شطن” kökünden türemiş uzak olmak anlamına gelir. “ن” kelimenin asli harfi olup “ى” harfi zaidir. Kelime “فيعال” veznindedir.<sup>827</sup>

7- Racîm kelimesinin fail vezninde meful olarak gelmesi, iki manaya ihtimali vardır: lanetlenmiş ve kovulmuş. Bu anlamlar “وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ”<sup>828</sup> “Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık.” ayetinden de anlaşılacağı gibi İblise münasiptir.<sup>829</sup>

8- Allah Teâlâ’ya sığınan kişinin gerçek anlamda Allah Teâlâ’ya sığınması: Buna örnek olarak Hz. Meryem’in, Allah Teâlâ’ya sığınması verilebilir.<sup>830</sup>

<sup>822</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 40.

<sup>823</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 40.

<sup>824</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 40.

<sup>825</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 40.

<sup>826</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 40.

<sup>827</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 40-41.

<sup>828</sup> Mülk 67/5.

<sup>829</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 41.

<sup>830</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 41.

9- Düşmanın şeytan olması: Allah Teâlâ düşmanın verdiği kötü istekler konusunda insanı uyardı. İlk düşmanlık ademoğlunun kan dökmesiyle vuku bulmuştur. Şeytan ademoğluna kafir olmayı emreder ve imanını almaya çalışır. Şeytan ademoğluna isyana emreder. Şeytan kendisine itaat edenin, Allah Teâlâ'ya itaatine engel olur. Bir kimse şeytana meylederse şeytan onun imanını riya ve kibirle fesada uğratar. <sup>831</sup>

10- İnsanın, Allah Teâlâ ile bağlantısını kesenler şeytan, dünya, nefis ve mahlûkattır. Şeytandan korunmanın yolu; istiaze ve şeytana muhalefettir. Nefsin ilacı; onu zora sokmaktır. Dünyadan korunmanın yolu; zühddür. Mahlûkattan korunmanın yolu; inzivaya çekilmedir. <sup>832</sup>

### 3.2.2.17.2. Besmele

İbn Cüzeyy bu konuda on fayda zikretmiştir.

1- Bismelenin ayet olup olmaması meselesi: İmam Malik'e göre Besmele Fatiha'dan da, başka surelerden de bir ayet değildir. Sadece Neml suresinde geçen “إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ” “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” ayetinde geçen besmele ayettir. İmam Şafiî'ye göre Fatiha'nın başında ayettir. İbn Abbas ise her surenin başındaki bismelenin ayet olduğunu söylemiştir. İmam Malik'in görüşünün delili şu sahih hadistir. Bu hadiste Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “ Bana bir sure indirildi, bu surenin bir benzeri ne Tevrat'ta ne İncil'de ne de Kur'ân'da indirilmemiştir. Bu sure “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” dir.”<sup>833</sup> Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) surenin başında besmeleyi okumamıştır. Ayet olsaydı okurdu. Şafiî ise peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den varid olan hadiste besmeleli olan rivayeti delil kabul etmiştir. İbn Abbas'ın delili ise mushafta her surenin başında bismelenin sabit olmasıdır. <sup>834</sup>

2- Tevbe suresi hariç her surenin besmeleyle gelir. Ömer ed-Dânî'ye göre herhangi bir surenin bir kısmını okuyacak kimse besmele çekip çekmemekte muhayerdir. Diğerlerine göre bu durumda besmele terk edilir. Bir sure bittiğinde diğerine geçilir. Kariler bismelenin çekilip çekilmemesi konusunda ihtilaf etmiştir. <sup>835</sup>

<sup>831</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 41.

<sup>832</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 41.

<sup>833</sup> Tirmizî, *el-Câmi'*, “Fedâilü'l-Kur'ân”, Hadis no: 2875, V, 5.

<sup>834</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 42.

<sup>835</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshil*, I, 42.

3- Namazda bismelenin okunup okunmaması: İmam Malik'e göre namazda besmele çekilmez. İmam Şafî'ye göre cehrî namazlarda açıktan, sessiz okunan namazlarda sessiz çekilir. İmam Ebu Hanife'ye göre namaz ister cehrî, ister gizli okunan olsun besmele sessiz çekilir. İmam Malik'in delili bismelenin Fatiha'dan olmadığına delil olan hadis ve şu hadisi şeriftir: Enes şöyle buyurmuştur: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebu Bekr, Ömer ve Osman ile beraber namaz kılıyordum. Fatiha suresine besmele okumadan “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” ayetinden başladılar. İmam Şafî'nin de delilleri şunlardır: Birincisi; besmele Fatiha'dan bir ayettir. İkincisi de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den varid olan, besmeleyi Fatiha'nın başında okuduğu hadis-i şeriftir.<sup>836</sup>

4- Bismelenin yazılım kuralı: “اسم” kelimesinin başındaki elif, besmele çokça kullanıldığı için yazıda kullanılmaz.<sup>837</sup>

5- Bismelenin “ب”sı: Basralılara göre “ب” harfinin başında mahzup bir müteallik vardır. Kûfelilere göre “ب” harfinin başında yapılan işe uygun bir fiil vardır.<sup>838</sup>

6- “اسم” kelimesinin müştak olup olmaması: Basralılar bu kelimenin yükseklik yücelik anlamına gelen “سمو” kökünden türediğini söylemişlerdir. Kufeliler “اسم” kelimesinin, alamet anlamına gelen “سمة” den türediğini söylemişlerdir.<sup>839</sup>

7- Allah isminin müştak olup olmaması meselesi: Bir görüşe göre Allah ismi türememiş Allah Teâlâ'ya ait özel bir isimdir. Allah lafzındaki lam harfi lafzın kendisindedir, marife lamı değildir. Zayıf bir görüşe göre kendisini ibadete veren anlamına gelen “تاله” kökünden türemiştir. Diğer bir görüşe göre şaşkınlık ifade eden “ولهان” kökünden türemiştir. Zayıf bir görüşe göre Allah lafzının aslı el-ilahtır. Sonra hemze hafzedilmiştir. Elifin harekesi lam harfine nakledilmiştir.<sup>840</sup>

8- Rahman ve Rahim, rahimden sıfat olup ihsan manasına gelir. İhsan ise Allah Teâlâ'nın fiili sıfatıdır. Zayıf bir görüşe göreyse ihsanı irade eden anlamında zatî sıfatıdır.<sup>841</sup>

9- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ'nın Rahman sıfatı dünyada, Rahîm sıfatı ise ahirette tecelli edecektir. Zayıf bir görüşe göre

<sup>836</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 42.

<sup>837</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

<sup>838</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

<sup>839</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

<sup>840</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

<sup>841</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

Allah Teâlâ'nın Rahman sıfatı hem mümin hem de kafirlere tecelli etmektedir. Rahman sıfatı daha genel ve daha geniş anlamlıdır.<sup>842</sup>

10-Rahman'ın önce gelmesinin iki sebebi vardır: Birincisi bu sıfatın sadece Allah Teâlâ'ya has olmasıdır. İkincisi Rahman'ın sıfat olmayan isimlerden olmasıdır.<sup>843</sup>

### 3.2.2.18 İbn Cüzeyy Mukaddimesinin Genel Değerlendirilmesi

İbn Cüzeyy tefsirinin tam adı, “*et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*”dir. İki cilt halinde basılmış olan tefsir, müfessir tarafından kısa ve veciz bir şekilde telif edilmiştir.

İbn Cüzeyy mukaddimesini önsöz diyebileceğimiz kısa bir giriş ve daha sonra iki mukaddimeden oluşturmuştur.

İbn Cüzeyy eserinin mukaddimesinin önsöz diyebileceğimiz girişinde Allah Teâlâ'ya hamd ile başlamış, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e salat ile söze devam etmiştir. İbn Cüzeyy daha sonra tefsirinde uygulayacağı metodun mahiyeti hakkında bilgi vermiştir:

İbn Cüzeyy tefsirinin mukaddimesinde kendisinden önce yaşamış müfessirlerin Kur'ân tefsirini incelediğini, bazı müfessirlerin sadece rivayetlere dayanarak tefsir yaptığını, bazılarının ise aklın verileri ışığında nazar, tahkik ve tetkike rağbet ettiğini belirtmiştir. Geçmiş dönemde yaşayan bazı müfessirlerin kısa, bazılarının ise çok hacimli eserler telif ettiklerine değinen İbn Cüzeyy, kendisinin ise makbul ve muteber bir yöntemi esas aldığına işaret etmektedir. İbn Cüzeyy, bu yöntemin faydalarını dört madde halinde sıralamıştır. Bu yöntemin faydaları şunlardır:

- 1- Okuyucuya istifadeyi kolaylaştırmak için, hacmi küçük bir kitapta, ibareyi uzatmadan veciz kılarak ve tekrarlardan kaçınarak pek çok ilmi bir araya toplamak. İbn Cüzeyy, eserinde Kur'ân ilimlerinden her birine ifrat ve tefritten kaçınıp öz olarak yer verdiğini ifade eder.
- 2- Kendisinin keşfettiği veya diğer eserlerde nadiren bulunan acaib nükteleri, nadir ve önemli bilgileri arz etmek
- 3- Kur'ân'ın müşkilatını izah. Kapalı düğümleri açmak veya mücmelleri beyan etmek suretiyle Kur'ân'daki müşkilleri açıklamak.

---

<sup>842</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

<sup>843</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 43.

4- Geçmiş müfessirlerin yorum ve tahlillerini tahkik etmek; doğruyu yanlıştan, tercih edilene tercih edilmeyenden ayırt etmek.<sup>844</sup>

İbn Cüzeyy “سلكت مسلکا ناعما إذ جعلته وجيزا جامعا” “*az sözle çok şey ifade etmek*” şeklinde özetlediği yöntemini hem mukaddimesinde hem de tefsirinde uygulamış, kısa ve veciz bir mukaddime ve tefsir telif etmiştir.<sup>845</sup>

İbn Cüzeyy burada müfessirlerin ortaya koyduğu yorumların bir kısmının doğru, bir kısmının yanlış, bir kısmının ise hem doğru hem de yanlış ihtimali olduğunu vurgulamaktadır.

İbn Cüzeyy’in mukaddimesine baktığımızda, müfessir konuları kısa bir şekilde ele almış, hadislerin rivayet zincirlerini ve kaynaklarını belirtmemiş, mukaddimesinde sadece sahih rivayetlere yer vermiş, verdiği görüşlerin kimlere ait olduğunu zikretmeden sadece görüşlerin zayıf olanlarını (قيل) sözüyle nakletmiştir.

İbn Cüzeyy bundan sonra biri Kur’ân ilimleriyle ilgili faydalı bablar diğeri ise Kur’ân’da çok kullanılan kelimelerin manaları hakkında olmak üzere iki mukaddime koymuştur. Birinci mukaddime on iki bab bulunmaktadır.

Bu on iki babda, doğrudan ve dolaylı olarak Kur’ân’la ilgili olan Kur’ân’ın nüzulü, mekkî ve medenî sureler, Kur’ân’ı Kerîm’in ihtiva ettiği ilimler, Kur’ân’ı Kerîm ile ilgili ilimler, nâsîh ve mensuh, kıraat, vakf, fesahat, belağat, i’caz, Kur’ân-ı Kerîm’in faziletleri gibi konuları ele alan müfessir, müfessirler arasındaki ihtilaflar ve tercih sebepleri, müfessirin mertebeleri gibi tefsir tarihiyle ilgili konuları da ele almıştır.

Birinci babta İbn Cüzeyy, Kur’ân ilimlerinin tarihi seyri göz önüne alındığında ilk sırada yer alan Kur’ân’ın, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında nüzulü konusunu ele almaktadır. Bu konunun içinde ayrıca Hz. Ebubekir zamanında cem’i, Hz. Osman zamanında çoğaltılması, daha sonraki dönemlerde noktalanması ve harekelenmesi, Kur’ân’ın ta’şîri, Kur’ân’ın isimleri sıfatları, Kur’ân, Furkan, Kitab ve Zikir kelimelerinin kökleri ve anlamları ve ayet kelimesi hakkında kısaca bilgi vermektedir.

İlk vahyi bildiren hadisi şerifi zikreden İbn Cüzeyy, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’den sonra Kur’ân’ın toplanması ve çoğaltılması olaylarına, Kur’ân’ın tertibi, noktalanması, harekelenmesi ve ta’şirine dair çok kısa açıklamalarda bulunmuştur. İbn

<sup>844</sup> Bkz. İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, 4-5.

<sup>845</sup> İbn Cüzeyy, *et-Teshîl*, I, 4.

Cüzeyy Kur'ân'ın isimlerini zikretmiş fakat "Kur'ân" kelimesinin müştak olup olmadığına ve hangi kökten türediğine dair gelen rivayetleri nakletmeksizin mukaddimesinin başında da belirttiği gibi sadece doğru kabul edileni ve tercih edileni nakletmiştir.

Yine bu babta surelerin tertibinden bahsederken surelerin tertibini Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yaptığına dair zikredilen görüşü zayıf görüş olarak veren İbn Cüzeyy'in, surelerin tertibini icthadi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

İkinci babta ise mekkî ve medenî surelerden ve bu surelerin bilinen farklı özelliklerinden bahsetmiştir.

Daha sonraki babta İbn Cüzeyy, Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu ilimler; rububiyet, peygamberlik, mead, ahkam, va'd, vaîd ve kıssalardır. Burada dikkatimizi çeken husus müfessir ibadetlerin yapılış tarzlarını zikrederken beden ve mal ile yapılan ibadetlerin yanında kalp ile yapılan ibadetler şeklinde bir başlık zikretmiştir. İbn Cüzeyy ibadetlerde kalbin de ne kadar önemli olduğunu vurgulamakta beden ve mal ile yapılan ibadetlerde kalbin samimiyetinin önemine işaret etmektedir.

Kıssaları ele alırken, farklı şekillerde görülen tekrarların hikmeti ve kıssaların maksatları güzel bir şekilde anlatılmıştır. Bu babta Kur'ân, maksatları itibariyle tanıtılmaktadır.

Dördüncü babta İbn Cüzeyy, Kur'ân'la alakalı ilimleri işlemiştir. Bu ilimler İbn Cüzeyy'e göre on iki tanedir ve şunlardır: Tefsir, Kıraat, Ahkam, Nesih, Hadis, Kıssalar, Tasavvuf, Usûlü'd-dîn, Usûl-ül-Fıkh, Lügat, Nahiv, ve Beyandır. İbn Cüzeyy bu ilimleri kısaca özetledikten sonra müfessirin bu ilimleri bilmesi gerektiğini, bu ilimlerden tefsirin esas kast olunan ilim, diğerlerininse tefsire yardımcı ilimler olduğunu bu babta ifade etmektedir.

İbn Cüzeyy, beşinci babta tefsirdeki ihtilaf sebeplerinden ve müfessirin bir konudaki farklı tefsirler arasından tercih yaparken takip edeceği esasları kısa açıklamalar yaparak verir.

Daha sonra İbn Cüzeyy, başlangıçtan itibaren tefsir tarihine, sahabeden, tabiinden müfessir olanlara temas etmekte, tefsire hizmetleri geçen bazı müfessirlere değinmekte, bunlar hakkında kısa değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Kur'ân'daki nesh konusuna oldukça önem veren İbn Cüzeyy'in; birinci mukaddimede bu konu hakkında mustakil bir başlık altında verdiği bilgilerden onun, Kur'ân'da neshi kabul ettiği anlaşılmaktadır. Yine bu babta seyf ve kıtal ayetleri ile neshedildiği görüşünde olduğu ayetlerin bir listesini veren İbn Cüzeyy'in, seyf ayeti ile nesh edilen ayetler konusunda aşırıya gittiği göze çarpmaktadır. Barış ve affi emreden bazı genel anlamlı ayetleri de yine seyf ayetini baz alarak mensuh sayıp yalnızca Müslümanlar arasında geçerli saydığını görmekteyiz. Bununla birlikte müfessirin bu tutumunun anlayışla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz. Bize göre İbn Cüzeyy'i bu görüşlere yönelten etkenler, müfessirin yaşadığı zaman diliminde Endülüs'ün içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık ve içinde bulunulan sürekli savaş halidir.

Sekizinci babta ise İbn Cüzeyy Kıraatlerle ilgili kısa ve öz bilgiler vermiştir. Meşhur kıraatleri mukaddimesinde zikreden müfessir kıraatin sahih olmasının şartlarını saymıştır. İbn Cüzeyy kıraatler konusunda, genel görüşün aksine, mütevatir yedi kıraatin yanında meşhur kabul edilen üç kıraatin içinde Halef b. Hişâm'ın yerine İbn Muhaysin'i zikretmiştir

Dokuzuncu babta İbn Cüzeyy, vakf konusunu işlemiştir. Vakfın çeşitlerini kısaca açıklayan İbn Cüzeyy, bu konuda tefsirinde takip ettiği metod hakkında açıklama yapmaktadır.

Onuncu babta fesahat, belagat ve beyan edatlarını işlemiştir. Müellif burada fesahatin beş şartını, belagatın manasını ve Kur'ân'da karşılaştığı 22 çeşit beyan edatlarını tanımlarıyla beraber ifade etmiştir.

Kur'ân'ın i'cazı konusunda, i'cazın Allah Teâlâ katından olduğunu söyleyen İbn Cüzeyy, maddeler halinde bunun delillerini sıralamaktadır. Genel olarak Kur'ân'ın icazının, fesahatından ve nazminin güzelliğinden kaynaklandığı görüşünün hâkim olduğunu söyleyen müfessir, bunun aksine Kur'ân'ın i'caz vecihlerinin çok çeşitli olduğunu belirtmektedir.

Son olarak Kur'ân'ın faziletleri konusuna değinen müfessir, bu konu hakkında sadece sahih hadisleri nakledeceğini söyleyerek Kur'ân ve Kur'ân'dan bazı surelerin okunmasının fazileti hakkında bazı hadisleri nakletmektedir. Bu hadisler Kütüb-i Sitte'de mevcuttur.



İbn Cüzeyy ikinci mukaddimede Kur'ân'da çokça karşılaşılan veya iki ve daha fazla yerde geçen isim, fiil ve harflerin alfabetik tasnifle Kur'ân'daki değişik manalarını kaydetmiştir.

Müfessirin Kur'ân'daki garib lafızlarla ilgili olarak yaptığı açıklamalardan da onun, Kur'ân'da bazı yabancı kelimeler bulunduğunu kabul ettiği kanaatindeyiz.

### **3.3. Kurtubî Tefsirinin Mukaddimesi ile İbn Cüzeyy Tefsirinin Mukaddimesinin Ulûmu'l Kur'ân Açısından Mukayesesi**

Bu çalışmamızda, Endülüslü âlimlerin Kur'ân ilimlerine bakış tarzlarını daha iyi tesbit edebilmek için, Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in tefsirlerinin mukaddimelerini baz aldık. Kurtubî geniş hacimli bir tefsir telif kaleme almışken İbn Cüzeyy kısa ve veciz bir tefsir telif etmiştir. Tefsirlerinde olduğu gibi, Kurtubî geniş hacimli bir mukaddime yazmışken, İbn Cüzeyy kısa ve veciz bir mukaddime telif etmiştir.

Kurtubî tefsirinde rivayete ağırlık vermiş fakat dirayeti de ihmal etmemiştir. Sahabe ve Tabiun söz ve görüşlerinden başlayarak kendi zamanına kadar yazılmış tefsirlerden genellikle kaynak belirterek alıntılar yapmış; ayetlerin tefsiri hakkında o zamana kadar söylenen ve yazılanları toplamıştır. Kurtubî, tefsir ettiği ayetin açıklaması ile ilgili hadis bulmuşsa hadisleri zikretmiş, hadis bulamadığı takdirde Sahabe, Tabiun ve daha sonra gelen âlimlerin görüşlerine yer vermiş, bu görüşlerin değişik olması halinde aralarında tercihler de yapmıştır.

Kurtubî mukaddimesinde ele aldığı Kur'ân ilimlerini on dokuz başlık altında toplarken, İbn Cüzeyy iki mukaddimede on üç başlık altında Kur'ân ilimlerinin bir bölümünü incelemiştir.

Kur'ân'ın faziletleri, müfessirin mertebeleri, kıraat meselesi, Kur'ân'ın cem'i ve tertibi, surelerin tertibi, mushafın harekelenmesi ve noktalanması, mekki ve medeni sureler, Kur'ân'ın i'cazı iki müfessirin de mukaddimesinde ele aldığı Kur'ân ilimleridir.

Diğer taraftan Kurtubî Kur'ân-ı Kerim'in surelerinin faziletine dair uydurulmuş hadisler, Kur'an tilavetiyle ilgili bazı temel esaslar, irâbu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın tefsiri, Kur'ân ve sünneti öğrenmenin metodu, yedi harf, ayetlerinin tertibi, Kur'an'ı Kerim'in sureleri, ayetleri, kelimeleri ve harfleri, Kur'an-ı Kerim'de Arapça olmayan kelimeler, Hz Osman'ın mushafına muhalefetin yanlışlığı konularını ele alırken İbn Cüzeyy bu

konuları incelememiştir. İbn Cüzeyy de Kur'an'ı Kerim'in nüzulü, Kur'an'ı Kerim'in ihtiva ettiği ilimler, Kur'an-ı Kerim ile ilgili ilimler, müfessirler arasındaki ihtilaflar ve tercih sebepleri, nâsîh ve mensuh, vakf, fesahat, belâğat ve beyan edatları ve garîbu'l-Kur'ân konularını ele alırken Kurtubî bu konulara mukaddimesinde yer vermemiştir.

### **3.3.1. Kur'ân'ın Faziletleri**

Kurtubî'nin mukaddimesinde ele aldığı Ulûmu'l-Kur'ân konularından ilki Kur'ân'ın faziletleri hakkındadır. İbn Cüzeyy ise bu konuyu birinci mukaddimenin sonunda ele almıştır.

Kurtubî bu babı ilk olarak ele aldığı için Kur'ân-ı Kerîm hakkında birkaç kelam ettikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'in faziletine dair varid olan rivayetleri zikretmiştir. İbn Cüzeyy ise bu babta, sadece sahih hadisleri nakledeceğini söyleyerek Kur'ân ve Kur'ân'dan bazı surelerin okunmasının fazileti hakkında bazı hadisleri zikretmektedir. Bu hadisler Kütüb-i Sitte'de mevcuttur. Kurtubî, bu konudaki rivayetleri zikrederken hadisleri aldığı kaynakları vermiş, hadis sağlam değilse, hadis âlimlerinin hadis hakkındaki değerlendirmelerini zikretmiş, yeri geldiğinde kendisi de değerlendirmelerde bulunmuştur.

Kurtubî ayrıca mukaddimesinin on sekizinci babını Kur'ân-ı Kerîm'in faziletlerine dair uydurulmuş rivayetlere ayırmış, ayrıca bu babta bunu yapanların amacından ve hadis uydurmanın tehlikesinden bahsetmiştir.

### **3.3.2. Müfessirin Mertebeleri**

Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in mukaddimelerinde ele aldığı bir diğer konu müfessirin mertebeleri hakkındadır. Kurtubî bu konuyu ayrı bir başlık olarak incelemeyen İbn Cüzeyy bu konuyu özel bir başlık altında incelemiştir. Sahabe, tabiun ve bunlardan sonra gelen müfessirlerin en önemlilerini bu babta zikretmişlerdir. Sahabe tabakasından İbn Cüzeyy, Kurtubî'den farklı olarak Abdullah b. Ömer'i de zikretmiştir. Tabiun tabakasından Kurtubî, İbn Cüzeyy'den farklı olarak bu tabakadan İkrime'yi zikrederken İbn Cüzeyy Katade, Suddî, Ebu Salih ve Ebu'l-Âliye'yi Kurtubî'den ayrı olarak zikretmiştir. Kurtubî, daha sonra gelen tabakalardan önemli gördüğü birkaç müfessirin ismini zikrederken, İbn Cüzeyy tefsir ilminin çeşitli dallarında ihtisaslaşmış ve bu alanda eser telif etmiş olan müfessirleri ve eserlerini burada zikretmiştir.

### 3.3.3. Kıraat

İki müfessirin ele aldığı bir diğer Ulûmu'l-Kur'ân ilmi, Kıraat meselesidir. Kurtubî bu konuda da âdetini bozmamış, konu hakkındaki görüşleri zikrederken kimlerden nakilde bulunduğunu kaydetmiştir.

Kıraat meselesinde dikkatimizi çeken bir husus İbn Cüzeyy'in, genel görüşün aksine, meşhur yedi kıraatin yanında mütevatir olarak kabul edilen üç kıraatin içinde Halef b. Hişâm'ın yerine İbn Muhaysin'i zikretmesidir.

İbn Cüzeyy sahih kıraatin şartlarına da değinmiştir. Kurtubî bu konuda mustakil bir başlık açmayarak konuyu "Yedi Harf" başlığı altında incelemiştir. Kurtubî'nin bu konuyu "Yedi Harf" başlığı altında incelemesinin sebebi konunun "Yedi Harf" meselesiyle karıştırılmasından dolayıdır. Kurtubî burada "Yedi Kıraat"ten kastın "Yedi Harf" olmadığı hakkında açıklama yapmıştır.

Kurtubî yedi kıraat imamının isimlerini zikretmezken İbn Cüzeyy meşhur kıraatler adı altında yedi kıraati, sıhhatiyle şöhret bulmuş kıraatler adı altında üç kıraati zikretmiştir.

### 3.3.4. Kur'ân'ın Cem'i ve Tertibi

Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in mukaddimelerinde işlediği diğer bir konu Kur'ân'ın cem'i ve tertibi meselesidir. Kurtubî bu konuyu mustakil olarak ele alırken İbn Cüzeyy, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzülü konusunun alt başlığı olarak kısa bir şekilde ele almıştır.

Bu konuda iki müfessirin görüşlerini incelediğimizde Kurtubî Kur'ân'ın nazil olduğu müddetin uzunluğu hakkında genel görüş olan yirmi üç seneyi kabul etmiştir. İbn Cüzeyy ise Kur'ân'ın yirmi senede indiğini kabul etmiştir.

Kurtubî, Hz. Osman'ın çoğalttırdığı Mushaf sayısı üzerindeki ihtilafa değinmiştir. Her iki müellif diğer Mushaflar için Hz. Osman'ın verdiği emre ve bu emirde geçen "الحرق" kelimesindeki "ح" harfinin noktalı veya noktasız olması noktasındaki ihtilafı zikretmişlerdir. Kurtubî ayrıca Hulûliyye, Haşviye ve Râfizîler'in Kur'ân'ın cem'i hakkındaki yanlış görüşlerini de bu başlık altında zikretmiştir.

### 3.3.5. Surelerin Tertibi

Surelerin tertibi iki müfessirin mukaddimelerinde işledikleri bir diğer konudur. Kurtubî, bu konuları, mustakil bir başlık altında işlerken, İbn Cüzeyy bu konulara Kur'ân'ın nüzülü başlığı altında kısaca değinmiştir. Surelerin tertibi konusunda

Kurtubî farklı görüşleri doyurucu bir şekilde dile getirirken, İbn Cüzeyy bu konuda birkaç cümleyle yetinmiştir. İki müellif de surelerin tertibi konusunda, İmam Malik'in görüşü olan, sahabenin ichtihadı ile olduğunu kabul etmektedirler.

Kurtubî ayrıca ayetlerin tertibinden de bahsetmiştir.

### **3.3.6. Mushafın Harekelenmesi, Noktalanması ve Kur'ân'ın Ta'sîri**

Mushafın noktalanması konusunu iki müellif de kısaca zikretmişlerdir. Kurtubî Mushafın noktalanması işini Haccâc'ın tâlimatıyla Hasan Basrî ve Yahya b. Ya'mer'in yaptığını zikrederken İbn Cüzeyy bizzat Haccâc'ın kendisinin bu işi yaptığını zikretmiştir.

Kur'ân'ın ta'sîri konusunda Kurtubî, Kur'ân'ı aşırlara ayıranı ve bunu yapmanın caiz olup olmadığını belirten görüşleri verirken, İbn Cüzeyy sadece Kur'ân'ı aşırlara ayıranı zikretmiştir. Kurtubî bu işi yapanın Haccâc veya Me'mun olabileceğini zikrederken ikisi arasında bir tercih yapmamıştır. İbn Cüzeyy ise bu işi yapanın Haccâc olduğunu zikretmiştir.

### **3.3.7. Mekkî ve Medenî Sureler**

İki müfessirin ele aldığı bir diğer konu da mekkî ve medenî sureler konusudur. İbn Cüzeyy bu konuyu mustakil olarak ele alırken, Kurtubî ele aldığı konular içinde yeri geldiğinde değinmiştir. İbn Cüzeyy, medeni ve mekkî-medenî olma noktasında ihtilafı olan surelerin isimlerini zikretmiş, geriye kalan surelerin mekkî olduğunu söylemiştir. İbn Cüzeyy ayrıca mekkî ve medenî surelerin bahsettiği konulardan ve bu surelerin tanınmasını sağlayan hitap şekillerinden de kısaca bahsetmiştir. Kurtubî ise Kur'ân ilmiyle meşgul olan birinin mekkî ve medenî sureleri bilmesi gerektiğini, başka bir yerde de mekkî ve medenî sureler şeklinde tertib edilmiş bir Kur'ân'ın, surelerin tertibini tamamıyla bozmuş olacağını ve bazı sureler hem mekkî hem de medenî olduğu için böyle bir dizilişin karışıklığa yol açabileceğini zikretmiştir. Kurtubî mekkî ve medenî surelerin isimlerine surelerin tertibi konusunda kısaca değinmiştir. Medenî surelerin isimlerini zikretmiş, diğerlerinin mekkî olduğunu kaydetmiştir. Kurtubî Ra'd, Nahl ve Hacc surelerini medeni surelerden sayarken İbn Cüzeyy bu sureleri ihtilafı olarak zikretmiştir. Kurtubî mukaddimesinde iniş yeri ihtilafı olan surelere değinmemiştir.

### 3.3.8. Kur'ân'ın İ'cazı

İki müfessirin ele aldığı başka bir konu da Kur'ân'ın i'cazıdır. Kurtubî icaz ve mucizenin tanımını yaptıktan sonra mucizenin şartlarını, türlerini, Kur'ân-ı Kerîm'in icaz yönlerini ve bazı sapkın fırkaların görüşlerini ve bu görüşleri çürüten cevapları mukaddimesinde zikretmiştir. İbn Cüzeyy ise Kur'ân'ın mucize olmasının on delilini mukaddimesinde zikretmiştir.

Kurtubî'nin ele aldığı konulara baktığımızda, Kur'ân tilavetinin fazileti ve adabına dair işlediği konular dikkatimizi çekmektedir. Bu konuda, Kurtubî'den önceki döneme baktığımızda, sadece Begavî'nin<sup>846</sup> bu konuyu mukaddimesinde kısaca ele aldığını görmekteyiz.

Kurtubî işlediği konuları ayrıntılı olarak ele alırken, İbn Cüzeyy kısa ve veciz olarak, Endülüs tefsir ilim geleneğini özet bir şekilde tefsirine yansıtmıştır.

---

<sup>846</sup> Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 41.

## SONUÇ

Kurtubî “*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*” ve İbn Cüzeyy “*et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl*” isimli tefsirlerinin mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân konularından birçoğunu sistematik olarak incelemişlerdir.

Klasik dönemde yazılan tefsir mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân konularını işleyen müfessirlerin tefsirlerine baktığımızda, Kurtubî'nin tefsirinin mukaddimesinde bu müfessirlerden farklı olarak Kur'ân tilavetiyle ilgili bazı meseleler üzerinde durduğunu görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm okunurken dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durması, Kur'ân okuyanın dikkat etmesi gereken hususları zikretmesi, Kur'ân ilimleriyle meşgul olan kimselerde mutlaka bulunması gereken ilim-amel boyutuna dikkat çekmesi, Kurtubî'nin tefsirinde ele aldığı mukaddimesini diğer klasik dönem mukaddimelerinden ayıran en önemli özelliktir.

İbn Cüzeyy “*et-Teshîl*” isimli tefsirinin mukaddimesinde iki ayrı mukaddime ele almıştır. İbn Cüzeyy'in “*et-Teshîl*” isimli tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerîm'in ihtiva ettiği ilimlere ve Kur'ân-ı Kerîm ile ilgisi olan ilimlere yer vermesi, İbn Cüzeyy'in mukaddimesinde diğer klasik dönem tefsir mukaddimelerinden farklı olarak incelediği konulardır. İbn Cüzeyy, müfessirlerin bu ilimleri mutlaka bilmeleri gerektiğini kaydetmiştir.

İbn Cüzeyy, ayrıca ikinci mukaddimede Kur'ân'da çokça karşılaşılan veya iki ve daha fazla yerde geçen isim, fiil ve harflerin alfabetik tasnifle Kur'ân'daki değişik manalarını kaydetmiştir.

İbn Cüzeyy, ikinci mukaddimeyle Kur'ân'da dağınık bir şekilde yer alan kelimelerin manalarını bir araya getirerek onların iyi kavranmasını kolaylaştırmıştır. İkinci mukaddime, Kur'ân'daki garib lafızların manalarını toplayan müfredât kitabı gibi olmuş ve tefsirde değişik yerlerde yapılacak tekrarlarla tefsirin uzamamasını sağlayarak tefsirin kısa ve veciz olmasını sağlamıştır.

Kurtubî ve İbn Cüzeyy'e ait tefsirlerin mukaddimelerinin, Ulûmu'l-Kur'ân'ın tarihi seyrini ve gelişimini izlememize yarayan belgeler olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla tefsirlerinin mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân konularına yer veren müfessirlerin

tefsirleri de Ulûmu'l-Kur'ân'ın tarihi seyrini ve gelişimini izlememize yarayan belgeler niteliğindedir.

Tefsirlerinin mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân konularını ele alan müfessirlerin tefsirlerinin mukaddimleri hakkında araştırmalar yapılması, Ulûmu'l-Kur'ân'ın tarihi seyrine ve gelişimine ışık tutacak çalışmalar olacağı kanaatindeyiz.

## KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

AHMED B. HANBEL, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1416/1995.

ALTIKULAÇ, Tayyar, "KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XX.

ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihabüddin es-Seyyid Mahmud el-Bagdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts..

ASKALÂNÎ, Şehabü'd-Dîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l Mieti's-Sâmine*, Dâru'l-Cil, Beyrut ty..

AYDEMİR, Abdullah, "Fezâilü'l-Kurân", *DİA*, İstanbul, 1995, XII.

BAŞ, Erdogan, "Kur'ân İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi (I-IV. Asır)", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, İSAV, İstanbul 2002.

BEGAVÎ, İmam Ebu Muhammed el-Huseyin b. Mesud, *Meâlimü't-Tenzil*, thk. Muhammed Osman Selman, Dâru't-Tayyibe, Riyad 1997.

BİRİŞİK, Abdülhamit, "İ'rabu'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 2000, XXII.

BOLELLİ, Nusrettin, *Belâğat*, İFAV, İstanbul 1993.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. ismail, *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire 1400.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, by., Ankara 1979.

....., *Tefsir Tarihi*, Fecr yay., Ankara 1996.

CEVHERÎ, Tantavî b. el-Mısırî Tantavî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, ty..

CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.

ÇELEBÎ, Katib, *Keşfu'z-Zunun an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, MEB, İstanbul, 1360/1941.

ÇELİK, Ömer, "Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri" *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III*, İSAV, İstanbul 2002.

ÇİÇEK, Halil, *Yirminci Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, Timaş yay., İstanbul 1996.



- DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram, *Sünenü'd-Dârimî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- DAVUDÎ, Şemsu'd-Din Muhammed b. Ali b. Ahmet, *Tabakatü'l-Müfessirin*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe Kahire, 1392/1972.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usulü Ve Tarihi*, İFAV, İstanbul 2001.
- DURMUŞ, İsmail, "mukaddime", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI.
- EBÛ'L BEKÂ, el-Huseynî el-Kefevî, *Külliyât*, by. h.1287.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, 1418/1997.
- EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *Bahru'l-Muhît*, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, 1983.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, *Mecâzü'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire ty..
- ELMALI, Abdurrahman, *İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitabı't-Teshîl li Ulumi't-Tenzil Adlı Tefsirinin Tahlili*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1998.
- ENDELÛSÎ, Muhammed b. Yusuf eş-Şehîr Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Akıllı Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV, İstanbul 1995.
- EZHERÎ, *Mu'cemü Tehzîbi'l-Luga*, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1396/1976.
- FEYRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub, *Basâiru zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut ts..
- FERRÂ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullâh ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1980.
- GÛLŞEN, Ekrem, *Kurtubî Tefsirinde Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, Basılmamış Doktora Tezi SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2002.
- GÛMÜŞ, Sadrettin, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayhan Yayınları, İstanbul 1990.
- HÂZİN, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bagdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzil*, nşr: Muhammed Emin Ramc ve şirketi, Beyrut ts..
- HUVVÂRÎ, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1990.

- İBN ATİYYE, Ebu Muhammed Abdülhak el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Kitâbillâhi'l-Azîz*, thk. Komisyon, Katar, 1977.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî eş-Şehîr, *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*, Mektebetü'l-Câriye, yy., ty..
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *Zadü'l-Mesir fî İlmi't-Tefsir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- İBN CÜZEYY, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî, *et-Teshîl li Ulûmu't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- İBN FÂRİS, Ebu Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l Luga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, yy. 1399/1979.
- İBNU'L-HATÎB, Muhammed Lisânü'd-Dîn, *el-İhâta fî Ahbâri Gırnata*, Tab'u'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır ty..
- İBN KESÎR, Imâdü'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Beyrut 1969.
- İBN MÂCE, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1417.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî, *Lisanü'l-Arab*, Daru Sâder, Beyrut, ty..
- İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Dekâiku't-Tefsîr*, thk. Muhammed es-Seyyid el-Cüleynd, Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1404/1984.
- ....., *Tefsir Üzerine*, (çev. Harun Ünal), Pınar Yayınları, İstanbul 1985.
- İNAN, Muhammed Abdullah, *Nihayetü'l-Enddelüs*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1408/1987.
- KAHVECİ, İhsan, *Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Ğayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*, Basılmamış Doktora Tezi SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001.
- KARSLI, İbrahim Hilmi, "Tarihsel Gelişimleri İtibariyle Tefsir Mukaddimelerine Dair Bir İnceleme", *AÜİFD*, Sayı 20, Erzurum 2003.
- KASABÎ, Mahmud Zalet, *el-Kurtubî ve Menhecühû fî't-Tefsîr*, Daru'l-Ensar, Mısır 1399/1979.
- KATTÂN, Mennâ', *Mebâhîs fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1978.
- KARAÇAM, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, İFAV, İstanbul 1995.

- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tedammenehü Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Abdullah b. Abdülhasen et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006.
- ....., *Kitabu't-Tezkira bi'l-Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhire*, thk. Muhammed b. İbrahim, Mektebetü Dâru'l-Minhâc, Riyad 1425.
- ....., *et-Tizkâr fî Efdali'l-Ezkâr*, Dâru'l-Beyân, yy. 1407/1987.
- MAKKÂRÎ, *Nefhu't-Tîb Min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb*, thk. İhsan Abbas Dâr-u Sâder, Beyrut 1408/1988.
- MALİK b. Enes, *Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn İbn Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbüri, *Sahih*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1374/1955.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- NÎSÂBÛRÎ, Ebu Abdillâh el-Hâkim, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1417/1997.
- NÎSÂBÛRÎ, Nizâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Huseyin el-Kummî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*, thk. Zekeriya Umeyrân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1996.
- OKİÇ, Tayyib, *Tefsir Notları*, AÜİF, Ankara 1965.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyin el-Kuresî et-Taberistânî Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Akçağ yay., Ankara 1988.
- SABÛNÎ, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Gazâlî, Dimeşk 1401/1981.
- SAFÂ, Muhammed, *Ulûmu'l-Kur'ân min Hilâl-i Mukaddimeti't-Tefâsir*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.
- SÂLİH, Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986.
- SAN'ÂNÎ, Ebû Bekir Abdürrazzak b. Hemmâm, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'aci, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1991.

- SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'ün Rolü*, Şûle Yayınları, İstanbul 1994.
- SUYUTÎ, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru't-Türâs, Kahire 1985.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty..
- ŞÂTİBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvafakat*, Dâr İbn Affân, Suud 1417/1997.
- ŞEHRİSTÂNÎ, *el-Milel ve'n-Nihal*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1421/2001.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü'l-Mecmu'a fî'l-ehâdisi'l-mevzu'a*, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1960.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1415/1995.
- TABERSÎ, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1406/1986.
- TAHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâfü Istilahâti'l-Fünûn*, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Beyrut 1996.
- TİRMİZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Hasan b. Beşir el-Ma'rûf Hakîm, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rifeti ehâdisi'r-Rasûl*, Mektebetü'l-İmami'l-Buhârî, Kahire 1429/2008.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1996.
- TURGUT, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İFAV., İstanbul 1991.
- YAVUZ, Yusuf Şevki - Çetin, Abdurrahman, "Ayet", *DİA*, İstanbul 1991, IV.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "İ'cazü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI.
- ZARZUR, Adnan, *Ulûmu'l-Kur'ân medhal ilâ Tefsiri'l-Kur'ân ve Beyân-i İ'câzih*, Mektebetü'l-İslâmî, Dimaşk 1401/1981.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, yy. 1396/1976.
- ZEMAŞERÎ, *Esâsü'l-Belağâ*, Dâru ve Metâbiu's-Şuub, yy. ty..
- ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1391/1972.
- ZİRİKLÎ, Hayru'd-Dîn, *el-A'lâm*, by.,yy. ty..

ZÜBEYR, Ali Muhammed, *İbn Cüzeyy ve menhecühü fi't-Tefsir*, Dâru'l-Kalem, dimeşk 1407/1987.

ZÛRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kurân*, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1362/1943.

## ÖZGEÇMİŞ

11 Mayıs 1982’de Eskişehir’de doğdu. İlkokulu 1992’de Eskişehir’de bitirdi. 1995’te hafızlığını bitirdikten sonra Eskişehir İmam Hatip Lisesinin ortaokul kısmından 1998’de mezun oldu. Eskişehir Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden 2002 Yılında mezun oldu. 2002 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2007’de mezun oldu. 2007 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Temel İslâm Bilimleri Tefsir Bölümü’nde yüksek lisansa başladı. Halen adı geçen enstitüde “Klasik Dönem Tefsirlerinin Mukaddimelerinde Ulûmu’l-Kur’ân “Kurtubî ve İbn Cüzeyy Örneği”” adlı yüksek lisans çalışması ile öğrenim hayatına devam etmektedir.